

iktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Şubat-Mart 1986 • Sayı: 255-256 • 300 TL. (KDV Dahil)

Son Vergi Değişiklikleri

Ahmet Külebi
Suat Oktar
Oğuz Oyan
S. Yenal Öncel
İzzettin Önder
Burhan Şenatalar
Erdoğan Taşkın

Her eve, herkese, her işyerine bir Batı Sigorta Poliçesi...

Kaza geliyorum demez!
Yangın, hırsızlık ve daha nice
aksilikler herkesin başına gelebilir.
Ama kazaları, aksilikleri
faciaya dönüştürmemek
sizin elinizde.
Batı Sigorta'ya gelin.
Tebdir sizden, tazmin
Batı Sigorta'dan.

BATI SİGORTA

"sizinle el ele"

Sermayesi 300 000 000 TL

Genel Müdürlük:
İnönü Cad. 90, Dersan Han Kat: 1, 80090 Gümüşsuyu / İstanbul. Tel. (1) 145 83 30 / 31 - 145 83 38 - 149 86 54 / 55; Teleks: 24768 Bats Tr.

Ege Bölge Müdürlüğü:
Şehit Nevres Bulvarı No. 5, Sedir Apt. Kat: 2 Daire: 4 - 5, 35210 İzmir. Tel. (51) 21 47 94 - 21 48 02 - 21 32 02 - 21 74 07

Orta Anadolu Bölge Müdürlüğü:
Millî Müdafaa Cad. No. 10 Kat: 7 Daire: 14 Kızılay / Ankara. Tel. (41) 25 47 06 - 25 27 82

Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölge Müdürlüğü:
Kızılay Cad. No. 50, Şanlı İşhanı Kat: 1, 01010 Adana. Tel. (711) 13534 - 22362

Batı Sigorta A.Ş., bir Yaşar Holding iştirakidir.

I. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

İÇİNDEKİLER

GELİR ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLERDE DEĞİŞİM (S. Yenal Öncel)	3
VERGİ DEĞİŞİKLİKLERİ STRATEJİSİ (İzzettin Önder)	9
1985 VERGİ PAKETİNİN ANLAMI (Burhan Şenatalar)	14
JAPONYA MUCİZESİNİN EKONOMİK TEMELLERİ (Suat Oktar)	20
TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE REFORM İÇİN BÜTÜNSEL, KATILIMCI VE SOSYAL PEDAGOJİK BİR STRATEJİ MODELİ (Ahmet Külebi)	30
KAMU MALİYESİ VE TÜRKİYE'DE MALİYE EĞİTİMİ (Oğuz Oyan)	36
YAYIN ELEŞTİRİSİ / YAYIN TANITMA	46
GELENEKSEL İKTİSAT CEPHESİNDE NELER OLUYOR? (XII) : REFAH VE ETKİNLİK	47

Sahibi:

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Esin Kuylulu

Sorumlu Yayın Yönetmeni :
Nail Satlıgan

Kapak Düzeni : Ömer Ülkenciler

YÖNETİM YERİ :

Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

Eksik sayılarınızı 300 TL.'lik posta pulu karşılığı adresimizden sağlayabilirsiniz.

ABONE KOŞULLARI

Yıllık 3.600 TL. (Öğrenci 2.600 TL.)
6 Aylık 1.800 TL. (Öğrenci 1.300 TL.)

Yurt Dışı :

Yıllık 4.600 TL. (Öğrenci 3.600 TL.)
6 Aylık 2.300 TL. (Öğrenci 1.800 TL.)

Banka Hesap No :

AKBANK Taksim Şb. (4700)
Türkiye İş Bankası Beyoğlu Şb. (4678)

REKLAM TARİFESİ

Arka Kapak : 150.000 TL.
Ön Kapak İçi : 100.000 TL.
Arka Kapak İçi : 75.000 TL.
İç Sayfalar : 50.000 TL.

Basıldığı yer :

YENİLİK BASIMEVİ

Tel: 143 55 72 — 145 32 48

Banyonuzu bir banyo daha katın.

Flotal kristal aynayı koyun banyonuz. Işıltılar dolsun, genişlesin duvarlar. Bir tek fayans bile oynatmadan büyüsün, derinlik kazansın banyonuz. Buhardan, sudan etkilenmeyen, yıllarca aynı nitelikte, aynı güzellikte kalan Flotal kristal ayna ile banyonuz bir banyo daha katın.

FLOTAL®
"KRİSTAL AYNA"

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi, Beytem Han Kat 4-8
Şişli, İstanbul Tel: 146 11 30

Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Değişim

S. Yenal ÖNCEL

İÜ İktisat Fakültesi profesörlerinden
Dr. Yenal Öncel'in yayınları arasında **Mahalli
İdareler Maliyesi** (1981) var.

Kamu harcamalarının finansmanında temel unsur olan vergilerin, kaynak oluşturma fonksiyonları (mali amaçları) yanında, belirlenmiş bir kısım iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşmada etkin bir araç olduğu bilinmektedir. Ancak sözü edilen etkinliğin sağlanması için vergi sisteminin bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bunların başında vergi gelirlerinin GSYİH deki payının yüksekliği ve vergi yapısının esnekliği gelir. Ayrıca her vergi yasasında yer alan bazı kurumlar ve hükümler de sözü edilen iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşmada birer araç olarak değerlendirilir.

Türkiye'de vergi gelirlerinin GSYİH içindeki yeri % 15 dolaylarındadır. Söz konusu oran İngiltere'de % 30,1, İtalya'da % 26,8 Batı Almanya'da % 25,3, Belçika'da % 30,8 ve Danimarka'da % 44,8 dir. (1) Görüleceği üzere Türkiye'de bu oran oldukça düşük düzeyde bulunmaktadır.

Diğer taraftan özellikle 1980 yılından itibaren Türk Vergi Sisteminde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Kuşkusuz bunlar arasında en çok dikkatleri üzerinde toplayanı Katma Değer Vergisinin sisteme dahil edilmesidir. Sözü edilen değişiklikler çerçevesinde, bir kısım mevcut vergiler de yapısal değişikliğe uğramıştır. Bu yazıda esas itibariyle Türk Vergi Sisteminde önemli yeri olan gelir üzerinden alınan vergilerdeki değişiklikler ele alınacaktır. Buna göre, gelir üzerinden alınan vergilerde meydana gelen başlıca yapısal değişiklikler ve bunların yukarıda sözü edilen esneklik, mali ve iktisadi araç olma bakımlarından etkinlik durumları konu edilecektir.

Gelir Vergisindeki Yapısal Değişme Eğilimi (2)

11 Aralık 1985 tarihinde yayınlanan ve 1986 yılından itibaren uygulamaya konan

şekliyle, Gelir vergisi sisteminde meydana gelen başlıca değişiklikler şöyle özetlenebilir.

Gelir Vergisi yapısında gözlenen **birinci** gelişme, uygulama şeklinin giderek sedüler gelir vergisine doğru kaymasıdır. Bilindiği gibi gelir vergisi yasalarında vergilendirilen gelir kavram olarak kaynak yaklaşımına dayandırılmaktadır. Buna göre üretim faktörlerinin üretime katılması sonucunda elde ettikleri gelir, vergi yasalarınca kavranan ve vergilendirilen gelir olmaktadır. Gerçek kişiler farklı kaynaklardan gelir elde edebilirler. Ticari kazanç, zirai kazanç, ücret, taşınır veya taşınmaz mal gelirleri gibi. Gelir Vergisi'nin ilk uygulamalarında çeşitli kaynaklardan (üretim faktörlerinden) gelen gelirler, aralarında herhangi bir bağıntı kurulmaksızın, ayrı ayrı vergilendirilmeye tabi tutulmakta ve her birine ayrı tarife kullanılmaktaydı. Sedüler gelir vergisi olarak adlandırılan bu vergilendirme tekniğinde, gelirlerin toplanması, ortak artan oranlı tarife, enaz geçim indirimi ve zararların mahsubu (indirimi) gibi vergiyi ödeme gücü (iktidar) ilkesine yaklaştıracak ve şahsileştirecek uygulamalar, son derece sınırlıdır.

Üniter gelir vergisi sisteminde ise yukarıda sözü edilen gelir unsurları toplanarak vergilendirilmektedir. Artan oranlı tarife, enaz geçim indirimi, muafiyet ve istisnalar, zararların mahsubu, kişisel ve ailevi durumlar, mükellefin bütün gelirlerinin toplamında ve birlikte dikkate alınmaktadır. Böylece vergiyi, ödeme gücü (iktidar) ilkesine yaklaştırmak imkanı, üniter gelir vergisinde daha etkin olarak sağlanabilmektedir. (3)

Son uygulamalarına Fransa, İtalya, ve Belçika'da rastlanan pür anlamdaki sedüler gelir vergisi, günümüzde yerini tamamen üniter gelir vergisine bırakmıştır. Ancak özellikle vergi idaresindeki güçlükler nedeniyle, bazı ülkelerde prensip olarak üniter gelir vergisi benimsenmekle beraber, bir ki-

sim gelir kaynakları için farklı vergi uygulaması yapılmaktadır. Aynı şekilde vergilendirmede adalet vb. gerekçelerle (ücret ve sermaye gelirleri bakımından ayırma ilkesinin uygulanmasında olduğu gibi), üniter gelir vergisi sistemi içinde, bir kısım gelir unsurları için ayrımcı uygulamaya yer verilmiştir.

Başlangıcından itibaren Türk vergi sisteminde de üniter gelir vergisi benimsenmiştir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi vergi idaresi nedeniyle, gelir kaynaklarından bir kısmı veya aynı gruba giren faktörlerden bazıları, ayrı vergilemeye tabi tutulmuştur. Böylece başlangıçta istisna gibi gözüken sedüller zamanla artmıştır. Son vergi düzenlemelerinde de gelir unsurlarına bakacak olursak:

— Ticari ve serbest meslek kazançları dışında, başta hisse senetlerinden elde olunan kâr payları olmak üzere, menkul sermaye iratlarının önemli bir kısmı nihai olarak genel tarifenin dışına çıkarılmıştır. Bunlar gelir vergisi beyannamesine dahil edilmeyecek ve diğer gelir unsurları ile birleştirilmeyeceklerdir.

— Zirai kazançların vergilendirilmesinde yaygın bulunan götürü vergilendirme, son vergi düzenlemeleri ile daha da genişletilerek bu kazançların saptanması ve vergilendirilmesi açısından ayrı bir sedül oluşturulmuştur. Son vergi yasasına göre, «satış hasılatının tamamı üzerinden tevkif suretiyle gelir vergisi alınmış olan çiftçiler, yıllık satış hasılatları tutarına bakılmaksızın diledikleri takdirde götürü gider usulüne» geçebilirler. (4)

— Son vergi düzenlemeleri ile mükelleflerin gelirleri nedeniyle beyanname verme ve ihtiyari toplama hakkı sınırlarının (9 Milyon TL. limitine) yükseltilmiş olması, nihai vergilendirmeye sonuçlanan yaygınlaştırılmış götürü vergilendirme ve kaynaktan kesme (stopaj) yöntemleri ile birleşince, çeşitli gelir unsurlarının vergilendirilmesindeki farklılık

giderek artmıştır.

Gelir vergisi yapısında zaman içinde gözlenen **ikinci** değişme vergilendirme tekniğinde olmuştur. Bilindiği gibi vergi idaresi etkin olan ülkelerde esas vergilendirme yöntemi gerçek usulde vergilendirmedir. Kaynakta kesme (stopaj) nihai vergilendirme olmama şartıyla gerçek usulü destekleyen etkili bir yöntemdir. Türk Vergi Sisteminde de esas olan gerçek gelirlerin vergilendirilmesi olmasına rağmen, başlangıçtan itibaren, belirli bir muafiyet alanından sonra geniş bir götürü vergilendirme ve önemli bir kısmı nihai vergileme ile tamamlanan yaygın bir kaynakta kesme yöntemi, sisteme hakim olmuştur.

Son vergi düzenlemelerinde götürü usul daha da yaygınlaşmıştır. Götürü ticari kazançlarda 1985 yılında geçerli olan sınırları 10 katına kadar artırma yetkisi Bakanlar Kuruluna bırakılmış ve 1986 yılı için bu yetkinin bir kısmı kullanılmıştır. Zirai kazançlarda 12 Milyon TL. olan götürü usule tabi olma sınırının 10 katına kadar artırılma yetkisi gene Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Ayrıca bu mükellefler, yaptığı satışların **bütünü**nden kaynakta vergi kesilmişse, **hasılat** tutarlarına bakılmaksızın götürü gider usulüne geçebilirler.

Aynı şekilde, önemli bir kısmı nihai vergileme ile sonuçlanacak şekilde kaynakta vergi kesme yöntemi de yaygınlaştırılmıştır. Öncelikle vergi kesilecek gelir unsurları genişletilmiş ve bunlar için yasada % 25 lik bir kesinti oranı öngörülmüştür. Ancak Bakanlar Kuruluna söz konusu oranı % 0'a indirmeye veya iki katına yükseltmeye yetki tanınmıştır. Bakanlar Kurulu da yetkisini kullanarak dahili tevkifat (peşin vergi) dışında 23 ayrı gelir unsuru için % 0 dan % 25'e kadar 8 ayrı oran saptamıştır. Buna peşin vergiye ilişkin kademeli oran yapısını da ekleyecek olursak oran sayısı 17'ye çıkmaktadır.

Böylece adeta eski istihsal vergisi yasa-

sındaki basit tarife gibi kaynakta kesilecek vergiler için de gelir vergisi yasasında stopaj (vergi tevkifatı) tarifesi oluşmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi bunların önemli bir kısmı nihai vergileme niteliğindedir. Yani ayrıca yıllık beyannameye dahil edilerek vergilendirilmeyeceklerdir.

Gelir vergisi yasasında görülen **üçüncü** önemli bir değişim de vergi tarifesi ile ilgilidir.

Söz konusu tarife, dilim sistemine göre aşağıdaki gibi oluşmuştur:

Dilimler	Vergi Oranı %
İlk 3 Milyon TL.	25
Sonraki 6 Milyon TL.	30
Sonraki 12 Milyon TL.	35
Sonraki 24 Milyon TL.	40
Sonraki 48 Milyon TL.	45
48 Milyon TL. fazlası	50
(48 Milyon TL. e kadar tarife uygulanacak)	

Önceki gelir vergisi tarifesi ile karşılaştırıldığında yeni tarife ile alt gelir dilimlerinde önemli bir değişiklik olmazken üst dilimlerde giderek artan azalışlar meydana gelmiştir. Aşağıdaki tabloda başlıca gelirler itibarıyla eski ve yeni tarifeye göre vergi yükleri gösterilmiştir.

ESKİ VE YENİ TARİFEYE GÖRE VERGİ YÜKLERİ

A Gelirler	B 1985 tarifesine göre vergi yükü (%)	C 1986 tarifesine göre vergi yükü (%)	D Vergi yükünde meydana gelen azalma (%)
1 Milyon TL.	25	25	0
3 Milyon TL.	28,3	25	-3,3
5 Milyon TL.	32	27	-5,0
10 Milyon TL.	40,1	30,6	-9,5
15 Milyon TL.	46,0	33,0	-13,0
25 Milyon TL.	52,8	36,0	-16,8
50 Milyon TL.	53,9	40,7	-13,2
100 Milyon TL.	54,4	45,3	-9,1

Tablodan da izleneceği gibi ilk 1 Milyon TL. gelir diliminde vergi yükü itibariyle herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Tarifenin üst dilimlerine doğru ise giderek artan oranda indirim yapılmıştır. Gerçekten 3 Milyon liralık gelirden % 3.3 oranında yapılan indirim, 25 milyon lirada % 16,8 oranına ulaşmıştır.

Gelir vergisinde yapılan **dördüncü** bir yapısal değişim de enaz geçim indiriminin, hangi isim altında olursa olsun, vergi sisteminden bütünüyle çıkarılmasıdır. Başlangıçta asgari geçim indirimi adı altında gelir vergisi sistemine giren bu indirim, 1981 de genel indirim olarak isimlendirilmiş ve nihayet son yapılan vergi düzenlemelerinde de tamamen kaldırılmıştır. İndirim miktarı ne olursa olsun, asgari geçim indirimi müessesesinin gelir vergisi sisteminde yer almaması ciddi bir eksikliklerdir.

Kurumlar Vergisindeki Başlıca Değişiklikler

Son düzenlemelerle birlikte Kurumlar Vergisi Kanununda yapılan başlıca değişiklikleri aşağıdaki gruplar içinde toplayarak ele almak mümkündür:

Bunlardan **birincisi**, Kurumlar vergisi mükellefleri arasına yeni eklenen «iş ortaklıkları» ile ilgilidir. K.V. Kanununa göre, «iş ortaklıkları», kurumların kendi aralarında şahıs ortaklıkları veya gerçek kişilerle belli bir işin birlikte yapılmasını müştereken taahhüt etmek ve kazancını paylaşmak amacıyla kurdukları ortaklıklar, olarak tarif edilmektedir. (5) Özellikle son yıllarda dış ekonomik ilişkilerde belirli bir işin enaz bir ortağı kurumlar vergisi mükellefi olan ortaklıklarca taahhüt edildiği görülmektedir.

Kurumlar vergisine tabi tutulan mükelleflerin hemen hepsinin teorik bir açıklaması vardır. Sermaye şirketlerinin kurumlar vergi-

sine tabi tutulmasını açıklayan yaklaşımlardan biri, bunların sahip olduğu ayrıcalıklardır (örneğin sınırlı sorumluluk gibi). Diğer mükelleflerin kurumlar vergisine tabi tutulması ise sermaye şirketleri ile bunlar arasındaki rekabet eşitliğinin sağlanmasına dayandırılmaktadır. İkinci grup açıklamalara bir ölçüde dahil edilebilecek «iş ortaklıkları», zorlama bir mükellef olarak kurumlar vergisi kanununda yer almıştır.

Kurumlar vergisi kanununda yapılan **ikinci** önemli değişiklik verginin oranı ile ilgilidir. Verginin oranı % 40 dan % 46 ya yükseltilmiştir. Burada esas önemli olan vergi oranının yükseltilmesi değil, bu işlemin gerekçesidir. Söz konusu gerekçede, «sistemin basitliği açısından kurumlardan elde edilen kâr paylarının, ortaklarca verilecek (gelir vergisi beyannamelerine dahil edilmemesi ve ayrıca kâr paylarından tevkifat yapılmaması öngörüldüğü» belirtilmekte ve buna uygun olarak «sistemin daha sade ve basit olması için kâr paylarından alınan gelir vergisi kurumlar vergisine dahil edilerek vergi oranının % 46 olarak belirlendiği» ifade edilmektedir. (6) Buna göre önceki kurumlar vergisi oranı % 40 olduğuna göre, geriye ortaklara dağıtılabilir kâr olarak % 60 kalmaktaydı. Bu % 60 dağıtılabilir kâr payından da gelir vergisi yerine geçecek şekilde % 10 kesinti yapıldığı varsayılarak (% 60 ın % 10 u olan) % 54 lık pay bulunmakta ve bu pay % 40 a eklenerek % 46 lık kurumlar vergisi oranı hesaplanmaktadır. Böylece kurumlardan kâr payı elde edenlerin gelir vergisinin de kurumlar vergisine eklendiği kabul edilmektedir.

Böyle bir varsayım çeşitli açılardan eleştirilebilir. Bunlardan **ilki** söz konusu iki verginin hem gerekçesi hem de iktisadi sonuçları itibariyle birbirlerinden farklı olduğudur. Kurumlar vergisi uzun dönemde kısmen veya tamamen aynen bir tüketim vergisi gibi yansıtılabilen bir vergidir. (7) Özellikle belirli bir

faaliyet alanı içinde sermaye şirketlerinin yaygın olması ve fiyat saptamak açısından bunların öncü firma durumunda bulunmaları halinde, verginin yansması daha da kolaylaşmaktadır. (8) Bu durumda varsayım olarak kâr payının gelir vergisine isabet eden kısmı da yansıtılmış olur.

Böyle bir uygulamanın **ikinci** sakıncası, gelir vergisi alanında kurumlardan elde olunan kâr payları yer almayacağından, bunlarla diğer gelir unsurları arasındaki mukayeseli bağıntısının fiilen ortadan kalkmasıdır. Daha önceki uygulamada menkul sermaye iratlarında en az oran % 10'du. Kurumlardan elde olunan kâr paylarının gelir vergisi, bu % 10 vergi yükü ağırlığı dikkate alınarak kurumlar vergisiyle birleştirilmiştir. Bu şekliyle kurumlardan kâr payı alan hissedarların hiç birinin vergi yükünde artma olmamış, aksine bir kısmının önemli ölçüde azalmıştır. İlk uyarıldığı şekliyle böyle bir hesaplamayı yapmak bu gün için mümkün olabilmektedir. Ancak gelecekte yukarıda değindiğimiz yansıma olayı nedeniyle, % 46'lık kurumlar vergisinin ne kadarının kâr payına isabet ettiğini bulmak mümkün değildir.

Kurumlar vergisi yasasında meydana gelen **üçüncü** önemli bir değişiklik de iştirak kazançları istisnasının kaldırılmış olmasıdır. Bu istisna, bir kurum diğer bir kurumun sermayesine iştirak ederse, buradan elde edilen kâr paylarının, iştirak eden şirketin, kurumlar vergisi matrahına dahil edilmemesini öngörmektedir. Klasik amacı çifte vergilendirmeyi önlemektir.

Son vergi düzenlemelerinde iştirak kazançları istisnası kaldırılmakla birlikte, iştirak payları (kazançları), ticari kazancın tesbitinde indirilecek gelirler arasına alınarak, söz konusu çifte vergilendirme sakıncası bir anlamda ortadan kaldırılmıştır.

Ancak iştirak kazançları istisnasının sadece çifte vergilendirmeyi önleme fonksiyonu yoktur. Bunun dışında sermaye piyasası-

nı ve şirketlerin entegrasyonunu etkileme gibi çok önemli işlevleri bulunmaktadır. Örneğin, şirketlerin birbirine iştiraki veya holdingleşme, eğilim olarak azaltılmak (veya artırılmak) istenirse, iştirak kazançları istisnası bu konuda en etkili araçlardan biri durumundadır. Nitekim, ABD'de iştirak kazançları istisnasından yararlanmak için katılma sınırı yüksek (% 80 dolaylarında) tutularak, şirketlerin entegrasyonu etkilenmeye çalışılmıştır. Benzer şekilde, iştirak kazançları istisnasında yapılacak düzenlemelerle, sermaye piyasası da önemli ölçüde yönlendirilebilir.

Kuşkusuz yukarıda belirtilen anlamda iştirak kazançları istisnası, kurumlaşma oranının yüksek olduğu ve gelişmiş bir sermaye piyasasının bulunduğu bir ortamda daha etkilidir. Türkiye'de bu istisna kurumlar vergisinin ilk uygulamaya girdiği yıldan beri uygulanmaktadır. O dönemlerde yaygın bir kurumlaşma ve sermaye piyasası olmamasına rağmen, kurumlar vergisinde yer almış bu istisnanın, sözü edilen konularda önemli gelişmeler olduğu günümüzde kaldırılmış olması, verginin yukarıda belirtilmiş olan açılardan etkinliğini önemli ölçüde azaltacak niteliktedir.

Sonuç

Başlangıçta da belirtildiği gibi Türkiye'de genel vergi yükü, mukayeseli olarak, oldukça düşük düzeydedir. 1985 yılında Katma Değer Vergisinin sisteme dahil edilmesiyle, bu konuda tüketim vergileri alanında olumlu gelişmeler olmuştur. Diğer taraftan gelir üzerinden alınan vergilerde yapılan değişikliklerde ise sistem, yaygın ölçüde kullanılan götürü vergileme ve kaynakta kesme yöntemine dayandırılmaktadır. Esasen eskiden beri gelir vergisinin ayakta durmasını sağlamış bulunan kaynakta vergi kes-

me yöntemi, son vergi düzenlemeleriyle önemli ölçüde nihai vergilemeye dönüştürülünce, sistem sedüler gelir vergisine doğru daha çok kaydırılmıştır. Böylece sedüler gelir vergisinden beyannameye dayanan üniteler gelir vergisine miras kalmış bulunan ve etkili bir araç olan kaynakta vergi kesme yöntemi, vergilemede ilk fonksiyonuna daha yakın duruma gelmiştir.

Gelir üzerinden alınan vergilerde değişiklik yapan kanunun gerekçesinde, çok sık rastlanan bir ifade «sistemde basitlik ve sadelik sağlama» sözcükleri olmuştur. Basitlik ve sadelik klasik vergileme ilkelerinden biridir. Ancak, ideal bir vergi sisteminde, adalete, maliye politikasına, teknik ve idari nedenlere dayanan, vergilemenin diğer temel ilkeleri de (prensipleri de) gözden uzak tutulamaz. Vergi sistemi bu ilkeler arasında denge kurduğu oranda etkin olabilir. Sistem sedüler vergilemeye kaydırıldıkça, vergi kanunlarında yer alan bir kısım kurum ve hükümler basitlik ve sadelik lehine kaldırıldıkça, belirtilen dengenin kurulması güçleşir. Kaldı ki basitlik ve sadelik ilkesi sadece mükellef açısından anlaşılmamalıdır. Vergi idaresi kendine kolay gelen yönden vergilendirmeyi tercih ederse ve konuyu sadece

bu açıdan değerlendirirse, iş kolaylaşır (basitlik ve sadelik ilkesi idare açısından işler duruma gelir) amma denge daha da zor kurulur.

Vergi idaresinde etkinlik sağlanmadıkça, vergi sistemleri idareye göre düzenlenir. Sınırım bunun tersi olan, ideal vergi sistemine göre idarenin düzenlenmesi ve etkinliğinin artırılması, konuyla ilgili olan herkesin ortak temennisidir.

NOTLAR

1. European Economy, Annual Economic Report, 1984-85, November 1984.
2. Sözü edilen «eğilim» sadece son vergi düzenlemeleriyle ilgili olmayıp, başlangıçtan itibaren oluşan gelişmeleri de kapsamaktadır.
3. Halil Nadaroğlu, Kamu Maliyesi Teorisi, met/er matbaası, İstanbul 1983, s. 408.
4. G.V.K. md. 53.
5. K.V.K. mük. md. 6.
6. K.V.K. gerekçesi s. 39.
7. H.C. Recktenwald, Tax Incidence and Income Redistribution, Detroit, 1971 s. 11; M. Krzyzaniak ve R.A. Musgrave, The shifting of the Corporation Income Tax, J. Hopkins Press, Baltimore, 1963, s. 66.
8. K. Bulutoğlu, Kamu Ekonomisine Giriş, Sermet Matbaası, İstanbul 1981, s. 454.

Vergi Değişiklikleri Stratejisi

İzzettin ÖNDER

Dr. Önder'in «Katma Değer Vergisi» başlıklı yazısı 242. (Ocak 1985), «Kamusal Tercihler Sistemi Üzerine Düşünceler» başlıklı konuşması da 248-249. (Temmuz-Ağustos 1985) sayımızda yayımlanmıştır.

Kamu kesimi, gerek harcama gerek gelir yönü ile, toplumdaki farklı ekonomik grupların toplumsal düzeydeki çatışma ve mücadelelerinin nisbi etkilerini yansıtır. Söz konusu etkileşimlerin en belirgin görüntüleri, hem harcama hem de gelir kalemleri ile ilgili kamusal seçimlerde belirir. Toplumdaki grupların nisbi ekonomik güçlerinin politik seçimler arenasına yansımaları, söz konusu etkileşimler doğrultusunda bir düşünce sistemini de gerekli kılar. Düşünce sisteminden olabildiğince arınıp, bağımsız sonuca gidebilmenin bir yolu da, olayları bütünlükleri içinde ve sosyal boyutları ile görebilmekten geçer.

Bu düşünceyi, son vergi değişiklik yasası ile ilgili tartışmalarımıza uygulamanın yolu, sadece söz konusu değişiklikleri ve hatta kamu gelir sistemini değil, fakat kamu gider sistemini de dikkate almaktan geçer. Zira ancak bu şekilde, kamusal kaynakların nereden alınıp, nereye tahsis edildiği net bir biçimde ortaya koyulmuş olur. Örneğin harcama kalıpları bozuk bir kamu harcama mekanizmasını finanse ederken, vergi sistemini adil kurmaya çalışmak, adaletsiz bir sistem oluşturmaktan daha yararlı olabilir, ama sorunu tümü ile çözemez. Böyle bir oluşumda, sadece vergi sistemini inceleyip, ilk adil görünümün oluşturabileceği iç huzuruyla yetinmek, ciddi bir adaletsizlik oluşumuna göz yummak anlamına gelebilir.

Ancak bazı kısmi yaklaşımlar da önemli görüntüler verebilir. Türkiye'de kamu gelir sistemi, harcama sistemi ile birlikte olmadan da, bazı oluşumlar hakkında ciddi fikir verebilir niteliktedir.

Son iki yılda, önce dolaylı vergiler alanında katma değer vergisinin kabulü ile, daha sonra da Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Vergi Usul Yasası da dahil olarak oniki vergi yasasında değişiklik yapan kanun ile Türk Vergi Sistemi önemli değişikliklere sahne oldu. Katma Değer Vergisi ile, ekonomide

dolaylı vergiler yükü ağırlaştırılmış ve düz oranlı uygulama ile adalet ilkesi de ciddi olarak sarsılmıştır. Hatta, temel gıda maddeleri dahi vergiden istisna edilememiş, ancak icra organının kararına terkedilmiştir.

Vergi gayretinin düşük olduğu ülkemizde, vergiler elastikiyetten yoksun olduğundan dolayı, kamu gelirleri giderek azalma eğilimi içine girmiştir. İşte KDV, bu bozukluğa bir ölçüde çözüm olmak üzere gündeme getirilmiştir.

Ancak, sistem bununla tamamlanmıyor, gelir ve kurumlar vergilerinde de ciddi değişikliklere gidiliyordu. 16 maddelik son vergi yasası ile 12 vergide önemli değişiklik getirilmiştir. Değişikliklerin amacı, kamu gelirini arttırmak şeklinde düşünülmelidir. Zira 1985 yılı başında getirilen katma değer vergisinde de aynı amaç güdülmüştür. Ancak, KDV'nde oran % 10'da tutularak, matrah çok genişletilmiş ve böylece yüksek gelir amaçlanmıştır. Katma Değer Vergisinin yerini aldığı muamele vergisinde uygulanan oranlar % 10'un üzerinde, fakat matrah çok daha ufak idi. KDV ile, matrah tüm milli hasılaya yayılmış oldu. Böylece, muamele vergisine göre daha düşük bir oranla, daha geniş matrah bazında vergi gelirinin yükseltilmesi amaçlanıyordu. KDV'ndeki bu matrah genişletilmesi, kanuni tanımlamaların genişletilmesi yolu ile gerçekleştiriliyordu. Örneğin, eski uygulamada bir imalat ve pazarlama zincirinin sadece tek halkasında muamele vergisi uygulanıyorken, yeni uygulamada tüm aşamalar vergi matrahı kapsamına alınıyordu. Böylece verginin bazı hukuksal tanımlamalarla genişletilmiş oluyordu.

Son vergi değişiklikleri ile amaçlanan temel hedefin de, vergi bazını genişleterek, vergi gelirini arttırmak yönünde olduğu ileri sürülebilir. Vergi bazının genişletilmesi, hem mevcut ekonomik faaliyetlerin kapsanması hem de yeni ekonomik faaliyetlerin oluşturulması biçiminde çift boyutlu olarak düşünülmüş.

Bir yandan halen sürdürülen ekonomik faaliyet boyutları içinde, kapsanamayan sahaların vergi içine alınması, diğer yandan da yeni ekonomik faaliyet alanlarının açılması öngörülmüş. Bu sonuçlara teşvik önlemleri ile ulaşılmaya çalışılmış : vergi yükü hafifletilip, vergi kaçırmanın cezası ağırlaştırılarak potansiyel yükümlülerinin vergi alanı içine çekilmesi amaçlanmıştır. Bu operasyon sürdürülürken, hiç değilse ilk yıllar için olabilecek vergi kaybını önleyebilmek için ise, alt gelir grupları üzerindeki vergi yükü değiştirilmemiş, hatta gelir vergisinin üst gelir grupları üzerindeki yükü hafifletilerek, alt gelir grupları üzerindeki yük görece olarak ağırlaştırılmış olmaktadır.

Bu sistematik içinde, önce gelir vergisi açısından getirilen değişiklikleri görmeye başlayalım. Gelir vergisi, tüm gelirlerin toplandığı üniter bir vergi olmaktan çıkartılıp, seditler bir görüntü kazandırılma yoluna sokulmuştur. Bunu yaparken de, dünya yazınında «earned-income» (hakedilmiş gelir) olarak bilinen ücret kazançları, ancak 9 milyon liranın altındaki bölümü itibariyle korunmuş, bu miktarın üstündeki bölümü ile genel toplama girmiştir. Gerçekten, yılda 9 milyon liralık gelir genel toplamaya girmeye hak kazanır, ama genel toplama girmemek bir yana, hiçbir şekilde beyan edilmeyecek gelirler arasında şunlar yer almaktadır:

- Hisse senedi kâr payları
- İştirak hisselerinden doğan kâr payları
- İdare Meclisi başkan ve üyelerine verilen kâr payları
- Tahvil faizleri, hazine bonusu faizleri, gelir ortaklığı kâr payları
- Mevduat faizleri
- Faizsiz olarak kredi verenlere ödenen kâr payları.

Tüm bu menkul sermaye iradı kalemlerinin genelde yüksek gelir grupları üzerinde oluşmuş olduğu geçerli bir düşünce-

BOSCH

tüm çeşitleri ile BOSCH Türkiye'de

Dünyanın en ileri
Teknolojisi ile üretilen
BOSCH elektrikli ev aletleri,
rakipsiz kaliteleri ile şimdi Türkiye'de

Buzdolapları, Çamaşır makineleri
Çamaşır kurutma makineleri
Bulaşık makineleri, Fırınlar
Fritözler, Tost makineleri
Ekmek kızartıcılar
Mikserler, Kahve makineleri
Elektrikli diş fırçaları
Ütüler, Ütü makineleri
Elektrikli süpürgeler
Klima cihazları ve diğerleri

Robert BOSCH GmbH
Türkiye umum mümessili
Dizel Magnet A.Ş.
bol yedek parça ve servis
garantisi ile hizmetinizdedir.

DİZEL MAGNET
TİCARET VE SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ

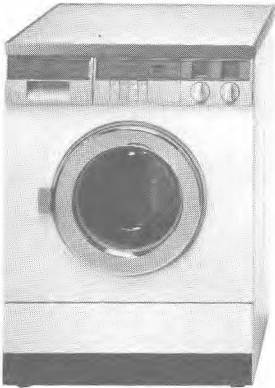
Yeni Tarlabası Cad. Ardan Apt.
No: 6 Kat: 1 TAKSİM-İSTANBUL
Tel: 144 70 89 - 145 77 53 - 155 34 59
155 32 12 - 149 67 00
Tlx.: 24208 AVKA TR

AM AHMET VELİ MENER HOLDİNG A.Ş. KURULUŞUDUR.

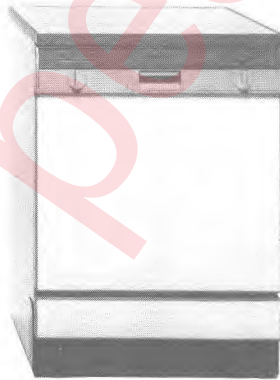

BUZDOLABI

ÇAMAŞIR MAKİNASI

BULAŞIK MAKİNASI

MİKSER

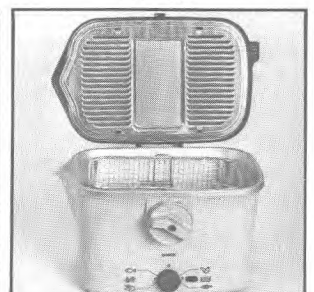
EKMEK KIZARTACIĞI

TOST MAKİNASI

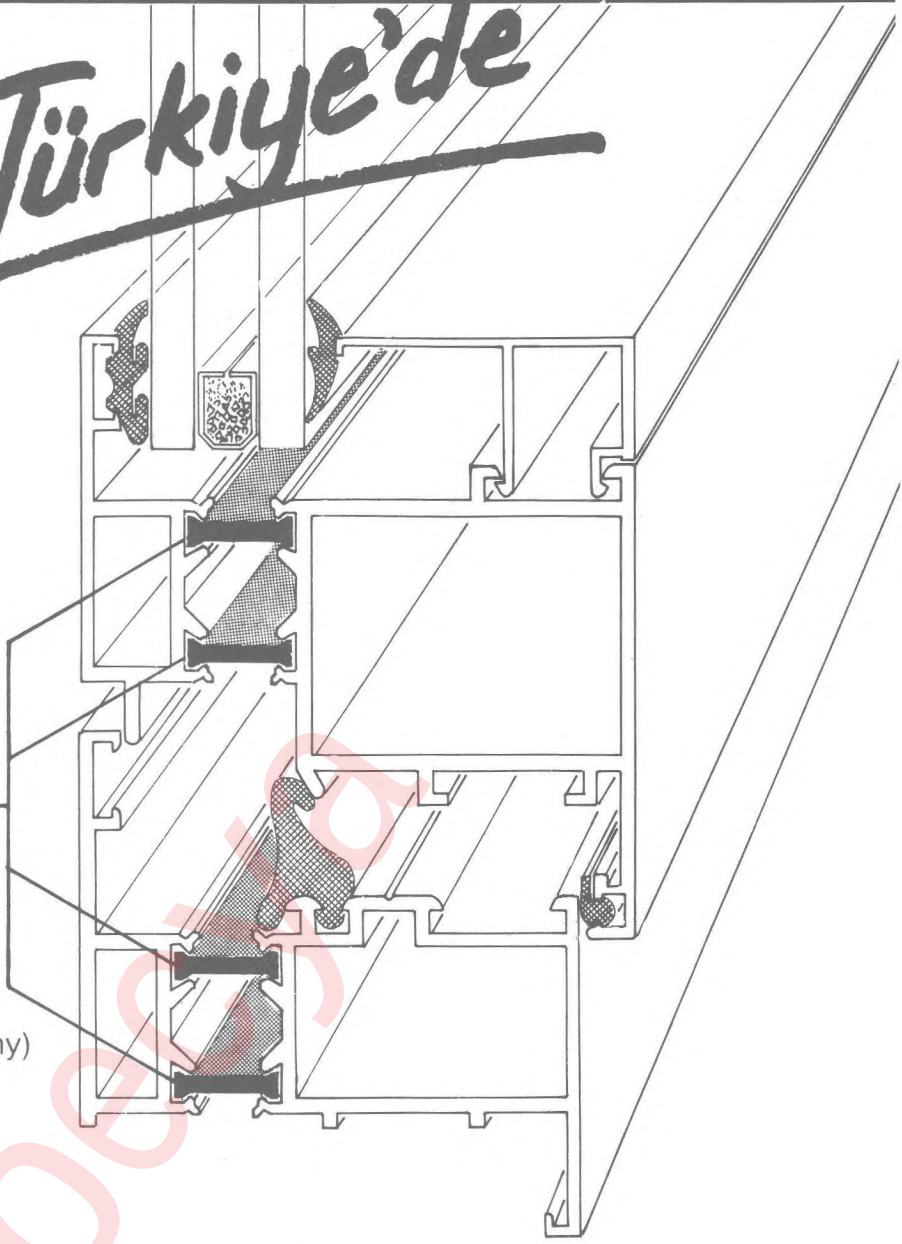
FRİTÖZ

Şimdi Türkiye'de

- RÜZGARA
 - SUYA
 - SOĞUĞA
 - SESE
- Karşı yalıtımlı.

Isı farklarından
etkilenmeyen
Alüminyum ile eşdeğer
genleşmeli özel
ısı yalıtımlı köprüler.
(Pat: Ensinger West Germany)

İZO profül® ile yakıtta %40 tasarru

sistem

İZOPEN®

Isı, ses izolasyonu sağlayan
Alüminyum profil ve doğramalar
Alman Ensinger Lisansı ile üretilmektedir.

Üretim proje ve tatbikat:

ÇUHADAROĞLU

alüminyum SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Tel.: 141 05 46/4 Telex: 23695 Çuha tr.

Genel dağıtım:

ÇUHADAROĞLU

sanayi ve pazarlama A.Ş.

Cemil Bengü Cad. Hürriyet Mahallesi

Şişli - İstanbul Tel.: 141 02 34

ANKARA ALÜMİNYUM SAN. ve TİC. A.Ş.

dir. Bu grubun vergi yükü hafifletilerek, yüksek bir gelir grubuna gelir transferi yapılmış olmaktadır. Bu düzenleme şöyle bir mantığa oturtulmuşa benzer: Genelde menkul sermaye iradı üzerindeki vergi yükü hafifletilerek, kâr dağıtım mekanizması işletilecek, böylece bazı potansiyel fonlar vergi nedeni ile ilk yerde tıkalı kalmadan, sermaye piyasasında en yüksek getiri doğrultusunda yayılacaktır.

Ekonomide yüksek gelirli lehine değişiklik yaparak, toplam tasarruf ve ona bağlı olarak yatırım miktarını arttırmayı amaçlar görünen diğer bir değişiklik ise, gelir vergisi oranlarında yapılan yeni düzenlemedir. Bu düzenlemede vergi tarifesi ilk 3 milyon lirada % 25 den başlamakta, 50 milyon ve yukarısı gelirler için % 50 olarak düzleşmektedir. Böyle bir tarife de, hiç kuşkusuz, kendi içinde dikey vergi adaletini sağlamaktadır. Ancak, yeni tarifeyi 1963 yılı tarifesine karşılaştırdığımızda, 1963 yılı fiyatlarına göre düzeltilmiş olarak ortaya şu görüntü çıkmaktadır : ilk 3 milyon liralık gelir dilimi 1963 tarifesine göre % 26 vergi yükü altına girerken, aynı miktar gelir yeni tarifeye göre % 25 vergi yükü altına girmektedir. Ancak, üst gelir dilimlerine doğru çıktıkça yeni uygulamaya göre vergi yükü azaltılmıştır. 48 milyon lira geliri 1963 yılında elde eden bir yükümlü ortalama % 63,5 vergi yükü altına girerken, aynı gelir yeni düzenlemede ortalama % 40,3 vergi yükü altına girecektir. Böylece, düşük gelir guruplarının vergi yükü değiştirilmezken, yüksek gelir guruplarına dahil yükümlülerin vergi yükü hafifletilmektedir.

Gerek toplama ilkesine, gerek vergi tarifesine ilişkin olarak açıkça ortaya çıkan bu durum, yüksek gelir guruplarının nisbi refahını yükseltici yönde şekillenmektedir. Yine öngörülmektedir ki, bu gelir aktarımı ekonomide ortalama tasarruf oranını arttırarak, birikim ve yatırımlara katkıda bulunacaktır.

Bu düşünce standart bir yaklaşımdır : yüksek gelir guruplarının tasarruf eğilimi

yüksek olduğundan dolayı, onlara yapılan gelir aktarımı ekonomide toplam tasarrufları arttıracaktır. Ancak, bu düşünce özellikle kalkınmakta olan ülkeler çerçevesinde irdelenince, şu noktaların önem kazandığı görülmektedir.

Bir defa, gelir dağılımının bu derece bozulduğu bir ekonomide, vergi önlemleri ile de etkin bir şekilde yeniden şekillendirilemez ise, tüketim kalıplarının ne denli çarpık bir yapı oluşturacağı göz ardı edilemez. Söz konusu çarpıklık gerçekten göz ardı edilemez, çünkü tüketim kalıpları, yatırım kalıplarını da belirlemede ciddi bir belirleyici olmaktadır. Tüketim kalıplarına yön vermeden kaynak dağılımında optimum bileşimin sağlanması, gerçekte söz konusu değildir.

Gelir vergisine paralel olarak kurumlar vergisine de bakıldığında, vergi yükünü hafifletmeye yönelik ciddi önlem, zarar eden kurumların kâr edenlerce devralınması halinde, kârların vergi dışı kalabilmesidir. Bunu tamamlayan bir diğer hüküm de, kurumların iş tirak hisselerinin veya gayrimenkullerinin satışından elde edilen kazançların, sermayeye dahil edilmesi koşulu ile, giderek azalan oranda olarak, vergi dışı tutulmasıdır. Açık tır ki, bu olay, bir «vergi harcaması» olayıdır. Böylece, kamu fonları, kamusal tercihlere dayanmadan ve kamu hesapları da hiç bir hareket göstermeden kullanılmış olacaktır.

Kurumlar vergisinde yükümlülükle ilgili hükümleri kapatmadan oranının da % 40'dan % 46'ya çıkartılmasının, eskiden gelir vergisine mahsuben yapılan kesintinin kurumlar vergisine dönüştürülmüş olmasından ibaret olduğunu belirtmekte yarar var.

Böylece gelir ve kurumlar vergisi bir arada ele alındığında, bu iki verginin bir bakıma birleştirilmiş olduğu, bir ekonomik faaliyetin gelir vergi kapsamında veya kurumlar vergisi kapsamında yapılmış olmasının özellikle belirli bir gelir düzeyi aşıldıktan sonra ciddi vergi yükü farklılığı ortaya çıkartmaya-

çağı görülmektedir. Bununla amaçlanan da, işletmelerin kurumlaşma ve böylece daha mazbut bir kayıt sistemine geçmelerini sağlamak olabilir.

Kurumlar vergisi kapsamına, «iş ortaklığı» adı ile (joint venture) bilinen belli bir işi bir arada yapan müşterek kuruluşlar alındı. Bu hüküm de mevcut bir sahanın vergi içinde kapsanması örneğini oluşturmaktadır.

Gelir ve kurumlar vergileri bir arada ele alındığında, gelir vergisinin nisbi ağırlığının azaldığı, fakat adalet dokusunun zayıfladığı gözlemlenmektedir. Vergi yükü açılarından, kurumlaşma % 50 civarında yük getirdiği halde, bu oran gelir vergisinde en yüksek oranı ifade etmektedir. Bunun sonucunda, düşük gelir sağlayan firmaların kurumlaşma yönünde ciddi bir teşvik gördükleri ileri sürülemez.

Gelir ve Kurumlar Vergilerinde genel yumuşama stratejisine karşılık, Vergi Usul Yasasında yapılan düzenlemelerle, vergi ve cezaların açıklanması, yoklama memurlarının yetkileri, işyeri kapatmaya kadar varabilen ceza hükümleri ve vergi ödeme gecikmeleri üzerine uygulanacak yüksek faiz oranları vergi kaçırmayı cazip olmaktan çıkartmaktadır. Görülüyor ki, genel yumuşama ile vergi sahasını genişletme amaçlanırken, vergi cezaları yolu ile de, bu sahalar dışına çıkma çabaları önlenmeye çalışılmaktadır.

Ekonomik faaliyetleri genel ve düzgün kayıt ve muhasebe düzeni içine alabilmek amacına yönelik bir diğer önlem de tüm yükümlülerin vergi iadesi kapsamına alınmış olmasıdır. Şimdiye kadar ücretli ve sosyal yardım alanların yararlandıkları vergi iadesinden, bundan böyle tüm yükümlüler aynı koşullarla yararlanacak. Böylece, perakende aşamasında yaygın belgeleme sistemi oturularak, sonradan bunun tüm üst kademelere kayacağı düşünülmektedir. Tüm yükümlülere getirilen bu iade sistemi nedeni ile genel indirim kaldırılmış bulunmaktadır.

Gelir Vergi, Kurumlar Vergisi ve Vergi Usul Yasalarındaki değişiklikler yanında, Emlâk Vergisinin belediyelere devredilerek oranlarının küçük miktarlarda arttırılması, Harçlar Kanununda değişiklik yapılarak, miktarların arttırılması, Damga Vergisi Kanununda, Değerli Kâğıtlar Kanununda, Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçeden Pay Verilmesi Hakkındaki Kanunlarda ve daha başka kanunlarda yapılan değişiklikler hep gelir sağlama ve veya eski hükümleri yeni koşullara uydurma çabasından kaynaklanmaktadır.

Vergi sahasını yayarak ve yeni ekonomik alanlar açarak genel matrahı genişletmek, bunu yaparken de, hiç değilse sistem oturuncaya kadarki geçiş dönemi içinde, vergi oranlarını yumuşak dozda tutmak ve böylece vergi gelirleri yükseltmek amacı taşıdığı ileri sürülen değişiklikleri genel ilkeler doğrultusunda değerlersek şu sonuçlara varırız:

— Gelir vergisi, üniter olmaktan uzaklaşıp, sedüler bir nitelik kazanarak, gelir sistemi içinde nisbi yeri küçülen bir görünüm kazanmaktadır. Tarife yapısı ve gelir dilim genişlikleri nedeni ile vergi elastik olma özelliğini kaybetmekte, buna bağlı olarak da anti-konjonktürel bir araç olma niteliğini yitirmektedir.

Gelir vergisinin, kaçakçılığın azalmış olması sebebine bağlı olarak, kamuya daha fazla gelir sağlaması düşünülmekle beraber, bu sonuç fazla olası görülemez.

— Kurumlar vergisi gelir arttırıcı hiçbir önlem taşımadan, zarar mahsubu ile ciddi kaçaklara sahne olabilir.

— Gider vergisi sistemi, fon uygulamalarının dışında, düz oranlı olduğundan, nisbi fiyat yapısını etkileyerek, arzulan biçimde talep kaydırması yapacak özellik taşımaktadır.

— Tümü ile vergi sistemi, sadece adalet sağlamada etkin olmamakla değil, fakat kamu kesimine gerekli geliri yaratmakta da

yetersiz kalmakla da mali ve sosyal görevlerini yüklenemez bir yapı oluşturmaktadır.

Son vergi değişikliklerinin stratejisi, vergi matrahını, hem bugünkü sistemde kapsanamayan faaliyet türleri itibariyle hem de yeni faaliyetler oluşturarak, genişletmek şeklinde yorumlanabilir. Vergi oranları düşürülmüş, istisna ve muafiyetler genişletilmiştir. Tüm bu hükümler, özel kesime, özellikle üst gelir gurubuna dahil yükümlülere, gelir aktarımı yapıldığı anlamına gelmektedir. Değiştirilen hükümler çerçevesinde verginin kaçırılıyor olması, bu tür «vergi harcaması» oluşturulmasına güçlü bir gerekçe sağlamaz.

Özel kesimin son yıllardaki yatırım hızı ise, söz konusu önlemleri haklı çıkartacak bir boyutta gözükmemektedir. Özellikle son

yıllarda toplam sabit sermaye yatırımları içindeki kamu kesimi payı yüksektir. Bunun anlamı, kamu kesimi gelir ihtiyacı içindedir. Vergiler bu ihtiyaca gereği kadar cevap veremeyince kamu borçlanmasına başvurulmaktadır. Bunun sonucunda ise, faiz haddi yükselme eğilimini korumaktadır.

Vergi oranlarının efektif olarak azaltılması, ekonomide çarpan katsayısını yükseltebileceğinden dolayı, fiziksel kapasitenin arttırılması halinde, fiyat artışlarının önlenmesi zorlaşabilir.

Görülüyor ki, sağlam vergi gelirlerinin oluşturulamaması, bir yandan fiyatları, diğer yandan faiz haddini yükseltme yönünde etkili olabilir. Umalım ki tüm bu tahmin ve düşünceler birer yanılgıya dönüşsün!

Yeni Dönemde İşçi-İş“veren” İlişkileri Uluslararası Borç Bunalımı

Alpay Biber
Arthur F. Burns
Demir Demirgil
Erdal Egemen
Bahri Ersöz
Öner Eyrenci
Seyfettin Gürsel
Necati Mumcu
Faruk Pekin
Sungur Savran
William R. Simpson
Mustafa Sönmez
Savaş Taşkent
Devrim Ulucan

1985 Vergi Paketinin Anlamı

Burhan ŞENATALAR

Dr. Şenatalar'ın «24 Ocak ve Kamu Kesimi Politikası» başlıklı katkısı dergimizin 248-249. (Temmuz-Ağustos 1985) sayısında yayımlanmıştı.

1985 sonunda getirilen vergi paketinin işlevi nedir? Bu paketle ne amaçlanıyor? Böyle bir değişikliğe neden gerek duyuldu? Bu gibi soruların yanıtı esas olarak 24 Ocak'ta odaklaşıyor. 1970'lerdeki ekonomik gelişmeler vergi sisteminin yapısını da etkilemekteydi. Vergi sistemini belirli bir ölçüde rasyonelleştirme gereksinimi parlamentodaki tıkanmalar nedeniyle karşılanamıyor, değişik hükümetlerce hazırlanan, ancak büyük benzerlikler gösteren tasarılar yasalaşma şansını elde edemiyordu. Öte yandan enflasyon ve gerçek gelir artışları özellikle gelir vergisi varidatının (ve yükünün) hızla artmasına neden oluyordu. Ancak bu artış özellikle iki açıdan sorun yaratmaktaydı. Birincisi, yüksek fiyat artışlarına karşın 1963 tarifesinin aynen uygulanması, vergi yükümlülerinin büyük bölümünü tarifenin üst dilimlerine itmekteydi. İkincisi, gelir vergisi yükünün özellikle ücret gelirleri üzerinde yoğunlaşmış olması, hem işçilerin, hem sermayedarların yakınmasına konu olmaktaydı. Bu yakınmada Türk-İş, Disk, Tüsiad vb. birleşmekteydi, çünkü işçilerden alınan yüksek vergiler işçilik maliyetini yükseltmekte, görece fiyatları bu vergiden etkilenen sanayi ürünleri aleyhine değiştirmekte ve toplu sözleşme görüşmelerini zorlaştırmekte idi.

Sözü edilen süreç içinde, hem vergilerin GSMH'ye oranı, hem de gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı yükseldi. Ancak bu açıkça planlanmış, benimsenmiş bir gelişme değildi. 1980'e yaklaşırken ekonomik krizle birlikte vergilerin GSMH'ye oranı düşmeye başladı.

24 Ocak anti-kriz programı döviz kuru, faiz haddi gibi değişkenlere müdahale etmekte fazla gecikmedi, ancak vergi değişikliğini yasalaştırmak için 12 Eylül dönemini bekledi. 1980 sonunda getirilen vergi paketi birkaç tıkanıklığı giderdi ve 1981'de vergi gelirlerinde belirli bir artış sağladı. Ancak ne vergi yükü dağılımına anlamlı bir değişim ge-

tirilmiş, ne de ciddi bir gelir esnekliğine sahip bir yapı kurulmuştu. Ekonomik ve demokratik hakları radikal biçimde kısıtlanmış, brüt gelirleri sıkı biçimde sınırlanan işçilere ve memurlara getirilen vergi indirimleri ise, gerçek gelir artışı sağlamayan, aldatıcı, kozmetik müdahalelerdi. Böyle bir durum, 24 Ocak programının bilinçli bir tercihiydi.

24 Ocak anti-kriz programının kamu kesimiyle ilgili tercihi, «dar bir kamu kesimi ve mümkün olduğu kadar az vergi» biçiminde özetlenebilir. Bu tercihten ve 24 Ocak'ın genel yaklaşımından çalışan kesimlerin yarar görmeyeceği açıktı. Ancak 24 Ocak'ın kamu kesimiyle ilgili tercihi, bunun ötesinde de çelişkili ve tutarsızdı. Özel sermaye birikimi sınırlı olan az gelişmiş bir ekonomide yoğun bir kriz yaşanırken, kamu kesimini ciddi biçimde daraltmak ne anlamlı, ne de olanaklıydı. Vergi gelirlerini düşürmek ise, kamu kesimindeki birikimi frenleyeceği gibi özel birikimi canlandırmaya da yetemezdi, olsa olsa işletme sermayesi sıkıntısını hafifletirdi.

24 Ocak'ın mimarları zaman zaman başvurdukları radikal retoriğe karşın vergi politikasında tam anlamıyla teslimiyetçi idiler, büyük sermayeye dokunmaktan titizlikle kaçındılar. Bunda bir yandan büyük sermayenin böyle bir dokunma olasılığına karşı türdeş bir blok oluşturması etkiliydi (faiz haddi ve döviz kuru vb. konularda böyle bir türdeş blok söz konusu değildi); öte yandan 24 Ocak mimarlarının (1-2 yıl ekonomi okumuş mühendislerin demek de mümkün) gelişmiş kapitalist ekonomilerdeki üstadlarını, bir başka deyişle vergi yükünün çok daha yüksek olduğu ekonomilerle ilgili önerileri körükörüne ve taklitçi bir biçimde izlemeleri (kuşkusuz ikincil) bir önem taşıyordu.

Bu yaklaşımın sakatlığını vurgulayanlar (kimi 24 Ocak karşıtı, kimi ise yandaşı) zamanla çoğaldı. Beklenmesi gereken olumsuz sonuçlar kısa sürede ortaya çıkmaya başla-

mıştı. Vergi gelirleri ciddi biçimde yetersiz kalıyor, önemli bütçe açıkları doğuyor, hızlı emisyon artışları enflasyonu körüklüyordu. Yüksek enflasyon da hükümetin prestijini hızla aşındırmaktaydı.

Aşağıdaki tablo sorunu özetliyor:

Yıllar	Sabit Fiyatlarla (1) Vergi Geliri İndeksi	Vergi Yüğü (2) (%)
1977	100	19.3
1978	101.8	19.1
1979	96.7	18.2
1980	88.8	16.9
1981	99.5	18.2
1982 (3)	99.7	17.4
1983	99.0	16.7
1984	81.1	12.9

Kaynak: Bütçe gerekçeleri

- (1) Gayrisafi Milli Hasıla Deflatörü ile,
- (2) Vergi Geliri/GSMH,
- (3) 12 Aylık tahmin.

1980 sonrasında alınan kimi önlemlerin de etkisiyle vergi gelirlerindeki düşmenin aşırı büyük gözüktüğü ileri sürülebilir. Örneğin KİT fiyatlarının sürekli olarak yükseltilmesi, dolaylı vergi benzeri bir etki yapmakta, kamu kesimine gelir sağladığı gibi, eskiden olduğu gibi bütçeden KİT'lere büyük transferler yapılması gereğini ortadan kaldırmaktadır. İkinci olarak, buradaki vergi tutarlarının yerel yönetim vergilerini kapsamadığı ve bunların öneminin 1980 sonrasında arttığı belirtilebilir. Üçüncü olarak da, sayıları ve önemleri giderek artan fonlara akan gelirlerin de burada yansımadığı vurgulanabilir.

Bu tür argümanların gerçek ağırlığını saptayabilmek, daha fazla veriyi ve daha geniş bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Ancak söz konusu faktörlerin ağırlığı ne olursa olsun, bunların baştan beri sözünü ettiğimiz sorunu ortadan kaldırmaya yetmeyeceğini burada rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim sabit fiyatlarla kesinleşen konsolide bütçe harcamalarının 1979'daki düzeyine 100 dersek,

1983'teki düzey 95.3 ve 1984'teki düzey 97.5'ti. Öte yandan vergi gelirlerinin genel bütçe içindeki oranı 1981 ve 1983'te % 84'e yakinken 1984'te % 72'ye düşmüştü. 1985'e ait oran da % 75.5'tir.

Konsolide bütçe açığının GSMH'ye oranı ise 1983'te % 1.9 iken 1984'te % 2.4'e yükselmiştir.

1985'te sorun hem hükümetçe, hem de büyük sermaye çevrelerince önemsendi ve vurgulandı (*). Ancak bu vurgulamaların ortak özelliği, büyük sermayeden ve onun vergi yükünden ve aşırı yaygın teşviklerden hiç söz edilmemesi, vergi yönetimi ve denetiminin önemsenmesi, vergi kaçağının üzerinde durulması, örtük biçimde orta ve küçük sermayenin vergilendirilmesinin önerilmesi idi.

1985 sonu vergi paketi bu önerilere gayet iyi uyan bir demettir. Ana amacı vergi gelirini artırmak olan bu paketin önemli özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

1) Vergi gelirinin artırılması amacıyla yönelik başlıca adımlar,

a) Belirli vergi ve harçlarda enflasyon nedeniyle aşınmış tutarların (yükümlülüklerin) yükseltilmesi, (yine aynı nedenle aşınmış

istisnalar sınırlarının yükseltilmesi ve gelir vergisi dilimlerinin genişletilmesi ise doğal olarak ters yönde etki yapacaktır),

b) Belirli vergi ve harçlarla ilgili tarifelerde önemli değişiklikler yapma konusunda Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesi,

c) Özellikle belge düzeni ile ilgili denetim olanaklarının artırılması,

d) Denetim kadrosunun (en azından sayıca) güçlendirilmesi (Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na 25 000 kadro verilmesi),

e) Kaynakta tevkif yönteminin yaygınlaştırılması,

f) «Dahili tevkifat»ın (peşin vergi) — yumuşak bir inişle — uygulamaya konması, vb.

Sıralanan önlemler herhangi bir yeni vergi içermemekte, vergi sisteminin basitleştirilmesini, uygulamada ve denetimde etkinliğin artırılmasını önemsemektedir. Enflasyonla aşınmış yükümlülüklerin yükseltilmesi dışında, denetimle ilgili önlemler kurumlaşmış büyük sermayeden çok özellikle ticaret ve serbest meslekler alanlarındaki küçük ve orta sermayeye yöneliktir. Bu kesimlerdeki büyük vergi kaybının bir ölçüde önlenmesi umulmaktadır.

Bu konuda iki noktaya daha değinmek yararlı olacaktır. Birincisi, bu vergi paketinin vergi gelirlerinde sağlayacağı artışın boyutu sorusu, ikincisi de enflasyonun vergi sistemine etkilerine karşı Bakanlar Kurulu'na geniş yetkiler verilmesi yoluna gidilmesi konusu.

a) Birinci konuda, tek başına son vergi paketinin vergi gelirlerinde sağlayacağı artış hakkında sayısal bir tahmine biz raslamadık, bu tür güvenilir bir tahminin yapıldığını da sanmıyoruz. Bu durumda, 1986 bütçesinin vergi geliri tahminini tartışmak mümkün. 1986 bütçesi toplam vergi gelirlerinde % 56'lık bir artış öngörüyor.

Bütçenin içerdiği % 25 enflasyon var sayımı gözönüne alındığında, vergilerde umu-

(*) Örneğin S. Sabancı 30.12.1985'te Milliyet'te yayınlanan yazısında şöyle diyordu: «Eğer vergi gelirleri belli bir rakama ulaşır ise, hem hükümet daha iyi işler yapabilecek, hem de enflasyon kontrol altına alınabilecek. Bu iki şey, tamamen vergi gelirinin artmasına bağlı. Özellikle enflasyonu önlemenin tek yolu bu.» V. Koç da Balıkesir Ticaret Odası'nda 1 milyon kişinin vergi kaçakçılığı yaptığını ileri sürerek, «Hükümet vergileri artırmak yerine, vergi vermeyenlerin peşine düşmelidir» demektedir. (Milliyet, 27.11.1985). Aynı tarihlerde E. Faralyalı da «... bizim gibi kalkınmakta olan ülkelerin vergi gelirleri gayrisafi milli hasılasının yüzde 25'inden az olmamalıdır» demektedir ve önerisini şöyle ifade etmekteydi: «Yeni vergi yoluyla değil, vergiyi mümkün olduğu kadar tabana yaymak, vergi dışı kalan kazançları tesbit edip bunlardan mevcut sistem içinde vergi tahsilatını gerçekleştirmek». (Mali Sorunlara Çözüm, Aralık, 1985).

lan reel artışın % 24 olduğu ortaya çıkıyor. Krizin başından beri vergi gelirlerinin gösterdiği gelişim başta açıklanmıştı. Bu verilere karşın, vergi paketinin etkisiyle (buna KDV'nin yaygınlaştırılması, ödeme kaydedici cihazların kullanımının artması vb. yi de ekleyelim) % 24'lük bir gerçek artış beklenebilir mi? Bu sorunun yanıtı bizce olumsuz.

Bu noktada enflasyon ve vergi geliri ilişkisini biraz daha açmakta yarar olabilir. Belli bir yılda elde edilen vergi gelirinin (doğuş aşamasında) enflasyondan nasıl etkilendiği ayrı bir sorudur, enflasyona bağlı olarak bu vergi gelirinin reel büyüklüğünün ne olduğu ayrı bir sorudur. Birinci soru şu gibi alt soruları getirir: Enflasyonla birlikte matrah nominal ve reel olarak nasıl değişiyor? Örneğin gelir ve kurumlar vergisi ile fiyatla ilişkili satış vergilerinde (örneğin KDV) matrah enflasyonun etkisiyle şişer. İkinci alt soru matrahın oluşumu ile verginin tahsili arasındaki süredir. Bu da enflasyonun matrah üzerindeki etkisinin vergi gelirin yansıma süresini belirler. Üçüncü alt soru vergi tarifelerinin yapısı ile ilgilidir. Tek oranlı tarifelerde matrahın şişmesi sonucunda nominal vergi tutarı da şişer, ancak reel vergi tutarı aynı kalır. Artan oranlı tarifelerde ise, matrahın şişmesi sonucu hem nominal, hem reel vergi geliri artar.

İkinci soru ise ayrı bir sorudur, çünkü bu soru bir yılda elde edilen gerçek vergi geliri ile, daha da açıkcası vergilerin devlete sağladığı satınalma gücü ile ilişkilidir. Bu soru ilk soruya göre daha basittir, ama daha önemlidir. Örneğin 1986 enflasyonu % 25 değil, % 35 olursa, bunun nominal vergi gelirlerini artırıcı etkisi tümüyle 1986'da gerçekleşmez, ama enflasyondaki bu artış 1986'daki vergi gelirinin reel büyüklüğünü düşürür. 1985 vergi gelirin bu açıdan bakacak olursak, 1985'te nominal vergi gelirinin % 50'nin üzerinde bir artış göstermiş olmasına karşın, reel artışın pozitif, fakat hayli

sınırlı olduğu anlaşılır. (Bu artışta 1984'te gerçek vergi gelirinin önemli ölçüde gerilemiş olması, yani artışın bazının küçüklüğü de etkilidir). Aynı sorun başka ölçülerde de kendini gösterir, örneğin 1985'teki gerçek vergi geliri 1983 düzeyinin gerisindedir, benzer şekilde vergilerin GSMH'ye oranı 1985'te 1983'e göre bile daha düşüktür (**).

b) Enflasyonun vergi sistemine etkilerine karşı son vergi yasası Bakanlar Kurulu'na geniş yetkiler vermektedir. Kurul çeşitli mutlak tutarları ve oranları birkaç katına çıkarmaya ve indirmeye yetkili kılınmaktadır. Yasama organının vergilerle ilgili yetkilerini önemli biçimde daraltan ve geniş ölçüde yürütme organına aktaran bu yaklaşım eleştiriye hayli açıktır. Bu, 1980 sonrasında yaygın biçimde başvurulmuş «yürütme-

(**) Tek başına KDV'den sağlanan gelirin değerlendirilmesi de benzer bir çerçevede yapılmıştır. Çeşitli düzeylerdeki yetkililer KDV uygulamasının çok başarılı olduğunu ve umulanın çok üzerinde gelir sağlandığını iddia etmekte. Böyle bir iddianın geçerli olabilmesi için her şeyden önce başlangıçta yapılan KDV geliri tahmininin sağlıklı ve ciddi olması, ayrıca bu tahminin reel olarak aşılmış olması gerekir. % 25 enflasyon öngörüsüyle yapılan bir tahminin % 45'lik bir enflasyon ortamında aşılması doğaldır. Dolayısıyla 762 milyarın (ilk tahmin) aşıldığını ve trilyonun geçildiğini beyan etmek tek başına anlamlı olmayıp yanıltıcıdır. Burada vurgulamak istediğimiz nokta, hızlanan fiyat artışlarının KDV matrahlarını şişirmiş ve dolayısıyla KDV gelirinde de bir artışa yol açmış olması konusu değildir, KDV'den sağlanan reel gelirin tutarındır. Daha açık bir deyişle, KDV'den sağlanan reel gelir tahmini aşmıştır, ancak bu aşma nominal tutarlarla ileri sürülen iddiaya göre çok daha zayıftır. Kaldı ki, KDV geliri tahmininin en başta sağlıklı yöntemlerle yapılmadığı da açıktır. Çünkü 1984 sonunda KDV geliri için tahmin yapılırken, KDV'nin ikame ettiği sekiz vergiden 1985 bütçesine göre sağlanması umulan 762 milyar TL olduğu gibi alınmıştı. Dolayısıyla «en azından» yöntemiyle yapılan bu tahmin ne kadar sağlıklı ise, bu tahminin aşılmasını başarı saymak da ancak o kadar anlamlıdır.

nin güçlendirilmesi» yaklaşımının vergi alanındaki bir somutlaşmasıdır. Ancak konunun bir başka açıdan eleştirilmesi de mümkündür. Fiyat artışlarının yüksek ve sürekli olduğu bir ekonomide enflasyonun vergi sistemine etkilerini gidermek ya da hafifletmek için kapsamlı bir indeksleme çok daha ras-yoneldir. Böyle bir yöntemin % 100 otomatik olması gerekmez, diğer bir deyişle Bakanlar Kurulu yine kimi yetkiler taşır, ancak asıl olan indekslemedir. Ayrıca indekslemenin tüm vergiler için aynı derecede önemli ve gerekli olmadığı, dolayısıyla vergi sisteminde kısmi bir indekslemeye gidilebileceği de eklenmeli. Bugünkü vergi sisteminin indekslemeye başvurduğu başlıca alanın yeniden değerlendirme oluşu ise dikkat çekicidir.

2) Son vergi paketinin egemen olan gelir artırma amacı dışında, vergi yükü dağılımını nasıl etkilediği sorusu da önem taşımaktadır. Paketin bu açıdan taşıdığı özellikler şöyle özetlenebilir:

a) Kaynakta tevkif yönteminin yaygınlaştırılması, buna karşılık beyanname verme yükümlülüğünün zayıflatılması, toplama kuralının uygulanma alanını daraltmakta ve bir yandan üniter gelir vergisinden uzaklaşıp sedüler bir yapıya yönelme anlamını taşımakta, öte yandan gelir vergisinde artan oranlı tarife yerine tek oranlı birçok tarifenin ağırlık kazanması sonucunu yaratmaktadır. Örneğin kazanç, ücret, menkul ve gayrimenkul sermaye iratlarında vergi tevkifatı ile ilgili 94. maddede yeralan tevkifat oranı % 25'tir. Ancak aynı madde Bakanlar Kurulu'nu çeşitli ödeme türlerinde bu oranı sifıra kadar indirmeye ya da bir katına kadar artırmaya yetkili kılmaktadır. Bu yetkiye dayanarak Bakanlar Kurulu bu madde kapsamına giren oranları gelir türlerine göre % 0 ile % 25 arasında (büyük bölümü % 10 ve altında olmak üzere) belirlemiştir.

b) Bakanlar Kurulu'nun anılan belirlemesi aynı zamanda şu noktayı da aydın-

latmıştır. Menkul sermaye iratları % 10 ve daha düşük oranlarda tevkifata tabi olurken, tevkifat oranı tarımda bitkisel üretim gelirinde % 7 ve hayvan ve hayvansal ürün gelirinde % 3, işyeri kiralalarında % 20 iken, ücret gelirinde verginin % 25'le başlaması ve 3 milyondan sonra yükselmesi, vergi sisteminde ayırma ilkesinin ciddiye alınmadığını, tersine özellikle menkul sermaye gelirlerinin kayırıldığını kanıtlamaktadır.

c) Özellikle serbest meslekler ve ticaret kesimlerindeki orta ve küçük sermayeye yönelik denetimin etkinlik kazanmasının vergi yükünün dağılımı açısından olumlu etki yapacağı ileri sürülebilir. Ancak bu etki yasanın bütünü gözönüne alındığında kısmi ve sınırlı kalacaktır. Hayat standardı esaslı ile ilgili tutarların yükseltilmesi konusunda da aynı durum söz konusudur.

d) 1980'den bu yana gelir vergisi tarifesinde yapılan değiştirmeler alt gelir gruplarını etkilediği gibi üst gelir gruplarının vergi yükünü de belirgin biçimde azaltmaktadır. Örneğin 1981'de gelir vergisi yükü üst gelirlerde % 66'ya kadar yükselirken, 1981 sonrası yumuşatmalara tarifiede yapılan son değişikliğin de eklenmesiyle, 1986'da 100 milyon TL'nin vergisi % 45 olmakta, gelirin daha da artmasıyla vergi yükü üst sınır olan % 50'ye yaklaşmaktadır.

Üst gelir gruplarının vergi yükünün azaltılışına koşut olarak, % 25'le başlayan tarifenin artan oranlılığı da hayli yumuşatılmış olmaktadır. Örneğin ilk 3 milyonun vergisinin % 25 olmasına karşılık, vergi yükü 25 milyonluk bir gelirden % 36, 50 milyonluk bir gelirden de % 41 olmaktadır. Kaldı ki, yukarıda da değinildiği gibi, kaynakta tevkif yönteminin yaygınlaştırılması ve beyanname verme yükümlülüğünün zayıflatılması sonucu, artan oranlı tarifenin uygulanma yaygınlığı önemli ölçüde azalmaktadır.

e) Yasa aşırı yaygın teşvik sistemine bir yeni öge de eklemektedir. Okul, kreş, spor

tesisi, yurt ve sağlık tesislerinin yapımına yönelik giderler ve bağışlar tümüyle gelirden indirilebilecek, ayrıca bu tür kuruluşların işletilmesinden sağlanacak gelirler 5 yıl süreyle (kalkınmada öncelikle yörelerde 10 yıl) gelir ya da kurumlar vergisinden istisna edilecektir.

f) Genel indirimin kaldırılması ve özel indirimin çok küçük ölçüde artırılması da özel bir önem taşımaktadır. Genel indirim adını taşıyan en az geçim indiriminin kaldırılmasıyla, gelir vergisinin her yerde varolan en temel kurumlarından birinden vazgeçilmiş olmaktadır. Öte yandan 1981'de (bekâr ücretli için) ayda 5100 TL olan özel (artı genel) indirimin 1986 için 6000 TL olarak saptanması, bu indirimin gerçekte önemli ölçüde aşınmasının kabul edildiğini gösterir. Bu aşındırmanın gerekçesi olarak vergi iadesi sisteminin yaygınlaştığını ileri sürmek, en az

geçim indirimi kavramının özüne aykırı düşer.

Özetlersek, 1985 sonunda getirilen vergi yasası bir yandan vergi sistemini basitleştirmekte, uygulama ve denetimde etkinliği sınırlı bir ölçüde artırmakta, belirli bir gelir artışına yol açmakta, öte yandan vergi yükü dağılımını gerçekten olumsuz etkilemekte, gelir vergisinin üniter niteliğini, ayırım ilkesini, en az geçim indirimi kavramını açıkça zedelemektedir. KDV «reformu» ile modernleşen vergi sisteminde 35 yıldır çeşitli sorunlarla yaşayan ve tam olarak uygulanamayan gelir vergisi için bulunan çıkış yolu fazlasıyla tutucu ve geriye dönük olmuştur. Bir düzeyde pragmatizm ve «işbiricilik» ilkeler karşısında ağır basarken, başka bir düzeyde büyük sermayenin toplumun diğer kesimleri karşısındaki gücü ve önceliği somutlaşmıştır.

Japonya Mucizesinin Ekonomik Temelleri

Suat OKTAR

Dr. Oktar, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesinde araştırma görevlisidir

I — GİRİŞ

Japonya ekonomik gelişme sürecine İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerden çok sonra girmesine karşın, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan buyana gösterdiği çok büyük gelişme performansı ile Birleşik Amerika hariç bu ülkeleri geride bırakarak, bugün dünyanın ekonomik yönden ikinci büyük süper gücü olmuştur. Gerçekten de günümüzde Japonya, 1982-83 yılı verilerine göre % 3'lük büyüme, % 1.8'lik enflasyon, % 2.4'lük işsizlik oranı ve 7.1 milyar dolarlık dış-satım fazlasıyla dünyanın en sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomisine sahiptir. (1)

Japonya'nın, temelleri yaklaşık 120 yıl öncesine dayanan bu başarısı bugün «bir mucize» ya da «bir giz» olarak kabul edilmekte (2) ve gelişme süreci içerisinde bulunan ülkelere örnek gösterilmektedir. Nitekim daha 1960'lı yılların başında Japonya'nın başlangıçta karşılaştığı olumsuzluklar hariç tutulduğunda, dünya iktisat tarihinin bütünü içerisinde en ilgi çekici ve en etkili başarıya sahip olduğu ve Asya ülkelerinin ekonomik gelişmesi için en iyi modeli oluşturduğu öne sürülmüştür. (3)

Şurası da açıktır ki, Japonya'da bu başarının bedeli çok yüksek olmuştur. Kuşkusuz bu bedeli de, daha hızlı ve daha yüksek düzeyde bir ekonomik gelişmenin gerçekleştirilmesi uğruna hep çalışan kitleler ödemiştir. Büyük özveriler karşılığında yaratılan bu başarının ekonomik temellerini ortaya koymadan «Japonya Mucizesini» değerlendirebilmek mümkün değildir. Japonya mucizesi, elbette yalnızca ekonomik etkenlerle açıklanamaz. Bunun yanında başka etkenler de önemli rol oynamıştır. Geçmişten alınan tarihsel ve kültürel miras, geçmişe bağlılık, yüksek eğitim düzeyi, çalışma güdüsü ve homojen bir dil birliği ile otoriteye saygı ve dayanışma şuuru gibi kavramların temellen-diği Konfüçyüzim özellikle sayılabilir. (4) An-

cak burada yalnızca ekonomik etkenler ele alınacaktır. Bunun için de çalışmada, geri kalmışlık çenberinin kırıldığı ve büyük ölçüde kendi kendine yeten bir ekonominin yaratıldığı Meiji dönemi inceleme konusu yapılmıştır.

Bu dönemi incelemeye geçmeden önce, Japonya'nın çağdaş bir toplum olma mücadelesine başladığı 1868 yılına kadar nasıl bir toplumsal yapıya sahip olduğu, geçmişten nasıl bir miras aldığı ve bu mirasın ülkenin geleceğini nasıl etkilediğini ortaya koymak zorunlu olmaktadır.

II — TOKUGAWA DÖNEMİ (1603-1868)

Japonya 1868 yılına kadar, 260 yıldan fazla süren feodal bir yönetimle idare edilmiştir. Yönetim tümüyle, Tokugawa ailesinden gelen ve bugünkü Başbakanı eşit olan Shogun'ların elinde toplanmıştı. Kuramsal olarak imparator, ülkenin mutlak hakimi olmasına karşın, imparatorun bu konumu sembolik kalmış ve uygulamada ülkenin gerçek hakimi Shogun'lar olmuştur.

Shogun'lar ülke yönetimi üzerindeki mutlak otoritelerini iki yönden gerçekleştirmişlerdir. Birincisi, otoriteyi doğrudan kendilerinin hakim kılması. İkincisi de dolaylı yönden Daimyo'lar (feodal beyler) aracılığıyla sağlamalarıdır. Sayıları 270 kadar olan Daimyo'lar nispi olarak bağımsız olmalarına ve vergi vermeme gibi bazı ayrıcalıklara sahip bulunmalarına karşın, sürekli Shogun'ların hakimiyeti altında kalmışlardır.

Tokugawa döneminde sosyal sınıflar beş kategoriye ayrılmıştı. Bunlar sırasıyla; imparator ve soylular, askerler, rahipler, köylüler esnaf ve tüccarlar. Bu dönemde toprak mülkiyetiyle birlikte her türlü zenginlik yukarıdaki ilk iki sınıf arasında dağılmıştı. Nitekim 17. yüzyılın sonunda ülke topraklarının % 5'i

imparator ailesine, % 25.8'i Shogun'lara, % 72.5'i Daimyo'lara ve % 1.2'si de dinsel kurumlara aitti. (5)

Köylüler, esnaf ve tüccarlar ise toplumun en aşağı ve en yoksul sınıflarını oluşturuyordu. Bunlar arasında özellikle köylünün durumu çok kötüydü. Zira yürürlükte olan feodal yasalar köylüyü toprağa bağımlı kılmış ve onların sömürülmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Köylülerin topraklarını bırakıp kasabalara göç etmelerine izin verilmemiş ve yüksek oranlı bir arazi vergisi ödemeye zorunlu tutulmuşlardır. Köylünün her yıl ürettiği ürünün % 40-50'sine vergi olarak Daimyo'lar ve Samurai'ler (muharip savaşçılar) tarafından el konmuştur. (6) Merkezi feodalitenin hiyerarşik yapısı da bu verginin kolaylıkla Shogun yönetimine aktarılmasını sağlamıştır. Bu vergilerin ülkenin temel gelir kaynağını oluşturması, toprak düzeninin değişmeden devamı üzerinde büyük rol oynamıştır. Bunu kolaylaştırmak için de halkı köylü, esnaf ve tüccar gibi donmuş sınıflara ayırarak onların ticari faaliyetlere yönelmelerine engel olunmaya çalışılmıştır. (7)

Bununla birlikte 17. ve 18. yüzyılda kentlerin büyümesi, imalat ve madencilik sektörlerini bir ölçüde geliştirmiş ve bölgeler arasında ticari faaliyetleri yoğunlaştırmıştır. Ancak, imalat sanayine makineli üretimden çok, genel olarak el sanatlarına dayalı bir üretim biçimi hakim olmuştur.

Ticari faaliyetler ise, dönemin en önemli ürünü olan pirincin kentten kente taşınarak satılmasından ve çoğunlukla lüks malların tercih edildiği sanayi ürünlerinin sınırlı değişiminden öteye gitmemiştir. (8) Zira ticari faaliyetlere ve bu amaçla yapılacak seyahatlara getirilen sıkı denetimler ticari yaşamın gelişmesini büyük ölçüde engellemiştir. Nitekim, Tokugawa yönetimi 1640 yılında, birkaç Hollanda'lı ve Çin'li tüccarın Nagasaki'deki faaliyetlerine verilen izin dışında dış dünyayla olan tüm bağlarını kopar-

mıştır. (9) Bu nedenle Japonya ikiyüz yıldan fazla dünya ekonomisinden kopuk bir izolasyon süreci yaşamıştır. Kuşkusuz bu oluşun temelini, Tokugawa yönetiminin kendini tehdit edebilecek ve dolayısıyla sonuçta feodal-tarım sistemini yıkabilecek yeni güçlerin büyümesini engellemek düşüncesi oluşturmuştur. (10)

Japonya, Tokugawa döneminin sonlarına doğru kapılarını dış dünyaya açması için giderek artan bir baskı altında kalmıştır. Oysa bu zamana kadar Japonya, bir yandan coğrafi yönden Batı'ya olan uzaklığı, öte yandan da Batı sanayi için hammadde ve pazar yönünden önemsiz olmasıyla bir sömürge olmaktan kurtulabilmiştir. Ancak, Kuzey Pasifik deniz yolunun büyük ölçüde kullanılmaya başlanması ve Kuzey Çin limanlarının Batı'nın ticaretine açılması Japonya'yı ekonomik yönden önemli bir konuma getirmiştir. (11)

1853 yılında Amerika'lı Komodor Perry' in güçlü bir donanmayla gelişinden bir yıl sonra Japonya, güçsüzlüğü nedeniyle Amerika'ya ticari bir anlaşma imzalamaya razı olmuştur. 1858 yılında imzalanan bu anlaşmayı aynı yıl içerisinde İngiltere, Rusya, Fransa ve diğer Batı'lı ülkelerle yapılan anlaşmalar izlemiştir. Öncelikle altı liman yabancı gemilere açılmış ve yabancıların Edo ve Osaka gibi büyük kentlerde oturmalarına izin verilmiştir. (12)

Açıktır ki, Japonya'nın giderek Batı'nın etki alanına girmeye başlaması ve ülkenin heran Batı'nın yayılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunması ekonomik gelişmenin gerçekleştirilmesinde itici bir rol oynamıştır. Zira ülkede demir, silah ve gemi yapımı gibi stratejik endüstrilerin oluşturulması hep bu dış tehlikenin varlığından kaynaklanmıştır. (13)

Ancak, başını Daimyo ve Samurailerin çektiği halk kitleleri, Batı'lılarla kapitülasyon anlaşmaları imzalayan Shogun yönetimini suçlayarak anti-Tokugawa hareketini başlat-

mışlardır. Ülke, kapitülasyonların verildiği 1858 yılından itibaren on yıl bir kargaşa dönemi yaşamış ve sonuçta 1868 yılında geleneksel feodal düzene son verilmiştir.

III — MEİJİ DÖNEMİ (1868-1912)

Japonya'nın çağdaşlaşmasının ve sanayileşmesinin temellendiği bu dönem, aynı zamanda restorasyon ya da geçiş dönemi olarak da kabul edilmektedir.

Meiji dönemi yöneticileri Batı'ya karşı koyabilmenin tek yolunun onlar kadar güçlü olmakla mümkün olabileceğini anlamışlar ve bu amacı gerçekleştirebilmek için de öncelikle güçlü bir ordu ile sanayinin yaratılmasına çalışmışlardır. Bu nedenle Meiji dönemi, Japonya'nın Batı'lı güçlere karşı ilk geniş kapsamlı reaksiyonunu temsil etmektedir. (14)

Bu dönemde Japonya'da girişimci bir sınıfın yokluğu nedeniyle tüm ekonomik faaliyetler devlet tarafından yürütülmüş ve sanayinin hemen hemen tamamı devletin kendi çabalarıyla kurulmuştur. Bunun için de devlet, teknik bilgilerinden yararlanmak amacıyla yabancı uzmanlar getirtmiştir. 1872 yılında tamamı sanayi sektöründe görev yapan beşyüzden fazla yabancı uzmanın bulunduğu belirlenmiştir. (15) Bir başka kaynağa göre, bu uygulamanın çok daha öncelere dayandığı öne sürülmekte ve yabancılarla ticari anlaşmaların imzalandığı 1850'lerden 1890 yılına kadar 3 binin üzerinde yabancı uzmanın görev yaptığı kaydedilmektedir (16).

A — Sanayileşmeye Yönelik İlk Atılımlar

Devlet öncelikle demiryolu yapımına girişmiştir. İlk demiryolu 1870-72 yıllarında Tok-

yo ve Yokohama arasında İngiltere'den alınan borçla gerçekleştirilmiştir. Bundan sonra demiryolu yapımına hız verilmiş ve 1892 yılına kadar tamamlanan demiryolu uzunluğu 1880 mile ulaşmıştır. (17) Böylece Osaka, Kobe ve Kyoto gibi büyük ticari merkezler demiryolu bağlantısına kavuşmuştur. Japonya'da demiryolu yapımının, bu ülkenin ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek üzere harekete geçmesinde (take-off) çok önemli etkisi olduğu öne sürülmektedir. (18) Zira demiryolları, bölgelerarası ticareti geliştirmiş ve özellikle tarımsal üretimin pazara açılmasını sağlamıştır.

Gemi yapımı devletin bir başka faaliyet alanı olmuştur. Dışa açılmak ve ürettiği malları kendi gemileriyle taşıyarak bu alandaki yabancı tekele son vermek amacıyla özellikle ticari gemilerin yapımına hız verilmiştir. 1869 yılından itibaren devletin müdahalesi giderek azalmış ve çeşitli sübvansiyonlarla özel firmalar özendirilmiştir. Bunun sonucu olarak 1913 yılında ticaret filosunun kapasitesi 1873 yılında 26 bin tondan, 1913 yılında 1.5 milyon tona çıkmıştır. (19) Japonya bu kapasiteyle 1913 yılında dünyanın altıncı büyük gücü olmuştur.

Devletin önderliğinde gelişme gösteren bir önemli sanayi kolu da metal ve madencilik sektörüdür. Devlet bu alanda bir tekel yaratmamasına, özel sektör üzerinde yol gösterici ve destekleyici bir rol oynamasına karşın, yine de bu sanayilerin işletilmesi bizzat kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir. 1881 yılı verilerine göre; devlet altın üretiminin % 90'ını, gümüş üretiminin % 91'ini, kurşun üretiminin % 42'sini, demir üretiminin % 23'ünü, bakır üretiminin de % 6'sını ve kömür üretiminin de % 0.5'ini sağlamıştır. (20)

Meiji döneminin ilk yıllarında bu sanayi kolları, Batı'nın acımasız rekabeti karşısında oiumsuzca etkilenmiş ve zaman zaman üretimlerinin daraltılması yoluna gidilmiştir. Ge-

nel olarak kömür dışında demir, çelik ve bakır gibi madenlerin üretimleri yetersiz kalmış ve ihtiyaç ithalat yoluyla kapatılmıştır. Örneğin, pik demir üretimi 1913 yılında 243 bin ton ve çelik üretimi de 255 bin ton olarak gerçekleşmesine karşın, her ikisi de ihtiyacın ancak sırasıyla % 48'ini ve % 34'ünü karşılayabilmişlerdir. (21)

Bakır, gümüş ve altın üretiminin ise daha başarılı olduğu söylenebilir. Başlangıçta yetersiz olan üretim düzeyleri özellikle 1894 yılından sonra hızla yükselmiştir. Buna bağlı olarak faaliyet gösteren işletme sayısı da artmıştır. Nitekim 1913 yılında 172 bin madencinin çalıştığı 100'den fazla şirket bu alanda faaliyet göstermiştir. (22) Bu dönemde sanayide buhar gücü kullanımının yaygınlaşması ve ulaştırma sektörünün gelişmesi kömür tüketimini de arttırmıştır. 1893 yılında 2 milyon ton olan tüketim 1913 yılında 15 milyon tona çıkmıştır. (23) Bu dönemde kömür madeni dışarıdan ithale gerek kalmadan ihtiyaca cevap verebilmiş ve hatta sürekli artan ihracatıyla ülkeye büyük ölçüde döviz kazandıran önemli sanayi ürünlerinden biri olmuştur.

Meiji döneminde sanayi sektörü tahminlerin de üzerinde büyük bir gelişme göstermiştir. Nitekim, 1887 yılı 100 olarak alındığında sanayi sektörünün üretimi 1903 yılında 145'e, 1915 yılında da 215.6'ya çıkmıştır. (24) Kuşkusuz bu gelişmenin sağlanmasında birçok faktör rol oynamıştır. Bunlar arasında silahlanmanın başlatılması, sömürgelerin ele geçirilmesi (Kore ve Mançurya gibi) ve uluslararası rekabete karşı koyulması öncelikle belirtilebilir. Özellikle silah imalatı, metalurji ve mühendislik endüstrilerinin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. (25) Öte taraftan, yoğun olarak kullanılan ucuz işgücünün de sanayinin kârlı çalışmasında büyük payı olduğu kabul edilmektedir. Zira, 1887 yılından 1914 yılına kadar reel ücretler ancak 3/1 oranında artabilmıştır. (26)

B — Tarım Sektöründe Gelişmeler

Meiji döneminde tarım sektörü, ekonomik gelişmeye bağlı olarak nispi önemini kaybetmesine karşın, gelişmenin yükünü çeken tek sektör olmuştur. Bu döneme kadar feodal bir nitelik gösteren tarım sisteminin, Meiji yönetiminin reformcu uygulamalarıyla pazar ekonomisine açılması sağlanmıştır. Bu amaçla öncelikle, köylünün üzerindeki feodal bağlar kopararak köylü özgür kılınmış, istedikleri ürünü üretmelerine izin verilmiş, ürünlerin çeşitlendirilmesi ve daha çağdaş üretim tekniklerinin kullanılması özendirilmiştir. Yine, daha gelişmiş ülkelerin tarım sistemlerinin öğrenilmesi için yurt dışına elemanlar gönderilmiş ve tarımsal eğitim yapan okullar açılmıştır. Ayrıca, arazi ıslahı ve drenajı ile sulama faaliyetleri hızlandırılmıştır. Bunun sonucu olarak, 1890-1915 yılları arasında ekilebilir arazi miktarı % 30, başka bir deyişle her yıl 0.6 oranında artış göstermiştir. (27)

Ancak, 1880'lerden sonra arazi vergisi oranının artması ve kötü hasat yılları, köylünün toprağını giderek kaybetmesine ve sonuçta büyük arazi sahiplerine ait topraklarda kiracı olarak çalışmalarına neden olmuştur. Nitekim 1903 yılı verilerine göre, ekilebilir arazinin % 44.5'i kiracılar tarafından ekilirken, kendisine ait hiç toprağı olmayan kiracıların sayısı da 1883'de 19.2'den 1915 yılında % 27.6'ya çıkmıştır. (28)

Buna göre Meiji döneminde kiracılık, en yaygın tasarruf biçimi olmuştur. Bunda, toprak sahiplerinin topraklarını kendilerinin yerine ikinci kişiye işleterek, Tokyo ve Osaka gibi büyük ticari merkezlerde oturmayı tercih etmelerinin rolü büyüktür. Ancak, bu dönemde toprak kiralari oldukça yüksek tutulmuştur. Örneğin kiralari bölgenin özelliklerine göre kiracının elde ettiği ürünün % 25-80'ini kapsamıştır. (29)

Bu olumsuzluklara karşın Meiji döneminde tarımsal üretimin büyük artış gösterdi-

ği açıktır. Yapılan araştırmalar, 1881-90 ve 1911-20 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde toplam tarımsal üretimin % 77 ve acre (*) başına yıllık üretimin de % 46 oranında arttığını ortaya koymuştur. (30)

Öte yandan, üretimde çağdaş tarımsal tekniklerin uygulanması, çiftçilere bol miktarda ucuz gübre dağıtılması, fazla parçalı arazilerin birleştirilmesi ve sulama imkânlarının arttırılması arazi ve işgücü verimliliğinin de büyük artışlar kaydetmesinde önemli rol oynamıştır. Örneğin, 1878-82 ve 1913-17 yılları arasında arazi verimliliği % 1.8 ve işgücü verimliliği de % 2.6 oranında artış göstermiştir. (31)

C — Dışa Açılma

Meiji dönemine kadar çok sınırlı düzeyde olan ticari faaliyet, ülkenin bu dönemde dışa açılmaya başlamasıyla büyük ölçüde yoğunluk kazanmıştır. Özellikle ülkenin sanayileşme sürecine girmesi dış ticaretin kompozisyonunu değiştirmiştir. Nitekim 1880'lerin başında toplam ihracatın 2/3'sini oluşturan ham ipek, çay ve pirinç gibi ürünlerin payı giderek düşme gösterirken, yarı tamamlanmış malların payı artmıştır.

Bununla birlikte bu dönemin ilk onbeş yılı içerisinde, ülkenin en büyük üretim faaliyeti olan ham ipek büyük döviz kazançları sağlayarak, sanayileşmenin finansmanını kolaylaştırmıştır. 1889-1893 yılları arasında ham ipek tek başına toplam ihracat gelirlerinin 1/3'ünden daha fazlasını sağlamıştır. Rostow, ham ipek ihracatının, sermaye donatımının ithal edilmesinde ve dış borçların ödenmesinde çok büyük katkıları olduğunu kaydetmektedir. (33)

Bunun yanında madencilik sektörünün

(*) «Acre bir arazi ölçüsü birimi olup, 1 acre 0.404 hektara ya da 0.404 dönüme eşittir.»

gelişmesi de ülkenin ihracatına önemli katkılar sağlamıştır. Bu sektörün ürünleri arasında ham ipek, pirinç, kömür ve bakırın ihracatı, toplam ihracatın 3/5'ünden daha fazlasını kapsamıştır. (34)

Daha sonraki yıllar içerisinde ulaşılan sanayileşme düzeyi hem ihracat kalemlerini değiştirmiş, hem de ihracat hacmini miktar yönünden etkilemiştir. Üretimin makineleşmesi geleneksel manifaktür sisteminin yıkarak fabrika üretiminin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Nitekim, ipekli tekstil sanayinin gelişmesi, ham ipeğin öneminin giderek azalmasına neden olmuştur. 1900'lerin başında pamuklu ve ipekli tekstil sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı % 22'nin üzerine çıkmıştır. (35)

1900-13 yılları arasında ihracatta çok büyük bir patlama olmuş ve Japonya'nın ürettiği mallara olan talep giderek artmıştır. Kuşkusuz bu oluş, Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı öncesinde gelişen savaş ortamından kaynaklanmıştır. 1880 yılından 1913 yılına kadar ihracat her yıl % 8.4 oranında artış göstermiştir. (36) Bu dönemde hiçbir ülke Japonya'nın bu başarısına yaklaşamamıştır. Dünyanın güçlü ülkeleri olan Almanya, Birleşik Amerika ve İngiltere gibi ülkeler % 4'ün üzerine çıkamayıp, Japonya'nın çok gerisinde kalmışlardır. (37)

Meiji döneminin başlarında Japonya'nın ithalatını makine, demiryolu teçhizatı ve metal ürünleri gibi tamamlanmış mallar oluşturmuştur. Ancak, zamanla ithal ikamesine yönelik sanayileşme politikası sonucunda ülkenin bu tür mallara olan talebi büyük ölçüde azalmıştır. Başka bir deyişle sanayileşme düzeyine paralel olarak ithalatın kompozisyonu da değişmiştir. Nitekim, 1880 yılına kadar ithalatın yarısını tamamlanmış sanayi malları ve birkaç temel sanayi hammaddesi oluştururken, 1913 yılında imalat sanayi ürünlerinin ithalatı toplam ithalatın 1/5'inin altına düşmüştür. (38) Buna karşın hammadde ve

yarı tamamlanmış malların ithalatı artış göstermiştir.

Japonya ithalatını genel olarak, 19. yüzyılın sonuna kadar en büyük sanayi ülkesi sayılan İngiltere'den karşılamıştır. Bunun yanında Japonya, kendi sömürgelerinden de özellikle ihtiyaç duyduğu hammadde ithalatı yapmıştır. Başlıca sömürgeleri olan Formosa ve Kore'den yapılan ithalat, toplam ithalatın % 9 dolayında olmuştur. (39)

IV — KALKINMANIN FİNANSMANI

A — Borçlanma

a — DIŞ BORÇLANMA

Meiji döneminde dış borçlanmanın ekonomik gelişme üzerinde büyük bir rol oynadığı söylenemez. Özellikle 1900 yıllarına kadar zorunlu olmadıkça dış borçlanmadan kaçınılmaya çalışılmıştır. Bu, Meiji dönemiyle başlayan Batı'ya karşı ulusçu tepkinin ve uygulanan iktisat politikasının bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Ancak yine de bu dönemin başlarında, sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle, bazı temel yatırımların gerçekleştirilmesinde dış borçlardan yararlanma yoluna gidilmiştir. 1876 yılında Tokyo-Yokohama arasındaki demiryolu İngiltere'den alının 3.75 milyon yen dolayındaki borçla inşa edilmiştir. (40) Bunu beş yıl sonra yine İngiltere'den yapılan daha büyük miktardaki borçlanma izlemiştir. Miktarı 10.7 milyon yen olan bu borç bütünüyle, feodalitenin yıkılmasıyla toprak üzerindeki mülkiyet haklarını kaybeden Daimyo ve Samurai gibi feodal beylerin tazmin edilmesi için kullanılmıştır. (41)

1900 yılından sonra dış borçlar sürekli artış göstermiştir. Bu artış özellikle ülkenin silahlanması ve 1904 yılında çıkan Rus savaşını finanse etmek için yapılan harcamalardan kaynaklanmıştır. Nitekim, bu savaş için 1.730 milyon yen dolayında yapılan olağa-

nüstü askeri harcamalar Londra ve Paris'ten alınan borçlarla karşılanmıştır. (42) 1914 yılına gelindiğinde dış borç miktarı çok büyük rakamlara ulaşmıştır. 1903 yılında 98 milyon yen olan dış borç miktarı 1914 yılında 15 katı bir artış göstererek 1.525 milyon yene yükselmiştir. (43)

b — İÇ BORÇLANMA

Daha önce de belirtildiği gibi sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle, bu dönemde yatırımlar genel olarak borçlanma yoluyla finanse edilmiştir. Bu, kısmen dış borçların yanında, özellikle ve büyük ölçüde iç borçlanmayla gerçekleştirilmiştir.

Öte yandan, feodal beylere yapılan tazminat ödemeleri, ülke içinde patlak veren isyanlar ve 1900 yılından sonra ülkenin yayılmacı politikasının bir sonucu olarak yapılan savaşların gerektirdiği harcamalar iç borçlanmanın yükünü arttırmıştır. Kuşkusuz bu olumsuzluklar nedeniyle bütçede denkliğin sağlanması çoğu kez mümkün olamamıştır. Bu nedenle hükümet, sürekli açıktan finansman yaratarak enflasyonist bir politika izlemiştir. Özellikle 1886-1897 yılları arasındaki dönemin, enflasyonun en şiddetli olduğu yılları kapsadığı kabul edilmektedir. (44)

Meiji döneminde para basma işlemine ilk kez 1872 y.larında başlanmış ve tedavüle çıkarılan para miktarı 73 milyon yeni aşmıştır. (45) 1872 yılından sonra ulusal bankanın yanında, özel bankaların kurulmasına izin verilmesi, hükümetin emisyon işlemlerini kolaylaştırmış ve krediyle ilgili faaliyetleri geliştirmiştir. Nitekim, 1877 yılında patlayan Satsuma isyanıyla devletin karşı karşıya kaldığı finansman güçlüklerinin giderilmesinde banka kredilerinin rolü büyük olmuştur. Bu isyanın bastırılmasında kullanılan fon, kısmen devletin çıkardığı 27 milyon yen dolayındaki banknot, kısmen de 15 milyon yen dolayında-

ki banka kredisiyle oluşturulmuştur. (46)

1900'lerin başından itibaren artan silahlanma harcamaları ve özellikle 1906 yılında ülkedeki tüm demiryolu işletmelerinin ulusallaştırılması kamu harcamalarını yükseltmiştir. Kamu gelirlerinin yetersizliği nedeniyle devlet, yeni kaynaklar yaratmak amacıyla tuz ve tütün gibi işletmeler üzerinde tekel uygulamak zorunda kalmıştır. (47) Ancak bu da, harcamaları karşılamada yeterli olmamıştır. 1903 yılında 441 milyon yen olan iç borçların toplamı 1914 yılında 1.036 milyon yene yükselmiştir. (48)

B — Vergi Gelirleri

Açıktır ki Japonya'da 1900 yılına kadar, Meiji yönetimince uygulanan enflasyonist politikayla önemli ölçüde sermaye birikimi yaratılmıştır. Ancak bu dönemde devlet gelirlerinin hemen hemen büyük bir bölümü vergilerden sağlanmıştır. Kuşkusuz vergi gelirleri içerisinde en büyük payı arazi vergisi oluşturmuştur. Meiji yönetimince uygulanan arazi vergisi kanunu 1872 yılında çıkarılmıştır. Bu kanun, Tokugawa döneminde uygulanan arazi vergisinin büyük ölçüde değişiklik yapılmadan düzenlenmiş yeni bir biçimidir. Yeni vergi kanununun en önemli özelliklerini şöyle özetlemek mümkündür. (49) Vergi matrahı olarak arazinin piyasa değeri esas alınmıştır. Oysa, feodal dönemde arazi vergisinin matrahı yıllık mahsül üzerinden hesaplanmıştır. Vergi oranı ise başlangıçta % 3 olarak belirlenmiş ve daha sonraki yıllarda % 2.5'e indirilmiştir. Verginin aynı olarak ödenmesi yerine, nakit ödenmesi ilke olarak benimsenmiştir.

Bu kanunun uygulamaya girmesiyle birlikte özellikle ilk onbeş yıl içerisinde arazi vergisi gelirleri çok büyük rakamlara ulaşmıştır. Nitekim, 1888-92 yılları arasında arazi vergisi tek başına, tüm devlet gelirlerinin %

86'sını, 1893-97'de % 80.4'ünü, ve 1908-12'de de 42.9'unu karşılamıştır. Görüldüğü gibi, tarım sektörü, ekonomideki önemini yitirmeye başlamasıyla arazi vergisinin devlet gelirleri içerisindeki oranı da düşme göstermiştir. Arazi vergisinin miktar olarak durumu ise beş yıllık ortalamalara göre şöyle olmuştur. 1888-92 yılları arasında gelirlerin toplamı 45 milyon yen iken, bunun 38.4'ü arazi vergisinden sağlanmıştır. Yine 1908-12 yıllarında devlet gelirlerinin toplamı 196.8 olup, bunun 79.5 milyon yeni arazi vergisi gelirleridir. (50)

Buna karşın gelir, ticari ve gümrük vergilerinin devlet gelirleri içerisindeki payları önceleri düşük bir düzeydeyken, daha sonra ülkenin sanayileşmesine paralel olarak giderek artmıştır. Örneğin gelir vergisi 1888-92'de toplam devlet gelirlerinin % 2.4'ünü, ticari vergi % 1.6'yı ve gümrük vergisi de % 10.4'ünü oluşturmuştur. Aynı vergilerin 1908-12 yılları arasındaki oranları ise sırasıyla % 18.3, % 13.5 ve % 25.3 olarak gerçekleşmiştir. Ancak yine de, üç vergi gelirinin toplamı arazi vergisinin çok gerisinde kalmıştır.

Bu verilerden de anlaşılabacağı gibi, ekonominin hakim sektörü olan tarım, Meiji dönemi boyunca devletin temel mali kaynağı olmuştur. Nitekim devlet tarafından kurulan sınıai işletmeler için gerekli olan tüm fonlar bu sektörden elde edilmiştir. Bunun yanında tarımsal vergi, feodal sisteme son verilmesiyle mülklerini kaybeden eski yönetici sınıfın tazmin edilmesi için gerekli parasal kaynağın sağlanmasında da büyük katkılar yapmıştır.

Hernekadar yeni arazi vergisi, devlet gelirlerini önemli ölçüde arttırmasına karşın, çiftçiyi ekonomik yönden büyük sıkıntılarla karşı karşıya bırakmıştır. Ağır vergi yükü altında ezilen çiftçilerin özellikle, kötü hasat yıllarında vergi borçlarını ödeyemeyip yüksek faizle tefecilere borçlanmaları kaçınılmaz olmuştur. Bu oluş giderek topraklarını kaybetmeleri ya da ellerinden çıkarmalarıyla sonuçlanmıştır. 1888 yılında yaklaşık 3.121

bin toprak sahibinden % 11'i vergi borçları nedeniyle topraklarını başkalarına devretmişlerdir. (52) Bu durum, özellikle küçük çiftçileri etkilemiştir. Topraklarını kaybeden çiftçiler ya kiracı olarak başkalarına ait toprakları işletmişler ya da tarım işçisi olmuşlardır. Bu olumsuzluk, kırsal bölgede toplumsal huzursuzlukları arttırmış ve sonuçta patlayan köylü ayaklanmaları, yönetimi tehdit edecek derecede büyük boyutlara ulaşmıştır. 1864-74 yılları arasında her yıl yaklaşık 30 kadar köylü ayaklanmasının çıktığı kaydedilmektedir. (53)

V — SONUÇ

Japonya ekonomik gelişmesini, Meiji dönemiyle başlatmış ve yaklaşık 50 yıl kadar süren bu dönemin sonunda geri kalmışlık çemberinden kurtularak dünyanın en güçlü sanayi ülkeleri arasında yerini almıştır. Kuşkusuz Japonya'da ekonomik gelişme bütünüyle tarım sektöründen aktarılan kaynaklarla gerçekleştirilmiştir. Zorunlu olmadıkça dış borçlanmadan kaçınılmış, yabancı sermaye girişi ise çok sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Buna karşın, sık sık iç borçlanma yoluyla da büyük ölçüde kaynak yaratılmıştır. Öte yandan, çeşitli nedenlerle artan kamu harcamalarını karşılamak için açık finansman yoluyla yeni ek kaynaklar yaratılması yoluna da gidilmiştir. Başka bir deyişle sermaye birikimi için enflasyon başlıca araçlardan biri olmuştur.

Ancak yukarıda da belirtildiği gibi ekonomik gelişmenin finansmanını bizzat tarım sektörü sağlamıştır. Bu finansman için gerekli olan fonlar da, çiftçi üzerine yüklenen yüksek oranlı arazi vergisi gelirleriyle yaratılmıştır. Açıktır ki bunun, kırsal bölgede sosyal maliyeti çok yüksek olmuştur. Zira, üretici çoğunlukla vergisini ödeyememiş, bunu yüksek faiz üzerinden aldığı borçlarla

kapatmaya çalışmıştır. Ancak bu oluş, üreticiye daha büyük ve daha ağır bir darbe indirmiştir. Giderek artan borçlar üreticinin, toprağını elinden çıkarmasına ve başkalarına ait topraklarda çalışmasına yol açmıştır. 1900 yılından sonra kiracılığın ülke çapında yaygınlaşması bunun en açık örneğidir. Sonuç olarak Baran'ın da belirttiği gibi Japonya'da tarım sektörü, ilk sermaye birikiminin kaynağı olarak ülke için bir iç sömürge rolü oynamıştır.

NOTLAR

- (1) OECD Observer, (1984), s. 22-25.
- (2) Kenneth K. Kurihara, (1971), s. 40.
- (3) William H. Nicholls, (1964), s. 26.
- (4) Bu konularla ilgili olarak bkz. H. Paul Varley, (1980), Makoto Aso ve Ikuo Amano, (1972), Masahuru Anesaki, (1980), Bozkurt Güvenç, (1980).
- (5) John Whitney Hall, (1970), s. 20.
- (6) G.C. Allen, (1951), s. 11.
- (7) Selçuk Tözeren, (1984), s. 49.
- (8) William W. Lockwood, (1965), s. 4.
- (9) Hugh Patric, (1976), s. 116.
- (10) William W. Lockwood, (1965), s. 5.
- (11) Robert A. Scalapino, (1970), s. 67.
- (12) Edwin O. Reischauer, (1981), s. 114.
- (13) Paul A. Baran, (1973), s. 297.
- (14) William W. Lockwood, (1970), s. 118.
- (15) Johannes Hirschmeier ve Tsunehiko Yui, (1975), s. 87.
- (16) John Whitney Hall, (1981), s. 287.
- (17) Shigeto Tsuru, (1968), s. 113.
- (18) W.W. Rostow, (1970), s. 55.
- (19) Angus Madison, (1970), s. 29.
- (20) Tayyar Sadıklar, (1971), s. 125.
- (21) G.C. Allen, (1951), s. 74.
- (22) G.C. Allen, (1951), s. 74-75.
- (23) William W. Lockwood, (1965), s. 22.
- (24) Kelley Allen C. ve Williamson Jeffrey G. (1974), s. 69. Tablo 4.3'den.
- (25) William W. Lockwood, (1970), s. 127.
- (26) William W. Lockwood, (1965), s. 144.
- (27) Angus Madison, (1970), s. 21.
- (28) Kazushi Ohkawa ve Henry Rosovsky, (1964), s. 51.
- (29) G.C. Allen, (1951), s. 59.
- (30) Bruce F. Johnston, (1951), s. 499-500.

- (31) Kazushi Ohkawa ve Henry Rosovsky, (1964), s. 47, Tablo 2'den.
- (32) W.G. Beasley, (1964), s. 143.
- (33) W.W. Rostow, (1971), s. 48.
- (34) G.C. Allen, (1951), s. 87.
- (35) G.C. Allen, (1951), s. 87-88
- (36) Angus Madison, (1970), s. 28.
- (37) Angus Madison, (1970), s. 29. Tablo 7'den.
- (38) G.C. Allen, (1951), s. 88.
- (39) William W. Lockwood, (1965), s. 33.
- (40) G.C. Allen, (1951), s. 36.
- (41) G.C. Allen, (1951), s. 36.
- (42) William W. Lockwood, (1965), s. 36.
- (43) G.C. Allen, (1951), s. 187. Tablo XXXI'den.
- (44) Shigeto Tsuru, (1968), s. 111.
- (45) G.C. Allen, (1951), s. 35.
- (46) G.C. Allen, (1951), s. 37.
- (47) William W. Lockwood, (1965), s. 35.
- (48) G.C. Allen, (1951), s. 187. Tablo XXXI.
- (49) Johannes Hirschmeier, (1964), s. 104-105.
- (50) Kazushi Ohkawa ve Henry Rosovsky, (1964), s. 63, Tablo 14'den.
- (51) Kazushi Ohkawa ve Henry Rosovsky, a.g.m., a. s.
- (52) Tayyar Sadıklar, (1971), s. 131.
- (53) John Whitney Hall, (1981), s. 283.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Allen, G.C., A Short Economic History Of Modern Japan 1867-1937, George Allen and Unwin Ltd. London, 1951.
- Anesaki, Masahuru History Of Japanese Religion, Charles E. Tuttle Company, Rutland, Tokyo, 1980.
- Aso, Makoto
- Amano, Ikuo Education And Japan's Modernization, Ministry of Foreign Affairs, Japan, 1972.
- Baran, Paul The Political Economy of Growth, Penguin Books Ltd, Harmondsworth, 1973.
- Beasley, W.G., The Modern History of Japan, Frederick A. Prager, New York, 1964.
- Güvenç, Bozkurt Japon Kültürü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980.
- Hall, John Whitney «The Nature of Traditional Society», **Political Modernization in Japan and Turkey**, Princeton University Press, 1970.
- Hall, John Whitney From Prehistory to Modern Times: Japon, Charles E. Tuttle Company, Tokyo, 1981.
- Hirschmeier, Johannes The Origins of Entrepreneurship In Meiji Japan, Harvard University Press, 1964.

- Yui, Tsunehiko The Development of Japanese Business 1600-1973, Harvard University Press, 1975.
- Johnston, Bruce F., «Agricultural Productivity and Economic Development in Japan», **Journal of Political Economy**, vol. 59, 1951.
- Kelly, Allen C.,
- Kurihara, Kenneth K., The Growth Potential of the Japanese Economy, The Johns Hopkins Press, 1971.
- Lockwood, William W., The Economic Development of Japon Growth and Structural Change 1868-1938, Princeton University Press, 1965.
- Lockwood, William W., «Economic and Political Modernization», **Political Modernization in Japan and Turkey**, Princeton University Press, 1970.
- Madison, Angus Economic Growth in Japan and the USSR, Unwin University Books, 1970.
- Nicholls, William H., «The Place of Agriculture in Economic Development», **Agriculture In Economic Development**, der. Carl Eicher ve Lawrance Witt,
- OECD Observer, No. 127, (March 1984).
- Ohkawa, Kazushi
- Rosovsky, Henry «The Role of Agriculture in Modern Japanese Economic Development», **Agriculture In Economic Development**, der. Carl Eicher ve Lawrance Witt, McGraw-Hill Company, 1964.
- Patrick, Hugh Japanese Industrialization And It's Social Consequences, University of California Press, 1976.
- Reischauer, Edwin O., The Story of a Nation, Charles E. Tuttle Company, Rutland, Tokyo, 1981.
- Rostow, W.W., The Stages of Economic Growth, Cambridge University Press, 1971.
- Sadıklar, Tayyar Kalkınma Yolunda Japon Örneği ve Türkiye, Ankara, 1971.
- Scalapino Robert A., «Environmental and Foreign Contributions», **Political Modernization in Japan and Turkey**, Princeton University Press, 1970.
- Tözeren, Selçuk «Japonya'da Toprak Düzeni ve Kapütülasyonlar», **Toplum ve Bilim**, No. 25/26, (Bahar-Yaz 1984).
- Tsuru, Shigeto Essays On Economic Development, Economic Research Series No. 9, Kinokuniya Bookstore Co., Ltd. Tokyo, 1968.
- Varley, H. Paul Japanese Culture: A Short History, Charles E. Tuttle Company, Inc. Tokyo, 1980.
- Williamson, Jeffrey G., Lessons From Japanese Development: A Analytical Economic History, The University of Chicago Press, 1974.

Türk Kamu Yönetiminde Reform İçin Bütünsel, Katılımcı ve Sosyal Pedagojik Bir Strateji Modeli

Ahmet KÜLEBİ

Dr. Külebi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesinde öğretim üyesidir.

Kamu yönetiminin reformu ya da yenisinden düzenlenmesi ülkemizde güncelliğe sürekliliğe sahip olan konulardan biridir. Bu konuda yapılan girişimlerden şimdiye kadar edinilen deneyimler fazla olumlu sonuçlara ulaşamadığını göstermektedir. Söz konusu girişimler ya geliştirilememiş veya mevzuatta ya da üst-ast ilişkilerinde salt biçimsel değişiklik düzeyinde kalmıştır. Bunların yanı sıra yönetim birimlerine bir reformun gerçekleştirilmesi için gerekli olan yöntemler ve somut yaklaşımlar da gösterilmemiştir. Dolayısıyla şimdiye kadarki reform girişimlerinde toplumun tüm katmanlarını, mevcut sorunların tüm karakteristiğini ve yönetim mekanizmasının tüm kademelerini bütüncül olarak ele alan bir «reform felsefesi» de oluşturulamamıştır.

Biz, kamu yönetiminde reform için somut yaklaşımlar oluşturulması ve bu yaklaşımların kamu görevlileri tarafından algılanabilmesi ve anlaşılabilmesi gerektiği kanısındayız. Bu somut yaklaşımların da sosyal pedagojiye ve katılıma dayanan bütüncül nitelikte bir stratejiden hareket etmesinin yararlı olacağı görüşündeyiz.

Sosyal pedagojiden anladığımız, bir yandan kamunun eğitim yardımı öğretisi ve diğer yandan da törel sosyal davranış eğitimi öğretisidir. Pedagojinin pratikteki genel kapsamdaki görevi, insanın eğitim sahibi olmasını ve bütün açısından gerçeğe uyabilmesini sağlamaktır. Sosyal pedagojinin yüklenmediği kısmi görev ise insanın, hemcinslerinin oluşturduğu çevreye törel uyum sağlamasına yardımcı olmaktır. Din eğitimi, sanat eğitimi ve beden eğitimi vb. ayrı ayrı birçok pedagojik disiplinler içinde sosyal pedagoji toplumumuzdaki bireyselleşme ve plüralizm nedeniyle özel bir önem taşımaktadır. Sosyal pedagoji eğitimi toplum içinde, toplum tarafından ve toplum için gerçekleştirilmektedir. Böylelikle sosyal pedagoji, zümreler ve sı-

nıflar arasındaki uyumsuzlukların aşılabilmesi ve ulusların birbirlerini anlayabilmeleri açısından da önem kazanmaktadır (1).

Sosyal pedagoji kavramının yukarıda açıkladığımız kapsamını ve anlamını, Knowles ve Husén'e dayanarak daha da saydamlaştırabiliriz: Sosyal pedagoji ya da yetişkinler eğitimi toplumun üyelerinin alışlagelmiş bilgilere, becerilere ve değerlendirmelere ilişkin durumlarını değiştirmeyi, dolayısıyla önyargıların çözülmesi ve aşılmasını amaç edinmiştir. Bu amacını gerçekleştirmek için yetişkinler eğitimine demokratik yaşam ülküsünün değerleri dayanılacak toplumsal törel varlık olarak yol göstermektedir. Böylelikle toplumsal yaşamda her bir birey öteki bireylere karşı daha hoşgörülü davranacak, insanın özdeğerine daha güçlü olarak inanacak ve bütün insanların toplumun maddi ve manevi değerlerinde pay sahibi olmalarını kabule hazır olacaktır (2). Dolayısıyla sosyal pedagoji, insanların birey olarak varlıklarının ve toplum içinde sorumluluk taşıyarak davranışta bulunmalarının bilincine ulaşmaları için gerekli olan eğitimi içermektedir. Knowles ve Husén'in belirttiklerinden de anlaşılmaktadır ki, sosyal eylemin birleştirilebilirliği anlamında bir yapısal bütünlüğe ulaşılabilmesi için, insanların sosyal eylem alanındaki etkileşim düzeyinin demokratik yaşam ilkesi düzeyi tarafından bütünlüğünün sağlanmış olması gerekmektedir. Türkiye'de kamu yönetiminin reformu konusunda bir strateji ve somut yaklaşımlar oluşturulmasına uyarladığımızda, bu olgu, Türk kamu yönetiminin reformunun amacının kamu örgütlerindeki yönetsel süreçlerin ve örgütlenme biçimlerinin yeniden düzenlenmesinin yanı sıra, Türkiye'de demokratik yaşam süreçlerinin geliştirilmesini de özünde taşıması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamı göz önüne aldığımızda demokrasi kavramının niteliği açısından aşağıdaki düşünceleri belirtmekte yarar görüyoruz:

«... Demokrasinin pozitif bir tanımlaması onun etrafında bir kavramsal tartışmanın oluşumu olacaktı... Ama gene de, demokrasi kendi kaderini tayin etme kavramına dayandığında, demokratik ve antidemokratik eğilimlerin sınına-bileceği ölçütleri belirlemek olasıdır...» (3).

Dolayısıyla sosyal pedagojik, bütüncül ve katılımcı strateji, Türkiye'de kamu yönetiminde reform için yurttaşların kendi kaderlerini tayin alanının genişletilmesi ve kamu görevlilerinin de kemikleşmiş davranış kalıplarını aşabilmesi olgularını içermektedir. Bu olguların etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi strateji modelimizde halkla ilişkiler etmeninin gerek yönetenler ve gerek yönetilenler açısından bir «feed-back» mekanizması niteliğinde geliştirilmesine bağlı bulunmaktadır. Türk kamu yönetiminin yönetilenlerle ilişkilerinde özellikle bir danışma ya da dinleme sistemi oluşturması işlevlerini yerine getirmesinde etkililik düzeyini yükseltecektir. Örneğin, İsviçre'de de kamu yönetiminin alacağı önemli kararlarda bir danışma mekanizması («Vernehmlassungsverfahren») çerçevesinde ilgililerin görüşleri alınmaktadır. Böylelikle kararların doğruluk derecesinin yükselişi ve kararların yönetilenlerce benimsenmesi bir katılım olgusunun sağlanmasıyla demokratik etkililiğe dayanılarak gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Türkiye'de kamu yönetiminde reformun gerçekleştirilmesinde halkın katılımını sağlamak bu yönde bir siyasal irade oluşmasına bağlı bulunmaktadır. Schumpeter'e göre siyasal katılım ya da demokrasi «kişilerin, karar yetkisini halkın oyları için yapılan bir rekabet mücadelesi aracılığıyla kazandıkları, siyasal kararların geliştirilmesine ilişkin düzendir» (4). Robert A. Dahl'a göre de siyasal katılım ya da demokrasi «önderlerin ('leaders'), yönetilenlerin ('non-leaders') tercihlerini az ya da çok dikkate almalarını gerektiren bir karar oluşturma sistemidir» (5). Gisela Zimpel'a göre bu tanımlamalar biçimsel bir

nitelik taşımaktadırlar. Çünkü Zimpel'a göre bu tanımlamalarda demokrasi klasik teoride olduğu gibi insanın kendi kaderini tayin etme olanağı veya bireysel özerklik olanağı olarak düşünülmemektedir. Zimpel'a göre bu tanımlamalarda demokrasi salt siyasal karar taşıyıcılarının seçim yoluyla belirlenmesi şeklinde düşünülmektedir. Dolayısıyla da demokrasinin klasik amaç terimi ihmal edilmekte ve salt yöntem olma ögesi daha büyük önem kazanmaktadır (6). Bu nedenlerle de yurttaşların siyasal etkide bulunabilmeleri salt seçme işlevini yerine getirmeleyle gerçekleşmektedir. Ancak öte yandan, modern sosyal refah devletine ulaşılabilmesi yurttaşların demokratik sistemle, dolayısıyla yönetsel süreçlerle de, daha büyük yoğunlukla ilgilenmelerine de bağlı bulunmaktadır (7). Bu bağlamda aynı zamanda önem taşıyan nokta, refah devletinin (8) giderek inşa edilmesiyle birlikte devletin yaygınlaşan hizmetlerinin parametrelerinin siyasal açıdan da önem kazanmakta oluşudur. Devletin yaygınlaşan hizmetlerinin oluşturduğu etkilerin niteliğini şöyle belirtebiliriz:

«Toplumsal, bütün yaşam alanlarındaki işbölümü süreçlerinin sıçrayarak çoğalması karşısında giderek çaresiz kalması ve yeni ödevlerin üstesinden gelinmesini hemen hemen her zaman otomatik olarak devlete bırakması nedeniyle, günümüzde birincil olarak bürokrasi şeklinde karşımıza çıkan devletin etkisi ilk planda yatay düzeyde kendisini göstermektedir. Buna karşılık uluslarüstü, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde dikey yönde 'yukarısı' ve 'aşağısı' arasında gelişen oluşturma süreçlerinin gerekli sentezi üzerine devletin etkisi göreceli olarak giderek azalmaktadır. Bu noktada 'yurttaş girişim'leri («Bürgerinitiativen») olgusunun amaca yönelik ve yapıcı bir gelişmesi için belirleyici bir neden ve şans bulunmaktadır» (9).

Çoğulcu parlamenter sistemin göreceli olarak yeni olması, sosyo-ekonomik güçlüklerin varlığı ve, en önemlisi, toplumun üyelerinin eğitim düzeyindeki az gelişmişlik nede-

niyle demokratik yaşam süreçleri ülkemizde genel olarak henüz Gisela Zimpel'in betimlediği salt «yöntem oluşturma» niteliğinde algılanmaktadır. Dolayısıyla da klasik amaç terimi ihmal edilmektedir. Pufendorf'un demokratik yaşamı «aşağıdan» canlandırmak için önerdiği «yurttaş girişim»leri olgusunun ise endüstrileşmiş ülkelerde kamu yönetiminin dinamikleştirilmesinde olumlu sonuçlar doğurması olası olabilmektedir. Yüksek teknoloji ve yüksek eğitim düzeyine ulaşılmış toplumlarda «yurttaş girişim»leri (10) olgusu katılım düzeyinde reel gelişmelerin ve ilerlemelerin kaydedilmesini sağlayabilmektedir. Sosyal, siyasal ve kültürel eğitimsizlik nedeniyle demokratik yaşamın bir kurallar sistemi olduğu çoğu kez dikkate alınmayan ülkemizde ise siyasal-yönetsel süreçlere ilişkin sağlıklı kararların alınabilmesi için her şeyden önce az gelişmişliğin getirdiği istikrarsızlıkların aşılması gerekmektedir. İstikrarsızlıkların aşılabilmesi de demokratik yaşamın temel öğelerinin pratikte de benimsenmesine ve özümsemesine ilişkin eğitsel önlemlerin alınmasına ve gerçekleştirilmesine bağlı bulunmaktadır. Bu nedenlerle ülkemizde kamu yönetiminde reform çalışmalarına yönetilenlerin katılımı ve katkısı sosyal pedagojik stratejiye dayandırıldığı takdirde, yönetilenler arasında oluşturulacak optimum düzeyde bir iletişim mekanizması sayesinde ülkemiz düzeyinde gelişme ve kalkınma süreçlerinin etkili bir şekilde hızlandırılabilceği kanısındayız.

Sosyal pedagojik çalışma alanının ana düşünce olarak içerdiği amaçları şöyle belirtilebilir:

«Sosyolojik verilerin itibara alınmasıyla ve psikolojik (özellikle sosyal psikolojik) yasallıkların dahil edilmesiyle değer kazanan olgu, insanın eğitime ve kendi kendinden sorumlu olmasına ilişkin pedagojik isteğin başarıya ulaşmasını sağlamaktır. Bu doğrudan doğruya pedagojik çalışmanın yanı sıra sosyal pedagoji, sosyal politika ve yasama ile işbirliği içinde dolaylı ola-

rak, özgür, törel açıdan kendi kendinden sorumlu olan bir insanlığın korunmasının sağlanması anlamında sosyal koşullara da etkide bulunmak amacındadır. Günümüzdeki sosyal pedagoji, grup psikolojisinin ve grup çalışmasının çabalarını da kitleleşmenin etkilerine ve büyük örgütlerde sorumluluk kaybı tehlikesine karşı araç olarak özellikle itibara almaktadır» (11).

Büyük örgütlerde işlevlerin geniş kapsamda farklılaşması nedeniyle ortaya çıkabilen «sorumluluk kaybı tehlikesi» özellikle kamu görevlilerinin yurttaşlarla ilişkisi söz konusu olduğunda, ülkemiz kamu yönetiminde de sık sık gözlenebilmektedir. Oysa, kamu örgütleri yurttaşların dileklerini çabukluk ve titizlikle ele almak, yurttaşların gereksinimlerini sağlamak için etkili bir düzeyde çalışmak gereğindedirler. Geleneksel anlayışa göre «bürokrasi, amacı kamu tarafından tartışılabilir de, tekniklerinin tartışılmasını hemen hemen tümüyle reddeden yönetimdir» (12). Bu nitelendirmenin sonucu olarak günümüzde üzerinde önemle durulması gereken nokta, aracın amaç durumuna gelmesi ve dolayısıyla bürokrasi kuruluşlarının bir bağımsızlaşma olgusunun dinamiğinin etkisi altına girmemeleridir.

Bürokratik yapılarda değişimin gerçekleşmesi aynı zamanda bürokratik kişilik tipinde katı davranış biçimlerinin egemen olması nedeniyle de güçleşmektedir. Bürokratik kişilik tipinin başlıca özelliklerini şöyle belirtebiliriz :

«Memurlar, birarada yaşayan kimselerin ortak bir kaderi olduğu tasavvuruna sahiptirler. Yükselmelerde kadem ilkesi nedeniyle aralarında göreceli olarak az yarışma olduğundan, aynı çıkarlara sahiptirler. Dolayısıyla grup içinde saldırganlık en aza indirgendiğinden, bu bağıntı bürokrasi için olumlu işlevsel olarak kavranmaktadır. Bu arada, tipik olarak böyle durumlarda ortaya çıkan birlik zihniyeti ve sosyal örgütlenme, personeli kendi dilek sahiplerinin ve üst durumundaki seçimle gelen memurların hizmetinde olmak yerine, daha çok kendilerine verasetle intikal eden çıkarlarını korumaya güdülenmektedir» (13).

Bürokrasideki bu davranış kalıplarından yönetsel süreçlerde bir «ingroup-outgroup ilişkisi»nin (14) gerilim alanı kapsamında söz konusu bürokratik kişiliklerin oluşturduğu gruptan yönetilenlerden oluşan gruba yöneltilecek bir potansiyel saldırganlık olgusu ve çatışma durumları doğmaktadır. Bu durumların sonucu olarak oluşan aksamalar ülke düzeyinde kalkınma süreci için saptanan hedeflere ulaşılmasında üstesinden gelinmesi gereken önemli etkililik sorunları olarak belirlenmektedir.

Türk kamu yönetiminde gözlenebilen yurtdışındaki tür sorunların sosyal pedagojik nitelikli iletişim ve grup çalışması yoluyla üstesinden gelinebileceği kanısındayız. Bunun için de bürokrasi örgütlerinin bizzat kendilerinin iç yapılarında örgütsel ve etkinlik alanlarına ilişkin değişim yönündeki girişimleri sağlanacak yasal olanaklara dayanarak başlatmaları ve sürekli bir biçimde geliştirmeleri gerekmektedir. Bu girişimleri için gereken teşvik ve tembihleri bürokrasi örgütleri «aşağıdan», yani yönetilenlerden alacaklardır. Reform için gerekli olan bu teşvik ve tembihlerin sağlanabilmesi için kamu yönetimi örgütleri «reaktif» bir çalışma tarzı yerine, «aktif» bir çalışma tarzını gerçekleştirmek durumundadırlar. Dolayısıyla, reform ve yeniden düzenleme için gerekli olan veriler doğrudan doğruya çalışma yerinde anketlerle ve, daha önemlisi, yönetsel işlemler ele alındığında kamu görevlilerinin yurttaşların gereksinim ve sorunlarına ırdeleyici bir yaklaşımla eğilmelerinin gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Yönetenlerin yönetilenleri eğittiği, yönetilenlerin dileklerinin de yönetenlerce demokrasi kurallarının gereği olarak ilgiyle ele alındığı bu çalışma tarzını desteklemek üzere kamu görevlilerinin yanı sıra kitle iletişim araçlarının da yurttaşları ödevleri ve hakları konusunda aydınlatıcı bir işlevi yerine getirmeleri gerekmektedir. Bütüncül, katılımcı ve sosyal pedagojik stratejiye

dayanılarak kamu yönetimimizde reformun gerçekleştirilebilmesi için kamu görevlilerine davranışlarını gelişen çevre koşullarına uyarlayabilmeleri ve verimli iletişim kurabilmeleri amacıyla da «grup dinamiği» (15) eğitimi verilmesi yararlı olacaktır. Yönetim birimleri de tüm kademeleri arasında iletişim, koordinasyon ve kooperasyon süreçlerini geliştirerek, denetim işlevini yerine getirecek «feed-back» mekanizmaları yardımıyla yönetsel sistemi optimize edebilmek olanağını sağlayabileceklerdir.

Reform stratejisi önerimizin temel ilkesi olarak böylelikle yönetilenler ve yöneten birimler arasında ve grup çalışması yoluyla yöneten birimlerin kendileri ve kendi kademeleri arasında oluşturulacak bir sürekli bilgi alış verişi sistemi önem kazanmaktadır. Özellikle her iki yönde olmak üzere oluşturulacak dikey iletişim mekanizmaları birimlerin sorumluluk bilinci kazanmalarını ve yurttaşların yakınmalarının giderilebilmesini sağlayacaktır. Burada doğan etkililik olgusu kamu yönetimi personelinin üstün mesleki eğitimine ve yönetilenlerin dileklerinin enerjik, yapıcı ve üretken bir anlayışla ele alınmasına bağlı bulunmaktadır. Böylelikle de sistem optimizasyonunda katılımcı öğeden yararlanılmış ve katılımcı öğeye saygı gösterilmiş olunacaktır. Bütün bunların yanı sıra sosyal pedagojik boyutlu reform stratejisi, yönetenlerin yönetilenleri aydınlatması ve yönetilenlerin de yönetenleri uyarması nedeniyle bütüncül olarak ülke düzeyinde sosyo-politik, ekonomik ve kültürel alanlarda ilerlemelerin gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır. Bürokrasi örgütlerinin üyelerinin de hem kendi niteliklerinin yükseltilmesinde ve hem de yurttaşların eğitiminde ve dolaşısıyla ülke kalkınmasında aktif olarak çalışmaları da böylelikle sağlanmış olacaktır. Bu nedenlerle sonuç olarak sosyal pedagojik boyutlu, katılımcı ve bütüncül stratejinin kamu yönetimimizde bir reform gerçekleştirme

yaklaşımının, reel yönetsel süreçlerin toplumsal yaşamın her düzeyinde etkin olan ve sistem geliştirici etkide bulunabilen özgün durum faktörlerinin içerdiği potansiyel iletişim gücüne dayandığını vurgulayabiliriz.

NOTLAR

- (1) Bornemann, Ernst, **Gablers Wirtschafts-Lexikon** içinde, 9., neubearbeitete und erweiterte Auflage, 5. Band, Wiesbaden 1976, s. 1297.
- (2) Bkz. Knowles, Malcolm S. ve Husén, Torsten, **Erwachsene Lernen - Methodik der Erwachsenenbildung**, Stuttgart 1963, s. 150.
- (3) Schaefer, Gerd; Narr, Wolf-Dieter ve Naschold, Frieder tarafından iktibas edilmiştir, **Theorie der Demokratie - Einführung in die moderne politische Theorie** içinde, Teil III, 2. Auflage, Stuttgart - Berlin - Köln - Mainz 1973, s. 31.
- (4) Schumpeter, Joseph; Zimpel, Gisela (Hrsg.) tarafından iktibas edilmiştir, **Der beschäftigte Mensch - Beiträge zur sozialen und politischen Partizipation** içinde, München 1970, 30.
- (5) Dahl, Robert, A.; Zimpel, Gisela tarafından iktibas edilmiştir, op. cit., s. 30.
- (6) Zimpel, Gisela, op. cit., s. 30.
- (7) Bkz. Zimpel, Gisela, op. cit., s. 28.
- (8) Refah devleti kavramı için bkz. Ohm, Hans, **Allgemeine Volkswirtschaftspolitik**, Teil I, Berlin 1965, s. 113 ve dev.
- (9) Pufendorf, Ulrich v., «Einführung zum Thema: Partizipation», Gather, Gernot ve Pufendorf, Ulrich v., (Hrsg.), **Partizipation - Aspekte politischer Kultur** içinde, Opladen 1970, s. 11.
- (10) «Yurttaş girişim»i («Bürgerinitiative») kavramı için bkz. Schiller, Theo, «Parteien und Bürgerinitiative», Gather, Gernot ve Pufendorf, Ulrich v., (Hrsg.), **Partizipation - Aspekte politischer Kultur** içinde, Opladen 1970, s. 117 ve dev.
- (11) Bornemann, Ernst, **Gablers Wirtschafts-Lexikon** içinde, 9., neubearbeitete und erweiterte Auflage, 5. Band, Wiesbaden 1976, s. 1299.
- (12) Weber, Max; Merton, Robert K. tarafından iktibas edilmiştir, «Bürokratische Struktur und Persönlichkeit» içinde, Mayntz, Renate (Hrsg.), **Bürokratische Organisation** içinde, Köln-Berlin 1968, s. 267.
- (13) Merton, Robert K., «Bürokratische Struktur und Persönlichkeit», Mayntz, Renate (Hrsg.), **Bürokratische Organisation** içinde, Köln-Berlin 1968, s. 270.
- (14) Ingroup-outgroup ilişkisi için bkz. Maisonneuve,

Jean, *La Dynamique des Groupes*, Paris 1969, s. 34-35.

(15) Grup dinamiği kavramı ve eğitimi için bkz. Külebi, Ahmet, «Etnosantrizm Açısından Türkiye'de

'Erkeklik' Kavramı», *İletişim*, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu, 1982/4, s. 347-349.

DEĞERLİ ÜYELERİMİZ

Cumhuriyet Cad. Ceylan Ap. 27/6 Taksim adresinde bulunmakta olan İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetimizin lokalini yeniden restore ederek sizlere daha iyi hizmet verebilmek ve hoşça vakit geçirmenizi sağlamak için yeniden işletmeye açmış bulunmaktayız.

Lokalimizde ülkemizin değerli ressamlarının resim sergilerini izleyebilir, çok yakında hizmetinize sunacağımız kütüphanemizden yararlanabilir, ayrıca her cumartesi saat 14.00 - 17.00 arasında düzenlenen tartışmalı konferanslarımıza katılabilir ve izleyebilirsiniz.

Konforlu, rahat ve sıcak bir atmosferde kahvenizi veya çayınızı yudumlayabilir, zengin aperitif ve menü çeşitlerimizden istediğinizi seçebilirsiniz. Dostlarınızla şömine başı sohbetler ile günün yorgunluğunu atabilir, huzurlu bir ortamda Boğaz'ın nefis manzarasını seyrederek rahatlayabilir ya da Amerikan barda barmenimizin hazırladığı içki çeşitleri ve zengin kokteyllerimizden içebilirsiniz. Bütün bunları çok ekonomik fiyatlarla sunduğumuzu bütün değerli üyelerimize duyururuz.

UNUTMAYINIZ Kİ 6. KATIMIZIN KAPISI PARANIN AÇAMADIĞI BİR KAPIDIR. YALNIZCA SİZE ÖZEL.

Tel.: 150 44 11

Kamu Maliyesi ve Türkiye’de Maliye Eğitimi

Oğuz OYAN

Dr. Oyan, Gazi Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesinde öğretim üyesidir.

«İktisat eğitimi içinde maliye eğitimi» çerçevesinde ve Türkiye uygulaması özellikle göz önünde tutularak kaleme alınması beklenen bu yazının kapsamını ister istemez sınırları dışına taşımak zorunda kaldık. Bunun iki temel nedeni var. **Birincisi** doğrudan doğruya maliyenin tanımı, kapsamı ve özerk bir bilim sayılıp sayılamayacağı konularında kesin sonuca varılamamasının yarattığı belirsizliklerden kaynaklanıyor. Bu belirsizliklerin somutlaştığı alan, en başta, maliye (ders) kitaplarının taşıdığı başlıklarda görülüyor: Kamu Maliyesi, Maliye Teorisi (veya Kamu Maliyesi Teorisi), Kamu Ekonomisi, Mali İktisat... Bu başlıklar farklı inceleme alanlarını, farklı yaklaşım biçimlerini ayırdetmek için konduğu kadar, ayırım gözetmeksizin aynı anlamlarda da kullanılabiliyor. Söz gelişi, «Kamu Maliyesi» başlığı altında bazı ülkelerde (özellikle Kıta Avrupası) daha ziyade maliyeye kurumsal ve hukuksal yaklaşım egemen olduğu için, son çeyrek yüzyılda etki alanını hızla genişleten ekonomik yaklaşımı benimseyenler bu ülkelerde yeni bir terim kullanmak zorunluluğunu hissettiler. Kamu İktisadî veya Kamu Ekonomisi (Public Economics, Public Economy, Economie Publique) veya Kamu Maliyesi İktisadî (Economics of Public Finances) terimleri kısmen bu gereksinmeden doğdu. (Mali iktisat’a ayrı bir anlam yüklendiği için üzerinde ayrıca duracağız). Ancak bu gelişme «Kamu Maliyesi» veya «Kamu Maliyesi Teorisi» terimlerinin maliyeye ekonomik yaklaşımı da kapsayacak bir içerikte kullanılmasına engel olmadı. «Kamu Maliyesi» nitelemesi altında her iki yaklaşımı ayrı ayrı veya birlikte sürdürmeye devam olundu; hatta ekonomik yaklaşım açısından temel katkılar bu başlık altında yapıldı (Musgrave, Buchanan, vd.) ve yapılıyor. Türkiye’de de ekonomik yaklaşımı benimsemekle birlikte ders kitaplarında ayrı bir terim kullanma gereğini duymayan maliyeciler var (Batirel, Uluatam ve, kısmen, Nadaroğlu gibi). Dolayısıyla terimler arasında açık bir ayırım sağlanabilmiş değil. Burada biz «kamu maliyesi» nitelemesini benimseyeceğiz ve bunu «mali iktisat» gibi alanları da genelde kapsayan bir üst terim olarak kabul edeceğiz. Bununla birlikte, kamu maliyesi üzerine açıklamalardan sonra maliye eğitimine değinirken diğer terimler üzerine de döneceğiz.

Yazının kapsamını salt «maliye eğitimi» konusunun dışına çıkarmamızın **ikinci** nedeni, maliye alanına giderek yerleşen «ekonomik yaklaşım»a hemen hemen tamamen, iktisatta olduğu gibi, neoklasik analizin egemen olması ve bunun üzerinde ayrıca durulması gereğinden kaynaklanıyor. Marjinalist analizin giderek daha fazla benimsenmesinin kamu maliyesi alanına getirdiği yeni ölçme tekniklerinin belirli üstünlüklerinden söz edilebilirse de, içinde yerleştiği

ekonomik sistemi açıklayabilecek bütünsel bir teori- den yoksun olan neoklasik modelin kısırlaştırıcı etki- leri olumsuzlukta daha ağır basabiliyor. Nitekim kamu maliyesinin en belibaşlı ilgi odağı olan devleti, bu te- oriye göre, belirli teknik/ekonomik özellikleri yüzün- den piyasa tarafından üretilemeyen veya üretildikle- rinde karşılaştırmalı maliyetleri yüksek olan mal ve hizmetleri üretmekle yükümlü arızı bir organ durumu- na indirgeyebiliyorsunuz. Böylece devletin varlığını açıklamak yerine onu tam bir sis perdesi arkasına gizlemek «misyonu» başarmış oluyor. Evrensellik iddiasındaki bu teoride ne devletin (ne de ekonomik sistemin) kapitalizm öncesi toplumlardan kapitalist topluma geçişteki esaslı dönüşümünün anahtarını, ne kapitalist sistemin çeşitli gelişme aşamalarına ve ev- relerine niçin farklı devlet yapılarının denk düştüğü- nün cevabını, ne piyasa ekonomisinin (dolayısıyla kapitalist ekonominin) varlığını sürdürebilmesi için devletin varlığının ve gittikçe genişleyen müdahale ağının gerekliliğinin açıklamasını bulamazsınız. Neok- lasik teorinin sınıflar üstü, tarafsız düzenleyici dev- leti, tıpkı başka konularda olduğu gibi, bu dünyada yaşadığımız bir gerçekliğe tekabül etmiyor, onu kav- ramamıza olanak vermiyor. Bu yüzden de, gerçekli- ğin bilgisine yaklaşmamızı sağlayacak, bilimsel bil- gi haznemizin sürekli bir yenilenme/düzeltilme süre- cinde gelişmesinin, zenginleşmesinin önünü açacak yollara götürmeyen neoklasik teorinin bilim olmak yerine ideoloji olduğu görüşüne varan iktisatçı/mali- yecilerin sayısı giderek artıyor. Bu sonuncular ara- sında yer alan seçkin iktisatçı/maliyecilerimizden K. Boratav ondört yıl öncesinden şöyle sesleniyor:

«Marjinal analizin, neoklasik teorinin bilim ol- madığı, iktisat olmadığı kuşkusu, birçok iktisat- çıyı sık sık rahatsız etmiş olsa gerektir. Bira- kalım sosyal bilimleri; fizik ve tabiat bilimleri- nin hangisinde bu kadar incelmış ve bu dere- cede kesin sonuçlara götüren, mükemmel bir yapı vardır? Kişi, kullanılan âletlerin ve tahlil metodunun yanılmaz ve hemen hemen kusur- suz olduğunu görüyor; bu âletlere bu kadar ra- hatlıkla uyan beden (öz), herhalde gerçek ha- yatin zengin, yaşayan ve karmaşık ilişkileri de- ğil, cansız bir manken, bir dizi normatif sorun- lardan ibaret olabilir ancak. Normatif yönüyle neoklasik teori ve marjinal analiz, bazılarının sandığı gibi yanlış değildir; yanlışlığının ispatı imkânsız bir sistemdir. Onda, gerçeğe durma- dan yaklaşan, fakat bir türlü ulaşamayan bi- limin eksikliklerini, bocalamalarını ve yeter- sizliklerini değil, «keşfinden» hemen sonra mü- kemmelliğe ulaşan ve yüzyıldır esas tahliline

—«kusursuz» olduğu için— hiçbir ilâve yapı- lamayan, sadece kapsamı genişletilerek katkı- lar yapılan bir özellik görüyoruz; bu, kuşkusuz, âletlerinin ötesinde **özü ile de mantığın** ve özellikle **matematığın** yanılmazlığı ve mükem- melliğidir. Bilim değildir». (1)

Baumol'un benzer kaygılarını dile getirerek süren bu kısa ama uyarıcı yazının bütününün tekrar okun- masını dilerken, yaptığımız alıntıyı belli noktalarda açmaya çalışalım.

Bilim ve İktisat

Modern bilim metodolojisi, insanlığın tüm kar- maşık bilgi dağarcığının dinamik (diyalektik) karak- terini açık bir şekilde kabul etmekle işe başlar. Bu- radan çıkarılacak ilk tez, mutlak gerçek veya mut- lak bilimmezlerin varlığının reddidir, çünkü bu mut- laklıkların her ikisi de bilgilenme sürecinin kesinti- siz devamını imkânsız kılacaktır. Ancak, tüm bilgi- nin ve özellikle tüm bilimsel bilginin görelî olduğu, dolayısıyla sonsuz olarak değiştirilebilir olduğunu ifa- de etmekle yetinmek mümkün değildir. Modern bilim metodolojisi en az bunun kadar önemli olan bir başka tezi, gerçekliğin bilgisine adım adım yaklaştığımız —ama hiçbir zaman onu tam olarak tüketemediği- miz— tezini kabul eder. Bilimsel bilginin tarihselli- ğine götüren bu tez, bilim tarihi üzerine ciddi olarak kafa yorulduğu zaman daha güçlü bir biçimde des- teklenebilir.

Modern bilgibiliminin bu dinamik yaklaşımını bekleyen iki tehlike vardır. Birisi, bilgilerimizin mut- lak karakterli olmayışı tesbitinin hemen her zaman bilimsel göreciliğe yol açabilmesi ve bunun, son ker- tede, bilinemezciğe (agnosticisme) ve bilimin yad- sinmasına götürmesidir. Bu tehlikeli sonuçtan sakına- bilmek için, gerçekliğin bilimsel bilgisinin üretilme- sinde tedrici bir ilerlemenin varlığına dayanılmıştır (2). Diğer bir tehlike de buna bağlı olarak çıkabilir : her yeni teorinin eskisine veya eskilerine göre otomatik bir ilerleme sağladığı biçiminde yanıltıcı bir görüş.

(1) K. Boratav, «Bilim ve iktisat bilimi üzerine not- lar», F. Görün (der.), **Türkiyede üniversitelerde okutulan iktisat üzerine**, Ankara, ODTÜ, 1972 içinde, s. 85.

(2) Bu yaklaşımın da ortaya çıkardığı bazı güçlük- ler vardır. Bu konularda bkz. L. Geymonat, «Néo-positivisme et matérialisme dialectique», **Recherches internationales**, no. 73, 1972/4, ss. 11-14.

Buna yapılacak itiraz, bilimsel ilerlemenin doğrusal bir çizgi üzerinde gelişmediği, bazen yeni teorisin, hatta üstüste gelen yeni teorilerin, gerçekliğin bütünsel bilgisini kavramamızı kolaylaştırıcı değil bundan uzaklaştırıcı olabileceği biçimindedir. Bunun en iyi örneklerinden birisi de iktisat biliminin gelişme çizgisinde bulunabilir.

Bu çizginin son iki yüz yıl içinde geçirdiği evrim izlendiğinde, liberal iktisatçıların henüz iktisat biliminin nesnesi üzerinde bir uzlaşmaya varamadıkları görülecektir (3). Klasik iktisatçılar, A. Smith'den itibaren, kapitalist sistemin işleyiş mekanizmalarını açıklamaya bir emek-değer teorisi çerçevesinde girişirken, iktisat biliminin inşasında çarpıcı bir ilerlemeyi gerçekleştiriyorlardı. Gerçi emek-değer fikri daha önceden ileri sürülmemiş değildi (Petty ve Locke), ama Smith'den önce malların değeri esas olarak onların faydasına bağlanıyordu. İktisat bilimi olarak ekonomi politığın başlıca problemi de, Ricardo'ya göre, yaratılan toplam hasılanın toprak sahipleri, sermayedarlar ve emekçiler arasında bölüşümünü yöneten yasaların belirlenmesiydi. Bu arada, sanayi devriminin o zamana dek görülmemiş bir hızda ekonomiyi dönüştürdüğüne tanık olan, hatta kapitalist sistemin erkenden beliren krizlerini yaşayan klasik iktisatçıların, zımnen de olsa, bir ekonomik sistemin sınırları olabileceğini düşündüklerini, bu tür bir tarihsel kavrayışın temellerini attıklarını da görüyoruz. Azalan verimlilik yasası ve sermaye birikimi sürecinin tıkanmasına götüren engeller ve, daha da önemlisi, bunların sistemin kendi mantığı veya kendine özgü işleyiş tarzından kaynaklanabileceği düşüncesi, doğrudan doğruya kapitalist sistemin tarihsel sınırlılığını çağrıştıracak yolları açabilirdi. Ancak klasik iktisatçılar, sözcülüğünü yaptıkları üretim tarzının zaman zaman içinde sınırlı olabileceğini hiçbir zaman açıkca kabul etmedikleri gibi, ekonomik sistemlerin tarihsel analizine de yönelmemişlerdir. Klasik iktisatçıların çelişik ve yarım bıraktıkları bu iki alanda ilerleme sağlanması, yani emek-değer teorisinin geliştirilmesiyle kapitalizmin ekonomik teorisinin kurulması ve sistemin yapısal dönüşümlerinin tarihsel bir teori çerçevesine oturtulması, izleyen neoklasik iktisatçılardan değil marksist teoriden gelecekti.

(3) Buradaki kısa değerlendirme için özellikle şu kaynaklardan yararlanılmıştır: P. Bousquier, *Éléments pour une critique de la pensée économique contemporaine*, Paris, CERM, 1974; H. Denis, *Histoire de pensée économique*, Paris, PUF, 1974 (4. baskı); M. Bertrand, *Histoire et théories économiques*, Paris, E.S., 1978.

Neoklasik okulun yaptığı, tam tersine, klasiklerin temel katkılarını reddetmek olmuştur. Walras'ın marjinalist teorisi klasiklerin değer teorisini geçersiz kılma iddiasını taşımasına rağmen, ekonomik gerçekliği açıklamada hiçbir ilerleme sağlayamamıştır. Malların değişim değerinin onların kıtlık veya bolluğu ile açıklanabileceğini söylemek, değer ve fiyatların oluşumu meselesine hiçbir açıklık getirmemek demektir. Ancak Walras'ın, klasikleri reddederken gene de bir fayda-değer teorisi geliştirme zorunluluğunu hissetmesi dahi, onun izini süren Pareto'nun hismine uğrayabilecektir. Pareto'ya göre, ekonomi politığın, değerinin nedenini aramak gibi bir sorunu yoktur. Varsa yoksa soyut ve evrensel **homo oeconomicus**'un (rasyonel bireyin) belirli benzerlikler ve yinelenmeler gösteren davranışlarının incelenmesidir; esasen psikoloji bütün sosyal bilimlerin olduğu gibi ekonomi politığın da temelindedir. Böylece iktisat biliminin, iktisadi olayların bilimsel teorik bilgisine ulaşma çabalarının tümünden reddine varılabilmektedir.

Bazı yeni (ve önemli) iktisadi analiz araçları getirmesi dışında esas etkisi iktisadi düşüncenin geliştirilmesini sekteye uğratmak biçiminde beliren neoklasik ekonomi politığın, belirli ölçülerde kapitalizmin gelişme aşamalarını ve bunalımlarını da yansıttığı söylenebilir. Walras'la simgelenen klasik kapitalizm döneminde, sistemin serpilmesinin teorik bir doğrulanmaya ihtiyacı vardır. Bunun için Ricardo ve Marx anlamında emek değer teorisinin aşılması, bunun yerine kıtlık-fayda değer teorisinin ikâmesi gerekiyordu. H. Denis'e göre (4), Walras sisteminde «reel problemler önünden bu gerçek kaçış, her ne pahasına olursa olsun sosyalist tezlerin reddedilmesi isteğiyle açıklanabilir». Pareto'da bu kaçış sürer, üstelik eski sorunsal (değer kuramı) da terk edilir. Sistem emperyalist aşamasına girmiş ve hızla bir dünya sistemi olma yolunda ilerlemektedir. Buna koşut olarak iktisat teorisi de evrenselliğini kanıtlamalıdır. XVIII. yy. Fransasından miras alınan «insan tabiatının evrenselliği», psikolojinin kuyruğuna takılan yeni teori için yeni bir dayanak noktasını oluşturacaktır.

Aslında iktisadi doktrinlerin evriminin kapitalist sistemin gelişmesine paralel gelişmesini günümüze kadar izleyebiliriz. Keynes de, bir anlamda tekeli kapitalizm evresinin büyük bunalımına denk düşen dönemin teorisini olarak sivrilmemiş midir? Gerçi Keynes'in iktisadi düşüncenin gelişmesine neoklasik analiz çizgisi dışında katkıları olmuştur; koşulların zorlamasıyla, o zamana kadar ihmal edilen devlet ve bölüşüm ilişkileri de iktisadi analize —çarpık ve yetersiz bir biçimde de olsa— dahil edilmiştir. An-

(4) Denis, op. cit., s. 518.

cak daha önce de olduğu gibi, iktisat biliminin nesnesi her defasında yeniden tanımlanma durumunda kalmıştır; Keynes'le birlikte bu nesnenin mikro ve makroekonomi olmak üzere ikili bir düzeyde algılanması ve birinden diğerine geçişin tam bir açıklığa kavuşturulamamış olması da sistemin iktisadi yasalarının araştırılması önüne büyük bir engel olarak dikilmiştir. İktisadi doktrinler alanında bunalım, yeni neoklasiklerin ve yeni Keynesçilerin revaçta olduğu günümüzde devam edegelmektedir. Genel teoriler yerine «modellerin» öne geçtiği, kapitalizmin süregelen bunalımını açıklayabilecek teorik bir yapıya sahip olmayan neoklasik iktisadın geçerli olduğu bir dünyada, iktisadın bilim olma niteliğini korumada önemli güçlüklerle karşı karşıya olduğu söylenebilir. Bu konuda son sözü Bousquier'e bırakalım: «Bu (neoklasik ve Keynesgil) teoriler hâkim sorunların yansımaları olarak ortaya çıkmakta ve bunlara tarihsel yanıtlar oluşturmaktadırlar. Ve her yeni teori kendisine en uygun geldiği biçimde ekonominin nesnesinin yeni bir tanımını türetmektedir. Ekonominin nesnesinin oluşturulmasında ampirik bir süreçle karşı karşıya bulunuyoruz : hâkim sorunlar, bilgi alanını yeniden yapılandıran yeni teoriler doğurmaktadırlar. Bu, yeni sorunları bilimsel bilgiden hareket ederek çözmeye tekabül eden sürecin tam tersidir. Bu süreci, bilimsel teorilerin yeni olguları açıklayamadığı zaman bilgi alanının derinleştirilmesine götüren süreçle karıştırmamak gerekir; örneğin makrofizikten mikrofiziğe geçiş. Burada bilimin nesnesi değişmemiş, bu nesnenin bilgisi derinleşmiş, yeni teorilere bölünmüştür (...) İktisatta böyle olmuyor. Gerçi onda da yeni teori yeni olguyu yansıtır; ancak her yeni teori bilimin nesnesinin yeni bir tanımına götürüyor ki bu da bilgi alanında bir altüst oluşa yol açıyor. Daha önce gördük: J.B. Say'de ekonomi psikolojiden ayrı bir yer işgal ediyor; V. Pareto'da psikolojinin bir bölümü haline geliyor; P. Massé'de ise bilgi alanından tamamen yok oluyor. Bu tanım bolluğu teorik bir yetersizliğin işaretidir». (5)

Bu yetersizliğin kamu maliyesi alanında da ortaya çıkması şaşırtıcı olmayacaktır.

Kamu Maliyesi : Kimlik Sorunu (6)

Kamu maliyesi teorisinin merkezinde devlet vardır ve olmak zorundadır. Bu yüzden iktisadi düşünce tarihinde devletin rolünü küçülten veya *ceteris paribus* içine atan akımların hâkim olduğu dönemlerde dahi kamu maliyesi teorisinde devlete özel bir yer ayırmak zorunda kalınmıştır. Hatta kamu maliyesinin tanımı konusunda ortaya çıkan farklı yaklaşımlar doğrudan doğruya devlet teorisi alanındaki farklı anlayışların uzantısında olmuştur. Dolayısıyla kamu maliyesinin farklı tanımları farklı devlet tanımları çerçevesinde incelenebilir. Ancak gözden uzak tutulmaması gereken nokta, kamu maliyesi teorisinin geçen yüzyıldan bu yana, iktisat teorisinin büyük ölçüde etkisinde kalmış olmasıdır.

— Kamu maliyesi tanımında dikkate alınabilecek **birinci** yaklaşım, devleti kameralist anlamda (Alman merkantilizmi) ele alan tanımlarda bulunabilir. Devlete özgül bir ekonomik ajan işlevi yükleyen bu tanımlarda, kamu maliyesinin nesnesi, bu özerk ekonomik ajanın gelir ve giderlerinin incelenmesine indirgenmektedir. Devletin bu şekli tanımının uzantısında, çıkar çatışmalarının tarafsız hakemi olan ve genel (toplum) çıkara kendini adanmış ideal ve mistik devlet anlayışı vardır. Değer yargılarıyla aşırı yüklü (normatif) ve ideolojik karakterli bu devlet anlayışı A. Smith tarafından bile büyük ölçüde terk edilmiş olmasına rağmen hâlâ kendisine ünlü yandaşlar bulabilmektedir (belirli derecelerde, Musgrave, Buchanan, H. Dalton, vb.). Bununla birlikte, devleti biçimlendiği ortamından yalıtılmış bir kurum ve nitelik açısından piyasadakilere eşdeğer düzeyde basit bir iktisadi ajan olarak kabul eden bakış açısı, aldığı ağır eleştirilerin de etkisiyle önemini gitgide yitirmiş; bu görüşü benimseyen Keynes sonrası iktisatçı/maliyecileri de giderek neoklasik bireyci devlet anlayışına kaymışlardır.

— **İkinci** tür yaklaşım içine sokulabilecek tanımlar, kameralist devlet anlayışının tam tersine, devletin piyasaya göre özgün karakterini vurgulayan **organik**

(5) Bousquier, op. cit., ss. 31-32. Yazarın sözünü ettiği P. Massé, Fransız plancılığından yani pratikten gelen bir kuramcıdır. Tam rekabetçi ekonominin geçersizliğini kabul etmesine rağmen, marjinalist teorisin bir kenara bırakılmasını değil yeniden düzenlenmesini önermekte, bunun için de ulusal plancılığa, yeni analiz ve öngörü tekniklerine, dolayısıyla iktisat bilimi yerine «sanat» olarak kabul ettiği iktisadi analize bel bağlamaktadır.

(6) Bu konuyla ilgili olarak başvuru başlıca kaynaklar şunlardır: X. Greffe, *L'approche contemporaine de la valeur en finances publiques*, Paris, Economica, 1972; H. Bruchier, P. Llau, Ch. — A. Michalet, *Maliye ekonomisi*, (çev. A. Erdaş), Ankara, AİTİA, 1981; R.A. Musgrave, *The Theory of Public Finance, A Study in Public Economy*, New York, McGraw-Hill, 1959; S. Sönmez, *Toplumsal gereksinimler, kaynak dağıtımı ve Pareto optimumu*, Ankara, Gazi Ü., 1983; P. Grevet, *Besoins populaires et financement public*, Paris, E.S., 1976.

devlet anlayışına bağlanabilirler. Organik devlet, fiyat mekanizmasına dayanan piyasa ekonomisi karşısına zorlama (contrainte) ekonomisine dayanan ayrı bir varlık olarak çıkarılmaktadır. Kamu maliyesi veya kamu ekonomisi de, hukuken zor unsurunu elinde tutan, herkesin ortak çıkarını temsil eden ve kapitalist rejimde giderek gelişen devletin ekonomik faaliyet ve davranışlarını incelemek olmaktadır (Cosciani, Wagner). Her türlü zorlamayı elinde tutan, toplumu kişiliğinde simgeleştiren ve bu sıfatla toplum üyelerinin ortak gereksinimlerini gerçekleştiren bir organ olarak kabul edilen devlet ve buna uygun organik kamu maliyesi yaklaşımı en başta Alman okulunca temsil edilmektedir (List, Wagner, Ritschl). Buna karşılık bugün de şu veya bu derecede bu akıma bağlanabilecek yaklaşımlar sürdürülmektedir. Örneğin A. Barrère (7)'e göre, «bu iki tür ekonomi (özel ekonomi ve kamu ekonomisi) birbirlerinden sadece ayrı değil aynı zamanda birbirlerine indirgenemez niteliktedir (...) Kamu gücünün ekonomik faaliyeti özgün bir ekonomi türünü belirleyici olarak kabul edilmelidir : kamu ekonomisi (kamu sektörü değil). Bununla hemen işaret edilen onun (kamu ekonomisinin) piyasa dışında yer aldığı; değişim, fiyat ve bunlardan kaynaklanan dürtülerle yönetilmediğidir; (...) onun iktisadî kararlarının normal uygulanma yolu, genelleş-

- (7) A. Barrère, **Economie et institutions financières**, Tome II: **Economie financière**, Paris, Dalloz, 1965. Burada, birey ile devlet arasındaki karşıtlığı kamu ekonomisi ile özel ekonomi arasına taşıyan Keynes sistemi üzerinde durulamayacak olmakla birlikte, devleti sınıf çatışmalarına yer vermeden global bir biçimde ele alan ve herkesin kamu iktisat politikaları üzerinde hemfikir olduğunu kabul eden öğretinin de, dolaylı bir biçimde, organik devlet fikrine bağlandığını belirtelim. Buna karşılık, devletin ekonomik sistem üzerindeki global etkisi konusunu yeniden güncelleştiren ve ekonominin sorunlarını makroekonomik boyutta ele almaya zorlayan Keynes öğretisinin iktisadî düşünceye getirdiği yenilik önemlidir. Her ne kadar sonraki Keynesçiler yeniden neoklasik analizin araç ve kavramlarını kullanmaya itilmişlerse de (bunun tipik örneği Musgrave'dir), «Keynes devriminin kamu ekonomisi üzerindeki etkileri, (...) bütünü bakımından kısırlaştırıcı olmuş, (...) kamu ekonomisi (kamu hizmetleri ve talebi) tahlilleri bir çeyrek asır daha ihmal edilmiştir» (K. Bulutoğlu, «Maliye» biliminin konusu», F. Görün (der.), op. cit., s. 117) değerlendirmesine tam olarak katılamıyoruz.

tırılmış kamu zorlamasıdır.» Ayrıca kamusal ve özel faaliyetler birbirlerine rakip olabilir ama «esas olarak mali prosedürlere bağlı zor kullanımıyla desteklenen kamusal gereksinimlerin tatmini, fiili bir öncelikten yararlanır».

Bu tür bir yaklaşıma birkaç düzeyde karşı çıkılabilir: a) zor kullanımının sadece kamu ekonomisiyle sınırlı olmadığı, özel ekonomik ilişkilerde de geçerli olabildiği; buna karşılık zorlamaya dayanmayan kamu iktisadi faaliyetleri de olduğu; b) devleti piyasa yerine kurumsal zorlamaya başvurmaya iten etkenlerin nedeninin açıklanmadığı (birinci yaklaşımda da devletin bir ekonomik ajan olarak faaliyet göstermesinin niçini açıklanmıyordu); c) devletin iktisadi faaliyetinin sadece kamu ekonomisinin finansmanına değil özel sermaye birikiminin finansmanına da götürdüğü olgusunun hiç hesaba katılmadığı veya bu yaklaşım çerçevesinde katılamayacağı...

— 1950 yıllarından sonra kamu maliyesi teorisine anglo-amerikan iktisatçı ve maliyecilerden başlayarak egemen olan neoklasik yaklaşım, devlet faaliyetinin rasyonelini gene piyasa merkezli bir bakış açısından kalkarak açıklamaya çalışacaktır. Devlet faaliyetinin varlığı, temel alınan piyasa mekanizmasına bir istisna olabilir ancak. Piyasa ekonomisinin bazı başarısızlıkları veya yetersizlikleri söz konusu olduğunda «dışsalıkları» olan kolektif mallar piyasayı telafi edici rollerini oynayacaklardır. Buna koşut olarak kolektif mallarla özel mallar arasındaki optimum kaynak tahsisi (dağıtımı) meselesini temel uğraşı alanı olarak alan neoklasik analiz, kamu maliyesi teorisini refah teorisine ekleme sorununu çözerek yaklaşımının bütünselliğini kurtaracaktır.

Samuelson, Musgrave ve diğerlerinin katkılarıyla kamu maliyesine hâkim olan bu yaklaşımın kökenlerini İtalyan ve İsveç (Lindhall'ın kısmî denge ve Wicksell'in tam rekabetçi genel denge modelleri) okullarının marjinalist/bireyci yaklaşımlarında bulabiliriz. (8) İlginç olan, kaynak tahsisi problemlerini yeniden bölüşüm ilişkilerinden ayırık tutan ve bu yüzden de değer yargılarıyla yüklü olan bireyci yaklaşımların, günümüze taşınırken normatif etiketinden

- (8) «Toplumu simgeleyen» kamu kurumlarının davranışlarını inceleyerek toplumsal tercihlerin açıklanmasını çözümleyebileceğini varsayan organik yaklaşımın tersine, tüketici egemenliğine dayalı bireyci yaklaşımda toplumsal tercihler kişisel tercihlerin bir yansıması olarak görülmektedir. Organik ve bireyci devlet anlayışları arasındaki karşıtlığın kırılmasına götüren yeni bir tez, devleti sınıfsal açıdan ele alan marksist yaklaşımdan gelmiştir.

arındırılarak «pozitif»leştirilmiş olmalarıdır. Birbirine sıkıca bağlı bu iki düzeyin ayrı ayrı ele alınmaları veya hatta ikincisinin (bölüşüm) uzun süre ahlâki bir sorun sayılarak kamu maliyesinin ilgi alanı dışında çıkarılması artık birçoklarına bir değer yargısı olarak değil çok verimli bir başlangıç varsayımı olarak görünebilecektir. Neoklasik analizi farklı konumlardan eleştirenlerin ortak tepkisi de bu temel mesele üzerinde odaklaşıyor: «Devletin tüm kurumsal özellikleri toplumdaki mevcut bölüşüm çatışmalarının devlet düzeyinde yoğunlaşmasına götürürken, «tahsis» olaylarının «yeniden bölüşüm» olaylarından ayrılabilir olduğu görüşü, pozitif bir düzlemde dikkate alınabilir mi?». (9) Ne yazık ki sorun sadece bu soruyla sınırlı değildir; tüm ortodoks iktisat ve bunun etkisindeki kamu maliyesi aynı deritten muzdariptir. Daha önce söylendiği için küçük bir özetle yetinelim: «Pozitif nitelemesinin kapsamında şu nokta önemli bir yer tutmaktadır : bir kuramın bilimize bir katkı yapip yapmadığını değerlendirmede ilginç ve anlamlı olan şey, kuramın 'ön-deyi' gücüdür. Pozitif iktisat yandaşlarının, varsayımları tartışmanın dışına çıkarması ve kuramların ancak sonuçlarını sinamaya açık tutması, aynı çizgide pozitif iktisadın önemli bir yönünü ortaya koymaktadır. Bu demektir ki, öndeyi, bilimsel çabanın diğer bir işlevi olan 'açıklama' ile özdeş tutulmaktadır.» Ve ortaya şöyle bir durum çıkabiliyor: «Sinanan sonuçların gerçeğe uygunluğunu kabulle birlikte, onların dayandığı varsayımları da (örneğin tam yarışmacı *laissez-faire*'i) savunmak. (...) Pozitif iktisadın zayıflığı, iktisat kuramını düşünce için sabit bir kavramsal çerçeve olarak görmesi. (...) Bu koşullar altında yapılacak iş ise kanıtlayacak veri aramadan ibaret; bu ise verilerin hiçbir sorunu olmadığını öngörür. Herhangi ilginç bir kuramı destekleyen ya da çürüten veri bulmak ise her zaman olanaklı. Bunlardan hangisinin gerçeği yansıttığı sorunu ise hâlâ ortada duruyor. Veriler ve çerçeve tartışılmadığı sürece, sorunlar önceden edinilmiş fikirlerle tartışılıyor (...) Bu bakımdan 'pozitif' iktisat, önemli ölçüde, iktisadî toplumsal içeriğinden uzak tutma çabasında, kısırlaştırıcı bir kategori olarak ortada duruyor» (10).

(9) Greffe, op. cit., s. 17.

(10) F. Görün, «Pozitif iktisat hakkında», F. Görün (der.), *İktisatta kapsam ve yöntem. Seçme yazılar*, Ankara, ODTÜ, 1979 içinde, ss. 17-20. Aynı konuda F. Görün'ün derlediği ve yukarıda zikredilen kaynaklardaki makalelere ve F. Görün, «İktisatta rasyonellik aksiyomunun yeri üzerine», *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 11/3-4, 1984, ss. 347-368'e başvurulabilir.

Sorunun sadece tahsis/bölüşüm ayırımı yapıp yapılmamasıyla başlayıp bitmediğini söylemiştik. Gerçekten, neoklasik teori çerçevesi terkedilmek istenmiyorsa, biraz daha esnetilen modellerin bu çerçeveye uygun sonuçlar vermesi her zaman sağlanabilir. Nitekim, tahsis/bölüşüm kopukluğu (Musgrave) neoklasik teori için önemli güçlükler doğurunca, içerden yöneltilen eleştiriler iki yeni yöneliş ortaya çıkardı. Musgrave yaklaşımını benimsemeye devam edenler, sorunu, «tazmin prensibi»ni getirerek çözmeye çalıştılar (Kaldor, Hicks, Scitovsky, Little, vb.). Gene neoklasik teori çerçevesi içinde kalmakla birlikte bir kısım iktisatçılar (Samuelson, Bergson) kaynak tahsisi ve yeniden bölüşüm sorunlarının birbirlerinden ayrılmazlığını vurgulayarak yeni bir çözüm geliştirdiler. Ancak sonuçta gene devletin **verili** bir gelir bölüşümü temelinde piyasanın yetersizliklerini düzelteren optimal kaynak tahsislerini gerçekleştirmesi ve böylelikle en iyi gelir bölüşümünü belirlemesi söz konusu olmaktadır. İki tür problem sadece yanyana getirilmiş, birbirleriyle karşılıklı etkileşimleri tam bir bütünsellikte ele alınamamıştır (11). Gerçi bu yeni yöneliş, neoklasik teori açısından gerçeği daha iyi kavramaya doğru bir adım sayılabilirse de, tahsis ve bölüşüm arasındaki gerçek sosyal bağ perdelenmeye devam edilmektedir: «Gerçekten, bölüşümü, dinamik toplumsal ilişkiler içindeki insanların yeniden üretiminin bir unsuru olarak ele almak yerine, «fayda» düzeylerinin bireysel tüketiciler arasında dağılımı olarak incelemeye devam edilmektedir.» (12).

Neoklasik teorinin genel denge modeli esas olarak tam rekabet koşulları altında optimum kaynak tahsisi mekanizmasının incelenmesi olarak kalmaktadır. Çeşitli sınırlayıcı varsayımlar altında bu piyasanın en etkin kaynak dağıtımını sağladığı gösterilemekte ve bunun ölçütü olarak Pareto optimumuna başvurulmaktadır. Ancak genel denge ile Pareto optimumunun bağdaşması, tam rekabet ekonomisi ile ilgili başlangıç varsayımlarının bazılarının çalışmaması durumunda bozulmakta, denge ve optimumdan sapılmaktadır. Bizatihi kamu ekonomisinin varlığı, belirli özellikleri olan kolektif (toplumsal) mal ve hizmetleri üretmesi, Pareto anlamında etkin kaynak tahsisi mekanizmasını bozmaktadır. Ancak neoklasik analiz, kendine göre tanımladığı kolektif mal ve hizmetleri de esnetilen ve geliştirilen modeline dahil ederek Pareto optimumuna hiç olmazsa dolaylı bir uyum

(11) Greffe, op. cit., c. 22. Keynesci iktisatçılar da, kaynak dağıtım problemi devleti geleneksel işlevi olarak incelerken, bölüşüm problemlerini aydınlatmaktan çok uzak kalmışlardır.

(12) Grevet, op. cit., s. 144.

sağlamakta ve dengeyi kurtarmaktadır. Aslında bu tür bir mantığın da gösterebileceği gibi toplumsal mal ve hizmet üretiminin incelenmesi bu teorinin aslı uğraşı alanı içine girmemektedir. İktisadi analizin özgül bir alanı olarak kabul edilen kamu maliyesinin varlık nedeni, öncelikle toplumsal mal ve hizmetlerin niteliklerinin ve ortaya çıkış nedenlerinin araştırılması değil, özel ve kamusal kaynak tahsislerinin karşılaştırmalı maliyetlerinin incelenmesidir. Bu inceleme, iktisadi düzenlemenin hangi durumda kamusal veya özel içerikli olması gerektiğini belirleyecektir. (Bunun adı da «pozitif» iktisat olacaktır artık). Bu durumda, piyasa ile devlet arasında bir zıtlık değil mükemmel bir tamamlayıcılık olduğuna hükmedilebilecektir.

Devletin artan müdahaleciliğini, kapitalist sistemin kendini yeniden üretebilme koşullarının gerçekleştirilmesi meselesiyle ilişkilendirmeyen, devlet aygıtının sosyal, politik ve tarihsel olarak nasıl belirlendiğini ve nasıl değiştiğini gözardı eden neoklasik kamu maliyesi anlayışı, iktisat bilimine hakim olan ideolojinin yayıldığı yeni bir alan olmuştur. Bilimsel bir yaklaşımda olması gereken, görünüşün altındaki özünü açıklama ve bunu geliştirme çabaları, burada yerini görünüşü bile açıklamakta yetersiz, biçimsel, perdeleyici ve spekülatif bir anlayışa bırakmaktadır.

Neoklasik kamu maliyesinin sınırlamaları, çağdaş toplumlarda artan bir önem kazanan ve kapitalist sistemin yeniden üretiminde belirleyici bir konuma yükselen toplumsal mal ve hizmetlerin niçin ortaya çıkıp yaygınlaştıklarının açıklamasını yapmamıza da olanak vermemektedir. Toplumsal mal ve hizmetlerin tanınımında başvurulan teknik (üretim ve/veya tüketimde bölünmezlik) ve ekonomik (tüketimden mahrum bırakmanın yüksek maliyeti) özellikler yoluyla varılan saf ve karma kolektif mal ayırımı yetersiz kaldığından, varolan diğer kamu faaliyetlerini de hesaba katmak için oldukça yapay bir biçimde yeni kategoriler («**merit goods**», veya «himaye edilen mallar») sisteme yamatabilmektedir. Kolektif hizmet ölçütlerinin işlemediği, toplumsallaşma eğilimlerinin uzantısında ortaya çıkan ve çoğu zaman sosyal ve siyasal mücadelenin dayatmasıyla karşılanmaya başlanan yeni toplumsal gereksinimler (ucuz bedelli sosyal konut yapımı, zorunlu eğitim, aşılama, veya kötü alışkanlıklardan caydırma gibi) «himaye edilen mallar» kategorisine alınarak neoklasik analizin boşluğu kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu gereksinimler toplumsal ilişkilere bağlanacak yerde, «bireysel tercih» için olduğundan daha öznel bir «kolektif tercih» kategorisi içine atılarak, tüketici egemenliği ideolojisi (ve dolayısıyla hedonist psikoloji) toplumsal alana da taşınmaktadır. Ancak, «himaye edilen mallar» kategorisinin, neoklasik analizin dayanağı «rasyonel bi-

rey» varsayımı açısından paradoksal bir durum ve aşılmaz güçlükler yarattığı görülmek istenmemektedir.

Neoklasik teorinin toplumsal mal ve hizmet tahliline kamu finansmanı kuramı çerçevesinde dışardan yönetilen eleştiriler arasında şunları da şematik olarak sayabiliriz: (13)

— Bedava veya çok düşük bedelle sunulan kolektif kullanım değerleri, gerçekte, sermayenin değer yitirmesinin aşırı bir biçimine tekabül etmektedir.

— Kamusal finansman geniş anlamda tüketimin, dar anlamda da işgücünün finansmanı anlamına da gelmektedir. Temel sosyal gereksinimlerin karşılanmasına ayrılan zamanın (sağlık vs.), kolektif tüketim biçimlerinin geliştirilmesi yoluyla azaltılması, emek maliyetlerinin azalmasına götürmektedir. Kaldı ki bu gereksinimlerin kolektif olarak karşılanmadığı durumda emek maliyetleri yükselebilecek, zaman kaybı artacak ve kapitalist üretim birimi aynı sosyal hizmetleri çok daha yüksek maliyetlerle sunmak zorunda kalabilecekti. (Tahsis ile bölüşümün birbirinden ayrılmayacağına iyi bir örneğidir bu aynı zamanda).

— Neoklasik iktisat, bazı kolektif hizmetlerin teknik özelliklerinden hareket ederek yaptığı ayırımda, halkın temel gereksinimlerinin tatmini için gerekli olan kolektif tüketimleri, sermayenin değerlendirilmesi için gerekli kolektif üretim altyapısı harcamalarıyla (limanlar, yollar, vb.) ve devletin sosyal zorlama uygulamasına bağlı harcamalarıyla (iç güvenlik, adalet, ulusal savunma) aynı düzlemde ele alma ve birbirlerine rakip gösterme eğilimindedir. Böylece, kolektif tüketim gereksinmesinin hızla büyüdüğü bir sosyal ilişkiler ortamında, bu istekler sermayenin rakip taleplerine çarpmakta ve büyük ölçüde tayinlanmaktadır. Neoklasik iktisadın bir misyonu da, halkın kolektif tüketim ihtiyaçlarının tayinlanmasının «bilim» adına gerekçelendirilmesi olabilmektedir.

Türkiye'de Kamu Maliyesi Eğitimi

Bundan önceki bölüm fazla geniş tutulduğu için Türkiye'de maliye eğitimi konusunu oldukça sınırlı ve şematik olarak ele almak zorunda kalıyoruz. Ancak önceki bölümde söylenenler burada daha tasarruflu bir açılım yapmamıza da olanak sağlamaktadır sanıyoruz. Ayrıca geçen yıl ilk defa gerçekleştirilen «Türkiye 1. Maliye Eğitimi Sempozyumu»na sunulan bildirilerin yakında yayınlanma umudu da örneğin «Türkiye'de maliye eğitiminin tarihi» gibi önemli t konuyu atlamamıza olanak vermektedir.

(13) ibid., ss. 150-160.

Binaların dış cephesi, gerçek bir cephedir.

Cepheye Akrolit'i sürün

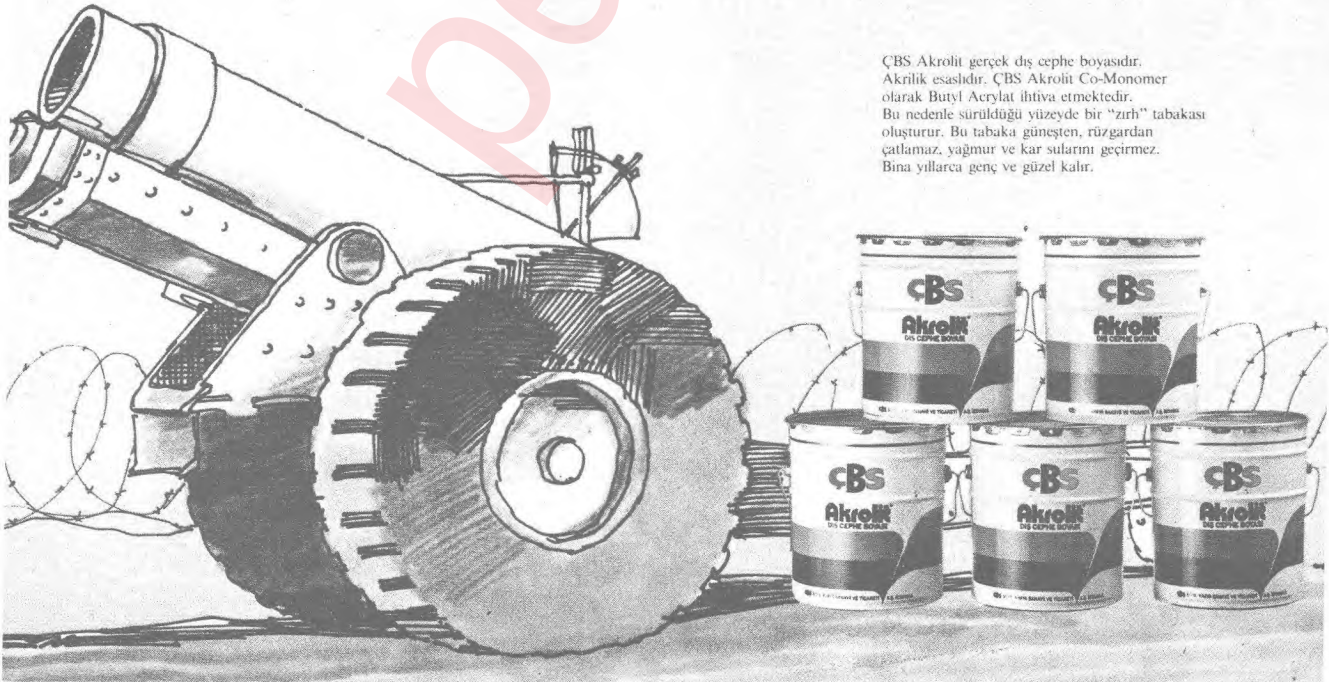
Bir tarafta yağmuru, karı, güneşi, rüzgarıyla tabiatın amansız güçleri... Diğer tarafta binbir emekle, milyonlarca liraya mal olan binanız. Binanız sizin malınızdır. Binanız milli servettir. Yıllarca sürecek bu savaşta

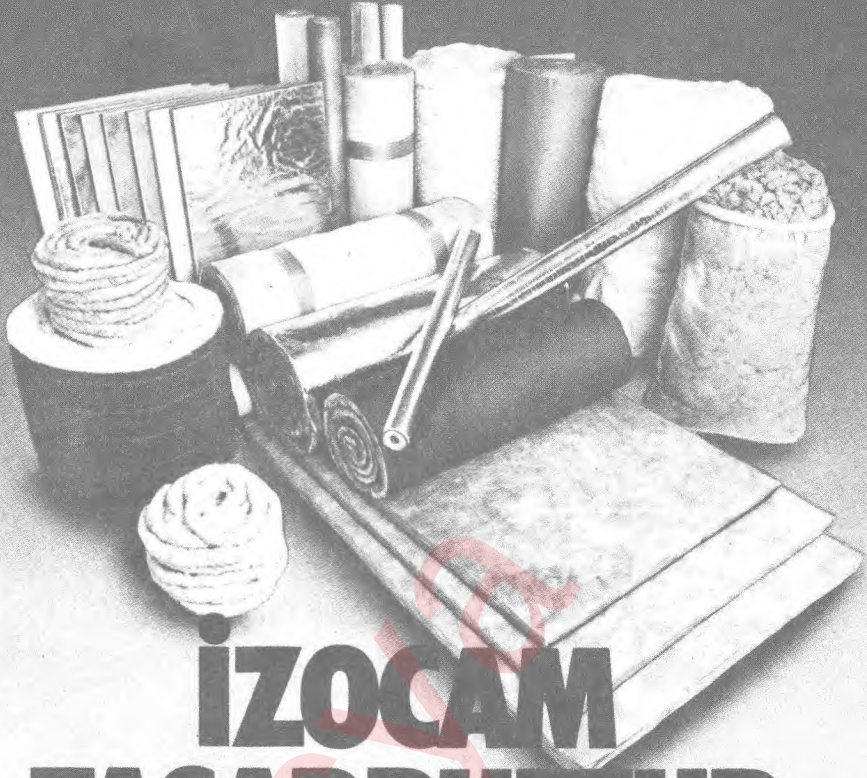
binanızın dış cephesini yalnız bırakmayın. Cepheye en güçlü silahınızı sürün. Cepheye CBS Akrolit'i sürün. Cepheye CBS Akrolit'i sürün ki binanız korunsun, milli servet korunsun.

CBS Akrolit®

"Gerçek Dış Cephe Boyası"

CBS Akrolit gerçek dış cephe boyasıdır. Akrilik esastır. CBS Akrolit Co-Monomer olarak Butyl Acrylat ihtiva etmektedir. Bu nedenle sürüldüğü yüzeyde bir "zırh" tabakası oluşturur. Bu tabaka güneşten, rüzgardan çatlamaz, yağmur ve kar sularını geçirmez. Bina yıllarca genç ve güzel kalır.

İZOCAM TASARRUFTUR...

Yakıt pahalı, enerji değerli.
Yakıt ve enerji israfı mutlaka önlenmeli.
İzocam çatı, duvar ve borularda, soba ve
radyatör arkalarında en etkili yalıtımı
sağlar, ısı kaybını önler. Paranızı cebinizde,
dövizi yurttan tutar.

**İZOCAM enerjide tasarruf, yakıtta tasarruf
parada tasarruftur.**

Isı yalıtımında İzocam kullanın, büyük
tasarruf sağlayın. Kendiniz için, ülkemiz için...

İZOCAM
"Isıda tasarruf"

BOSCH

tüm çeşitleri ile BOSCH Türkiye'de

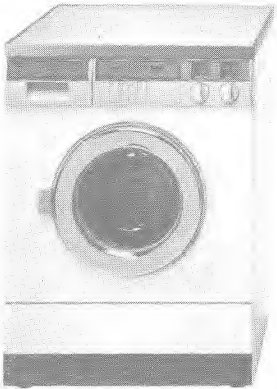
BUZDOLABI

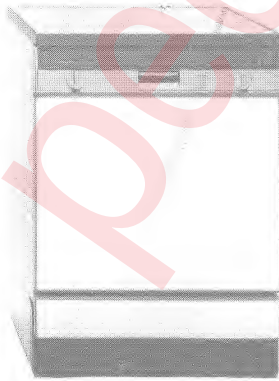
Dünyanın en ileri
Teknolojisi ile üretilen
BOSCH elektrikli ev aletleri,
rakipsiz kaliteleri ile şimdi Türkiye'de

Buzdolapları, Çamaşır makineleri
Çamaşır kurutma makineleri
Bulaşık makineleri, Fırınlr
Fritözler, Tost makineleri
Ekmek kızartıcılar
Mikserler, Kahve makineleri
Elektrikli diş fırçaları
Ütüler, Ütü makineleri
Elektrikli süpürgeler
Klima cihazları ve diğerleri

ÇAMAŞIR MAKİNASI

BULAŞIK MAKİNASI

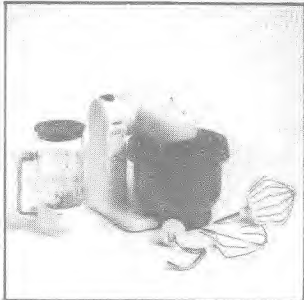
Robert BOSCH GmbH
Türkiye umum mümessili
Dizel Magnet A.Ş.
bol yedek parça ve servis
garantisi ile hizmetinizdedir.

DİZEL MAGNET
TİCARET VE SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ

Yeni Tarlabası Cad. Ardan Apt.
No: 6 Kat: 1 TAKSİM-İSTANBUL
Tel: 144 70 89 - 145 77 53 - 155 34 59
155 32 12 - 149 67 00
Tlx.: 24208 AVKA TR

AM AHMET VELİ MENER HOLDİNG A.Ş. KURULUŞUDUR.

MİKSER

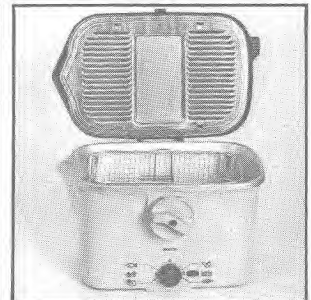
EKMEK KIZARTACIĞI

TOST MAKİNASI

FRITÖZ

Garanti Bankası Ekonomik Gelişme İçin “İstikrarlı Bankacılık”a inanıyor.

Ülkemiz ekonomisinin
gelişmesinde üzerine düşen sorumlulukların
idraki içinde olan Garanti Bankası,
her zaman istikrarlı hareket etmiş ve
böylece itibar kazanmıştır.

GARANTİ BANKASI

Türkiye'de maliye eğitiminde yakın zamanlara kadar hukuksal/kurumsal yaklaşımın etkisi ezici bir ağırlığa sahip olmuş ve maliye daha ziyade vergileme olarak anlaşılmış ve okutulmuştur. Bu gelişme Batı'dakinden çok farklı değildir. A. Smith'den sonra kamu maliyesinin inceleme alanında ortaya çıkan kompartımanlaşma hemen hemen bütün XIX. yy. boyunca kamu harcamaları konusunun ihmal edilmesine neden olmuş, yüzyıl sonundan itibaren beliren bazı sentez çalışmalarına rağmen (Alman maliye okulu) kamu harcamalarının tekrar belirli bir önem kazanması Keynes'i beklemiştir. Ama harcamalar konusunun asıl gelişmesi 1950'ler sonrasında, vergilerden daha önemli bir yer kazanması ise, Anglo-Amerikan yazınında, son yirmi yılın ürünü olmuştur. Kıta Avrupası ülkeleri bu gelişmeyi belli bir gecikmeyle izlerken, Türkiye açısından bugün çok önemli bir gecikme ortaya çıkmıştır. Bu gecikme hem eğitim programlarında hem de maliye yazınında (çeviri veya telif) göze çarpmaktadır. Bu açığın kapatılması bugün önemli bir öncelik olarak ortada durmaktadır.

Ancak sorun basit bir yer değiştirme veya nicel ağırlığın şu veya bu konuya kaydırılması değildir; kamu üretim, tüketim ve transfer harcamalarının bir bütün olarak kamu finansmanı kuramı içinde değerlendirilmesi zorunluluğudur. Kamu finansmanını sadece kamu üretim ve tüketim harcamalarının finansmanı, yani kamu gelirleri (vergiler ve kamu borçları) analizi dar çerçevesi içinde kavramak mümkün değildir. Kamu finansmanı, hem kamusal hem özel üretim ve tüketim harcamalarının finansmanının birliği ve tekliği anlamında bir bütündür. Bu bütünsel kavrayıştan hareket edilmediği takdirde, ileri kapitalist ülkelerde devletin merkezileştirdiği vergisel ödemelerin GSMH'nin yarısı civarında bir büyüklüğe erişmiş olmasının anlaşılması da güçleşecektir. Keza, örneğin özel birikimin kamusal finansmanı incelendiğinde, tanınan vergisel ayrıcalıklar yanında kamu harcamalarıyla yapılan sübvansiyonlar, devlet siparişleri, ucuz ve uygun koşullu kredi kolaylıkları, vb. hep birlikte dikkate alınmak zorunda kalınmaktadır. Kamu harcamalarının incelenmesinin kamu gelirlerinin incelenmesine göre öncelik taşınması, kamu gelirlerinin niçin toplandığının, niçin giderek daha fazla fonun merkezî denetiminin gerekli olduğunun anahtarının, kamu harcamalarının nitelik, bileşim ve değişiminin incelenmesinde olması yüzündendir. Kaynak dağıtım süreçlerinin incelenmesine öncelik veren neoklasik iktisat (veya maliye), gerçeği saptırıcı ve perdeleyici bir biçimde de olsa, bu zorunluluğu bir ucundan yansıtmaktadır. Ancak sorun, kaynak tahsis mekanizmasının, yeniden bölüşümü de içerecek biçimde geliştirilmesinden ibaret değildir kesinlikle.

Devletin ve onun denetimindeki kurumların, ekonominin her alanında (malî fon akımlarının denetimi ve yönlendirilmesi de dahil olmak üzere), sermaye birikiminin vazgeçilmez bir üst kurumu olarak giriştiği iktisadî faaliyetlerin neden ve niçinini araştırmaktır. Bunun için, kamu finansmanı kuramının (ki, kapitalist ekonominin finansman sürecinin tekliği tezinin devlet kuramıyla bütünleştirilmesidir), kapitalist sistemin genel işleyiş yasalarının, gelişim ve dönüşüm dinamiklerinin kavranmasının anahtarlarını veren bir **düzenleme kuramı** ile desteklenmesi gerekir.

Bu tür teorik ve bütünsel yaklaşımlar Batı'da giderek yaygınlaşıyor; hatta etki alanı kimi üniversitelere veya bunların belirli bölümlerine kadar uzanabiliyor. Batılı üniversite öğrencisinin, en azından, bilgiyi sınırlandırıcı ders kitaplarının dışına çıkabilme olanakları sonuna kadar açık. Türkiye'de iktisat ve maliye eğitimi yapan öğrencilerin (hatta öğretim elemanlarının) kaynaklarını çeşitlendirme olanakları ise alabildiğine sınırlı. Batı'da neoklasik iktisata yöneltilen eleştiriler giderek daha kapsamlı olarak yapılrken, Türkiye neoklasik iktisadın yerleşme —ki bu da gecikmeli ve maliye alanında henüz kısmîdir— sürecini yaşıyor. Üstelik rakipsiz yani seçeneksiz bir biçimde. Bütün bunlardan, iktisat ve maliye eğitimlerinde eleştirel bir bakış açısını içeren genel bir yenilenmenin zorunlu olduğu ortaya çıkıyor (14). Peki ders konuları ve içerikleri, ders programlarının ve kurumsal çerçevesinin genel yapısı bu yenilenmeye ne ölçüde uygun bir nitelik taşımaktadır?

Soruna bu açıdan bakmaya çalışalım. Maliye Bölümlerinde YÖK sonrasında yapılan anabilim bölümlendirmesi, esas itibarıyla YÖK öncesinde AİTİA Maliye Fakültesinde uygulanan üçlü bölümlenmeye (Mali-Ekonomi, Mali-Hukuk, Maliye ve Bütçe) bir dördüncüsünün (Maliye Teorisi) eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunlardan konumuzu ilgilendiren üç anabilim dalı bugün Mali İktisat, Maliye Teorisi ve Bütçe ve Mali Planlama olmaktadır. İlk söylenecek şey, bu bölümlendirmenin amaca uygun bir kadrolaşmaya —Mali Hukuk dışında— henüz dayanmadığı ve öğretim üyesi kadrosunun öteden beri verdiği ve halen sürdürdüğü ders veya derslerle ilgili bir «uzmanlaşma» içinde kalmasıdır. (Örneğin bütçe ve planlama teknikleri yerine kurumsal bütçe yaklaşımı genellikle

(14) Bu konuda S. Sönmez'in (op. cit.) önemli çalışması ile S. Çaklı'nın bizde pek rastlanmayan türden bir eleştirisini anmakla yetinelim: S. Çaklı, «Kamu maliyesi ders kitapları üzerine: Bir örnek olarak Doç. Dr. Özhan Ulutaam'ın «Kamu Maliyesi», **Ekonomik Yaklaşım**, 1/1, 1980, ss. 179-187.

le hakimdir. Bu, elbette, herşeyden önce bir kadro sorunuudur. İkinci nokta, bu üç anabilim dalı arasındaki ayrımın netleşmemiş olmasıdır. Örneğin programdaki bir kamu ekonomisi dersi, hem Malî İktisat hem de Maliye Teorisi dallarında kadrolaşan öğretim üyeleri tarafından verilebilir gözükmekte ve ders, bütçe tekniklerini de içerebilmektedir. Bu içiçe geçmeleri önlemenin yolu, kanımızca, yeni bir bölümlendirme önermekten ziyade, mevcut anabilim dallarının sınırlarının daha iyi belirlenmesinde ve hiç olmazsa üçüncü eğitim yılından sonra eğitim programlarında belirli bir farklılaşmaya gidilmesinde bulunabilir. Böylece bugün adı olan ancak bu ad altında ne bir ders okutulan ne de belirli bir çerçevedeki incelemelere kaynaklık edebilen bir Malî İktisat dalı, yerine daha iyi oturtulabilir. Malî İktisat esas itibarıyla Fransa'da bir bilim dalı olarak geliştirilmek istendiği için bu konuda çalışmaları olan Brochier, Llau ve Michalet'ye başvurabiliriz.

Bu yazarlar (15), az çok bir keyfilik payı taşısa da Fransa'da yerleşme yolunda olan uygulamaya dayanarak Kamu Ekonomisi ve Malî İktisat arasında belirli bir ayırım yapmaktadırlar. Kamu Ekonomisine girebilecek konuları şöyle sıralamaktadırlar:

- Devlet ve kolektif hizmetler kuramları
- Kamu harcamalarında seçim usulleri, optimizasyon, bütçe tercihlerinde rasyonalizasyon;
- Her bir harcamadan doğan etkilerin, ekonomik ve sosyal evrimle ilişkili olarak, tarihsel çözümlemesi;
- Genel vergi kuramı;
- Kamuda fiyatlandırma sorunları;
- Bütçe stratejilerinin incelenmesi.

Brochier'ye göre kamu ekonomisinin iki niteliği olmalıdır:

— Uygulanabilirlik: Programlama yöntemlerinin anımsatılması;

— Yorumlayıcılık: Ekonomik evrim ve sosyal mücadeleye içinde Devletin gerçek etkisine ışık tutmak.

Buna karşılık, Malî İktisat alanında kamu müdahalelerindeki boyutlardan birisini oluşturan tam anlamıyla mali olaylar üzerinde durulmakta, ancak finansman sisteminin birliği göz önünden uzak tutul-

mamaktadır. Yazarların Malî İktisat kitabı şu bölümleri içermektedir:

— I — Kamu finansmanı sisteminin kuramsal incelenmesi

1 — Kamu finansmanı sistemi ve ekonominin finansman sistemi

— Nicelendirme yöntemleri (millî muhasebe, kamu hesapları ve bilançoları, vb.)

2 — Kamu malî aracılığı (kamu mali aracılığının özelliği, mali araçların bütünlüğü tezi)

3 — Kamusal malî faaliyet modelleri

— Kamusal borçlanma modelleri ve para ve büyüme modelleriyle bağlantı

— Kamu malî aktif ve pasifleri ile denge ve büyüme modelleri ilişkisi

— Operasyonel modeller

— II — Kamu finansmanı sisteminin işleyişi

1 — Fonların kaynakları (vergilendirme ve ekonomik etkileri)

2 — Fonların kullanımı

— Kamu harcamaları ve özel faaliyetlerin kamusal finansmanı

— Kamu harcamaları ve devletin ekonomik rolü (tekelci devlet kapitalizminde devletin rolü, aşırı birikim ve değer yitimi)

3 — Fonların dolaşımı (Kamu borcunun incelenmesi; Hazine ve parasal ve malî devreler)

Sonuç: Kamu finansmanı ve sermaye birikimi.

Görüldüğü gibi mali iktisat alanı, yukarıda çizilen çerçeve içinde Türkiye'de okutulan hiçbir maliye veya iktisat dersinde kapsamamaktadır. Üstelik bu alanda büyük bir boşluk olduğu da tartışma götürmez (Y. Akyüz'ün son zamanlarda bu alanın bir yönüne yaptığı katkıları sürdürdüğü görülmekte). O halde mali iktisat konusunun ders programlarına burada çizilen çerçeveye yakın bir biçimde dahil edilmesi, hem iktisat hem de maliye öğrencileri için mali olayları ekonominin finansman sistemi içinde kavramada yeni ufuklar açabilecektir. Ayrıca, konunun, Türkiye ekonomisinin finansman sistemini temel başvuru olarak incelenmesi (buradan bir «Türkiye'nin mali ekonomisi ve yapısı» dersi de türetilir), gerek Türkiye Ekonomisi gerekse de Bankacılık ve Malî Kurumlar, Para-Kredi vb. gibi derslerle bütünlüğün sağlanmasına yardımcı olabilecektir.

Kanımızca önemli bir eksikliğin duyulduğu bir alan da, İktisadî Düşünceler Tarihi eşdeğeri bir dersin (örneğin Malî-İktisadî Düşünceler Tarihi) maliye eğitiminde yer almamasıdır. Eğer maliye bölümü, programına İktisadî Düşünceler Tarihini de koymamışsa —ki bu durum sanıldığı kadar bir istisna değildir— sözünü ettiğimiz eksiklik tam bir boşluğa dönüşmektedir. Neoklasik çağdaş iktisat ve maliye

(15) Brochier, Llau, Michalet, op. cit., ss., 12-14. (Başlığı **Malî İktisat** olması gereken bu önemli kitabın, kötü bir çeviri yüzünden değerinden çok şey yitirmiş olması üzücüdür). Bu arada, Fransa'da daha önce yazılan mali iktisat kitaplarındaki anlayışın maliyeye ekonomik yaklaşımdan öteye fazla bir anlam taşımadığı belirtilmelidir. Bunlar arasında, kitabının ilk baskısını Tabatoni ile gerçekleştiren Brochier de bulunmaktadır.

öğretisinin tartışılmaz ve mükemmel olduğunu düşünenler veya «muzır» fikirlere kapıları iyice kapamak isteyenler açısından bu durum pek de elverişsiz kabul edilmeyebilir. Ancak **hedonistik** psikolojinin ve bunun maliyedeki gölgesi **homo finantiarius**'un ezelden beri var olmayıp öyle pek rakipsiz de sayılamayacağını maliye okuyan öğrencilerin öğrenmeye hakları olmalıdır.

Son bir nokta da, iktisat eğitimi görenlerin hangi kapsam ve içerikte bir maliye eğitimine gereksinme duyabilecekleri konusunda olabilir. Buraya kadar söylenenlerin bu konuya ışık tutabileceğini ve ayrıca bu sorunun en iyi ve doğru biçimde her eğitim kurumunun kendi iktisat ve maliye bölümleri arasında kararlaştırılabileceğini düşündüğümüz için bunun üzerinde durmayacağız. Bununla birlikte, bağlı bulunduğumuz kurumun iktisat bölümünde olduğu kadarıyla (dört yıllık eğitimde üç ya da en çok altı saat) verilen bir maliye paketinin hiçbir derde deva olmayacağı söylenebilir. (16) İyi bir maliye (ve mali-iktisat) eğitiminin iyi bir iktisat eğitimi koşuluna bağlı ol-

duğu ne kadar açıksa, bunun tersinin de büyük ölçüde doğru olmadığı söylenemez kanısındayız.

Ancak, aşırı öğrenci kapasitesi ve bitmez tükenmez sınavlarla boğuşulduğu için, fiili eğitim döneminin 6 ilâ 8 haftaya sıkıştırıldığı sosyal bilimler alanında, ders kapsam ve içeriklerine değgin yapılan önerileri havanda su dövmek sayacak «kötümserler» çıkabilir. Ne yazık ki haklı olanlar onlardır.

Yüksek eğitimde bunalım, sanıldığından daha ciddi boyutlardadır.

- (16) Üstelik bunun sadece üç saati kamu maliyesidir. Ayrıca dersin adının kamu ekonomisi yerine kamu maliyesi olarak konmuş olması, bu kurumda hukuksal/kurumsal bir yaklaşımı çağrıştıracığı için, bu dersin ekonomik içerikli olarak verilme şansını da ortadan kaldırmaktadır. Paradoksal olarak, aynı kurumda yer alan Kamu Yönetimi Bölümü Kamu Ekonomisi dersi koya-bilmektedir!

Yeni Dönemde İşçi-İş“veren” İlişkileri Uluslararası Borç Bunalımı

Alpay Biber
Arthur F. Burns
Demir Demirgil
Erdal Egemen
Bahri Ersöz
Öner Eyrenci
Seyfettin Gürsel
Neçati Mumcu
Faruk Pekin
Sungur Savran
William R. Simpson
Mustafa Sönmez
Savaş Taşkent
Devrim Ulucan

İktisat ile İşletmenin Kesiştiği Bir Alan...

Esin Ahmet, **İşletme Politikasına Giriş**,
İstanbul, Güryay Matbaacılık, 1984,
69 s., 300 TL.

Çağımızda bütün bilim dallarının az veya çok bir-biriyle ilişki içinde olduklarını ve birbirlerini etkilediklerini biliyoruz. İktisat ve işletme de birbirleriyle yakından ilişki içinde bulunan iki bilim dalıdır. İşletme biliminin konusu olan işletmeler, insanların çeşitli gereksinmelerini karşılamak amacıyla sınırlı iktisadi kaynakları kullanarak mal ve hizmet üreten ya da pazarlayan kuruluşlardır. İşletmeler bütün iktisadi olaylardan doğrudan etkilenir ve bu olayları etkiler. İşletme dış çevresindeki belirsizlikleri ve tehlikeleri en aza indirebilmek, ortaya çıkan fırsatlardan yararlanabilmek ister. İşletme yöneticisi geleceğe giden yollardan hangisini seçeceğine önceden karar vermek zorundadır. Amaçlar belirlidir, fakat seçenekler çeşitlidir. İşletme politikası ise belirsiz bir ortamda işletmenin amaçlarına ulaşabilmesini sağlayabilmek için en uygun seçeneğin belirlenmesini kolaylaştıran yüksek seviyeli bir plandır.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İşletme Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinden Doçent Doktor Esin Ahmet tarafından yazılan bu kitap, geleceğin işletme yöneticileri olan İktisat Fakültesi öğrencilerinin işletme politikası konusundaki gereksinmelerini karşılama amacına yöneliktir. Ancak gerek özel ve gerekse kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan en alt düzeydeki yöneticilerden en üst düzeydekilere kadar, her yönetim kademesindeki iktisatçı ve işletmecilere de hitap etmektedir.

Kitap, işletme politikasıyla ilgili temel tanımları, kavramları, belirli yaklaşımları ve bunların uygulanmasını bir çerçeve içinde toplamıştır. Bu konular oldukça geniş bir alanı kapsadığı için 69 sayfa içinde ancak özet olarak verilebilmiştir. Kitabın ikinci baskısında konuları daha geniş olarak vermek hem öğrenciler hem de diğer okuyucular için daha yararlı olacaktır. Ayrıca her konunun sonunda örnek olaylar ve tartışma soruları şeklinde ekler verilebilirse bu ilgili konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

Doç. Dr. Esin Ahmet'in **İşletme Politikası** eserinin bu alandaki ilk Türkçe kitaplardan biri olması ayrı bir özelliğidir. Kaynakçada belirtilen kitap ve makaleler, konuyla ilgili bilgilerini derinleştirmek isteyen okuyucular için güzel bir rehber olacaktır. Böylece okuyucu konunun değişik boyutlarını daha ayrıntılı olarak inceleyebilir. Eserin hızlı okunur, kolay anlaşılır bir dille yazılmış olması bir diğer güzel yanıdır. Ancak sayfa 49'daki dördüncü paragrafın, sayfa 50'de yeniden yer alması gözden kaçan küçük bir hata olmuştur.

Kitabın maliyetini yükseltmemek kaygısıyla kapağı son derece sade bir biçimde düşünülmüştür. Baskı ve kâğıt konusunda da aşırıya kaçılmıyarak kitabın özellikle öğrencilerin bütçelerini zorlamayacak bir fiyattan satışa sunulması sağlanmıştır. Sonuç olarak **İşletme Politikası** kitabının ilgili bütün kişilerin rahatlıkla satın alıp, okuması gereken bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

Erdoğan TAŞKIN
İÜ İktisat Fakültesi

Geleneksel İktisat Cepesinde Neler Oluyor? (XII): Refah ve Etkinlik

Gelecek sayımızda sona erecek olan dizimizin bu bölümünü («Welfare and Efficiency») **The Economist**'in 8.12.1984 günlü sayısından Nail Satlıgan Türkçeleştirdi.

Bu dizinin daha önceki dosyalarında makro-iktisat — üretim, enflasyon ve istihdamla ilgili teoriler — ele alınmıştı. Bu dosyada, hükümetlerin serbest piyasalara karışması için sağlam mikro-iktisadî gerekçeler varsa bunların ne zaman oluştuğu sorununa eğiliyoruz.

Hükûmete uygun düşen iktisadî rol hangisidir? İktisatçılar, zamanlarının büyük bölümünü bu soruya makro-iktisat politikaları açısından cevap vermekle harcarlar. Ancak soru, piyasalara — hem kamu harcamaları hem de kurallar ve düzenlemeler yoluyla — yapılan devlet müdahalesiyle de ilgili olabilir.

Hükûmet müdahalesini tahlil etmek için uygun çerçeve, ekonomilerin kaynakları farklı kullanımlar, firmalar ve bireyler arasında nasıl dağıttığını inceleyen mikro-iktisattır. Klâsik mikro-iktisada göre, neredeyse hiç bir müdahale akıl kârı değildir. Kendi başına bırakıldığında, serbest-piyasa ekonomisi, «optimum» nitelikte bir kaynak dağılımı yaratabilir.

Özel türdeki bu optimalite, kendisinin özgüllüklerini 75 yıl önce ayrıntılı olarak incelemiş olan Vilfredo Pareto'nun adını taşır. Pareto'nun gösterdiği şuydu: Serbest-piyasa ekonomisi, belirli var sayımlar altında, kaynakları öyle dağıtır ki her hangi bir kişinin durumunu bir başkasınınkini bozmadan düzeltemezsiniz. İlginç bir sonuçtur bu. Adam Smith'in görünmeyen eli, piyasalar aracılığıyla işleyerek, zevkler, tavırlar, malzemeler ve teknoloji hakkında bilgi toplamakta, sonra da bunları Pareto-optimum bir biçimde birleştirmektedir. Hiç bir merkezî plânlama, böylesine etkin olamaz. Asıl önemlisi, ne denli alçak gönüllü olursa olsun, her türlü hükûmet müdahalesi, ekonominin Pareto etkinliğine ulaşması güvencesini yok eder.

İlginç olmasına ilginç; ama Pareto kuralı, pratik seçimlerin çoğu kazananlar ile kaybedenler arasındaki değiş tokuşları işin

içine katıyorken, fazla işe yarar mı? Yalnızca iki kişinin oturduğu bir adayı göz önüne getirelim. Kendi başlarına bırakıldıklarında, birisinin aylık geliri 1000 TL'dir; hevesli bir ihracatçı olan öbürü ise 1 000 000 TL kazanmaktadır. Gel gelelim ne yapmaları gerektiğini kendilerine söyleyecek bir konuk hükümeti komşu karadan çağırıp başlarına atayacak olurlarsa, bu hükümet çok kazananı vergilendirip iki adalının her biri ayda 500 000 TL kazanıncaya dek hâsılatı aktarabilir. Birçokları, paylar eşitlendiğinde bir bütün olarak adanın durumunun iyileştiğini söyleyecektir; oysa Pareto ölçütüne göre bu bir iyileşme olmaz.

Aslında ada 1 TL — 1 000 000 TL'lik bir bölünmeden 999 000 TL — 999 000 TL'lik bir bölünmeye geçse bile, Pareto ölçütü yerine getirilmiş olmaz. Hükümet sihirli bir değnek ile toplam tüketimi 1 000 001 TL'den 1 998 000 TL'ye çıkarsa da, yeni durum eskisine oranla bir Pareto-iyileşmesi değildir: Durumu bozulan birisi vardır.

Bu apaçık saçmalıktan kaçınmak için Mr. Nicholas (şimdi Lort) Kaldor ile Mr. (şimdi Sir) John Hicks, ödünleme olanağına yer veren bir refah ölçütü önerdiler. İktisadî büyüme kazananın, kaybedenin zararını karşılamasına izin verir de her ikisinin durumu düzelirse, bu bir refah iyileşmesidir — ödünleme ister gerçekleşsin ister gerçekleşmesin. Bu tanım uyarınca, 999 000 TL — 999 000 TL'li bölünme, 1 TL — 1 000 000 TL'lik bölünmeye göre iyileşme sayılır — ama şimdi 500 000 TL — 500 000 TL durumu, aslında 1000 TL — 1 000 000 TL'den aşağı görülmektedir.

Burada bir ikilem vardır. Pareto ölçütünün bir değişmeyi iyileşme sayması, hiç kimsenin durumunun kötüleşmemesi koşuluna bağlıdır. Kaldor-Hicks yaklaşımı, ölçütün kararsız kaldığı alternatiflerin uzanımını daraltır. Ama bunu ancak kayıplar ile kazançları dengelemede birçoklarının akla yakın

bulmadığı bir kuralı benimseyerek yapar — bu kurala göre, ek bir 1000 TL, zengin bir adamın refahını ne kadar artırırorsa yoksul bir adamın refahını da o kadar artırır. Çoğu hükümetlerin vergileme ve harcama politikaları tam karşıt yöndeki bir inançtan kaynaklandığı için, refah iktisadî anlamsız bulunup bir kenara itilme tehlikesiyle yüz yüzedir.

Hükümetlere toplum için seçimler yaparken yardımcı olacak başka ne gibi teoriler vardır? Kimi kuramcılar, en iyi kılavuzun bireylerin tercihleri olduğunu, dolayısıyla hükümetlerin kafa saymaları, sonra da çoğunluğun istediğini yapmaları gerektiğini öne sürerler. Ne var ki çoğunluk oyunun teknik bir kusuru vardır. A, B ve C gibi üç kişinin, x, y ve z gibi üç alternatif politika arasında tercih yapması gerektiğini düşünelim (bak. tablo). A'nın x'i y'ye, y'yi de z'ye tercih ettiğini var sayalım. B, y'yi z'ye, z'yi de x'e tercih etmektedir. C, z'yi x'e, x'i de y'ye tercih etmektedir.

Oy verme paradoksu

Seçmen	X, Y ve Z karşısında seçmenin tercih sıralaması		
	X	Y	Z
A	1	2	3
B	3	1	2
C	2	3	1

x ile y arasındaki bir oylamayı 2'ye karşı 1 oyla x, y ile x arasındaki bir oylamayı ise 2'ye karşı 1 oyla y kazanır. Demek ki toplum, x'i y'ye, y'yi de z'ye tercih etmektedir. Öyleyse hükümetin x'i z'ye tercih etmesi gerekir; gerçekte x ile z arasında yapılacak bir seçimi 2'ye karşı 1 oyla z kazanır.

Stanford Üniversitesinden Profesör Kenneth Arrow, kolektif seçimler yapılmasına ilişkin her — kelimenin gerçek anlamında her — kuralın, ya bu şekilde tutarsız olacağını ya da küçük bir dizi görünüşte zayıf koşulu — söz gelimi herkesin x'i y'ye tercih etmesi durumunda toplumun x'i y'ye tercih etmiş sayılacağı — yerine getiremeyeceğini kanıtlamıştır. Arrow'un «Genel Olanaksızlık Teo-

rem»i, bir toplumsal seçiş teorisinin, mikro-iktisat türü bir bireysel seçiş teorisinden tamamen farklı olması gerektiğini gösterir. Serbest piyasalar, bireysel kararları uyarlı kılıp Pareto-etkin bir sonucu güvence altına alabilir. Ama bu sonucun manevî bir gücü olmadığı gibi iktisat teorisi de, toplumsal açıdan «daha iyi» bir sonuca geçmek için herhangi bir kural sunmaz.

Piyasalar Aksayabilir

Kuramcılar, serbest-piyasa ekonomisinin, ancak belirli var sayımların yerine getirilmesi hâlinde Pareto etkinliğine ulaşacağını çoktandır vurgulamışlardır. Bunların en önemlisi, firmaların tam rekabet içinde bulunmalarıdır — yani kendi kendilerine piyasa fiyatını kımılatamayacak kadar küçük olmaları; sanayie giriş çıkışın serbest olması; ve müşterilerinin, firmaların malları hakkındaki bilgilerinin tam olması. Pratikte bu koşulların sağlandığına pek rastlanmaz. Bu yüzden iktisatçılar, tam rekabetten uzaklaşmaların, hükûmet müdahalesini haklı gösterip göstermediği sorusunu sormuşlardır.

«Doğal tekeller» örneğini ele alalım. Bunlar, sanayiinin tümüyle eşdeğer olan bir çıktı düzeyine gelinceye kadar ya da bu düzeyin ötesinde ölçek ekonomileri sağlayabilen firmalardır. Bu tür firmalar, daha düşük birim maliyetlerinden yararlanmak için, tekeli hâline gelinceye dek genişlemeye devam ederler. Sonra da, elbette, kârlarını artırmak ve tekeli rantı elde etmek için fiyatlarını yükseltip çıktılarını azaltabilirler.

Hükûmetler, doğal tekeller karşısında nasıl bir tepki göstermelidirler? Bir yol, tekelin fiyatlarını denetlemek olabilir. Bunda hükûmetlere iktisadî etkinliğin ana kurallarından biri — firmaların fiyatlarını marjinal maliyetlerine eşitlemeleri — yol gösterir. Bir malın fiyatı, toplumun o maldan bir birim

daha tüketmeye verdiği değerdir; marjinal maliyet ise, bu ek birimi üretmek için gerekli olan kaynakların değeri.

Öyleyse tekelciye karşı gösterilebilecek tepkilerden birisi, onu fiyatını marjinal maliyetlerine eşitlemeye zorlamaktır. Ama bir özel durum olan doğal tekel söz konusu olduğunda, bunun anlamı, firmanın zarar etmeye zorlanmasıdır. Birim maliyetleri düşüyorsa, bundan çıkan aritmetik sonuç, marjinal üretim maliyetinin birim maliyetinden küçük olduğudur; dolayısıyla fiyatların marjinal maliyete eşitlenmesi, firmanın toplam maliyetlerini karşılamaya yetecek hâsılatı sağlamaz.

Doğal tekellerin kamu kesimi içine alınmasının neden anlamlı olabileceğinin açıklanması burada yatar — özel bir firma zarar edeceğine işten çekilir. Ama sorun bununla bitmemektedir. Tekel, bir kez hükûmetin denetimi altına girdi mi, iktisaden-etkin bir fiyat saptayıp iktisaden-etkin miktarı üretebilir; ama malî zararlarının vergilerden karşılanması gerekecektir.

Vergileme kendine özgü çarpıklıklar doğurur. Hükûmet, malları vergilemekle, tıpkı kâr peşinde koşan tekelinin yaptığı gibi fiyat ile marjinal maliyet arasına kama sokar. Bu nedenle tüketim, ek bir birim üretmenin maliyetinin, toplumun ona verdiği değer altında kaldığı, iktisaden etkinsiz bir düzeye iner.

İktisatçılar, vergilemenin çarpıtıcı etkisinin nasıl azaltılacağı üzerinde uzun uzun durmuşlardır. Modern kuramcılar, düşüncelerini gösterişli bir matematikle biçimlendirmişlerse de, 1927'de Cambridge Üniversitesinden Mr. Frank Ramsey tarafından yayımlanan bir incelemenin çok ötesine geçememişlerdir. Onun temel görüşü alabildiğine yalındı — kişilerin, fiyatı ne olursa olsun satın almak isteyecekleri malları vergilendirin ki talep değişmesin.

Şekil 1 ve 2, bu tür vergilemenin iktisa-

dî zararı neden en aza indirdiğini gösteriyor. Şekil 1'de mala karşı olan talep, fiyatı düş-tükçe yükselmektedir: T eğrisi aşağıya doğru eğilimlidir. Daha yüksek fiyatlarda firmalar daha çok arz etmeye istekli olduklarından, A eğrisinin eğimi yukarı doğrudur. Eğriler, fiyatın P_1 , talep ve arz edilen miktarın ise Q_1 olduğu C noktasında kesişir. Hükûmet malın fiyatı üzerine AB'ye eşit bir vergi koyduğu zaman, talep ve arz edilen miktar Q_2 'ye, firma açısından fiyat P'den P_f 'ye düşer; tüketici açısından fiyat da P'den P_1 'ye çıkar.

ABC taralı alanına verginin ölü ağırlık kaybıdır. Toplumun tüketimine biçtiği değer talep eğrisinin altındaki alana eşittir; dolayısıyla tüketim Q_2 'ye düştüğünde tüketiciler ACQ_2Q_1 alanına eşit bir refah kaybına uğrarlar. Ama toplumun, daha az üretim yapmakla sağladığı bir tasarruf da vardır — bu tasarrufu arz eğrisinin altındaki BCQ_2Q_1 alanı göstermektedir. Demek ki kayıp, kazançtan ABC kadar fazladır.

Buna karşılık şekil 2'de talep fiyat karşısında bütünüyle duyarsız olduğundan, verginin talep edilen miktar üzerinde hiç bir etkisi yoktur. Optimum miktar Q_3 'ün talebi ve arzı devam eder; ölü ağırlık kaybı söz konusu değildir. Bu sonuç, talepleri fiyata karşı büyük ölçüde duyarsız olan alkol ve tütün gibi mallar üzerine konan ağır vergilerin gerekçesini oluşturmuştur.

Eksik Olan

İktisat teorisi, serbest-piyasa etkinliğinin çökme olasılığının bulunduğu bir başka alan üzerinde de odaklaşmıştır. Pareto modeli, özel maliyetler ile yararların toplumsal maliyetler ile yararlar eşit olduğunu var sayar. Oysa, çoğu kez, bir kişinin tüketimi ya da bir firmanın üretimi, başkalarını etkiler.

Örnek olarak sokaktaki bir evi düşünelim. Evinizi boyatırsanız, komşularınızı da

hoşnut edersiniz; ama boyamaya maliyetler ile yararlar arasındaki kendi özel dengenizin dayattığından daha fazlasını harcamazsınız. Aynı şekilde sizin komşularınız, evlerinin bakımı için ne kadar para harcayacaklarına karar verirken, sizin elde edeceğiniz yararları göz önünde tutmazlar. Sonuç olarak, sokanız, toplumsal açıdan optimum olandan daha düşük bir boyama harcaması yapmış olur.

Ev boyama dışsal yararlar sağlar. Dışsal maliyetin bir örneği de, aşırı hızlı giden bir sürücünün yolu kullanan başkaları için yarattığı tehlikedir. Her iki örnekte eksik olan, ne kadar tüketileceği ya da üretileceği kararı üzerinde dışsallıkların etkili olmasını sağlayacak bir piyasadır. Meslekî kuş dilindeki deyimle, piyasalar dışsallıkları «içsel-leştirmek» için gereklidir.

Bazen böylesi piyasaların şaşırtıcı biçimde birdenbire ortaya çıkıverdikleri olur. Arıcı ile çiçek yetiştiricisinin öyküsü, yıllarca üretimdeki dışsallık için gözde bir ders kitabı örneği oluşturmuştur. Arıcının arıları, çiçek yetiştiricisinin ürününün tozlaşmasına yardımcı olur; ancak arıcı, kendisine herhangi bir bedel ödenmediğinden, etkin-olandan-daha-az tozlaşma hizmeti sunar. Bu yalın öykü, Mr. Steven Cheung öyküyü denetlemeye karar verince yerle bir oldu: Cheung, çiçek yetiştiricilerinin çoğu kez yerel arıcılara ücret ödeyerek Pareto-optimum bir vızıldama miktarını sağlama bağladıklarını ortaya koydu.

Kimin kimi ödünlediği mülkiyet haklarına bağlıdır. Söz gelimi, sigara içmeyen ama sigara içmeyen birisiyle aynı büroda oturan birisi, daha az sigara içmesi için oda arkadaşına para ödemek isteyebilir. Bunun akla yakın olması için, sigara içmek isteyenlerin sigara içmekte özgür olmaları gerekir. Ama sigara içenlerin sigara içmek için oda arkadaşlarından izin istemeleri kural olsaydı, böylece mülkiyet hakkı sigara içmeyenlere kay-

miş olsaydı, sigara içenin bedel ödemesi gerekirdi. Hakların dağılımı nasıl olursa olsun, büroda içilecek toplumsal olarak optimum sigara miktarı, ilke olarak, bu tür bir ödünleme (ya da rüşvet) ile güvence altına alınmış olurdu.

Bütün dışsallıkları içselleştirerek etkinliği yeniden sağlayacak piyasalar neden su yüzüne çıkmaz? Birinci olarak, bir piyasanın kurulması pahalı olabilir. Duman püskürtmek çevrede oturanlara dışsal bir maliyet yükley-

yen bir fabrikayı düşünelim. Mağdurlar fabrika sahibini ayartabilirlerse de, örgütlenmeleri zor ve pahalı olur. İkinci olarak, katkıda bulunmayı reddedenler, gene de rüşvetin yararını daha az duman biçiminde görürler — buna beleşçi sorunu denir. Bu etkenlerin hep birlikte piyasa aksaklıklarının yaygın olmasına yo laçacağı kesindir; hükûmetlerin boşluğu doldurmaya çalışmaları gerekip gerekmediği, gerekiyorsa bunu nasıl yapacakları ise bu denli açık değildir.

İktisadî Oyunlar

Hemen her iktisadî karar belirsizlik içerir. Yaygın bir belirsizlik türü, başkalarının nasıl davranacağıdır. «İkinci kestirim» mantığı, hele Mr. John von Neumann ile Mr. Oskar Morgenstern'in «The Theory of Games and Economic Behaviour» yayımladıkları 1944'ten bu yana iktisatçıları büyülemiştir. Yazarların bulgularının çoğu, klâsik mikro-iktisadın en çok yüceltilen var sayımlarına meydan okuyordu.

İktisadî «oyunlar»ın en basit ve en açıklayıcı olanlarından biri, «tutukluların ikilemi»dir. Bir suçtan dolayı birlikte suçlanan iki tutuklu olduğunu var sayalım; bunlar itirafta bulunma ya da bulunmama gibi bir seçişle karşı karşıyadırlar. Savcı, kendilerine, her ikisi itirafta bulunursa 10 yıl hapse mahkûm olacaklarını söyler. Hiç biri itiraf etmezse, faili meçhul bir suça katılmaktan ötürü daha hafif bir cezaya çarptırılıp iki yıla hükûm giyeceklerdir. Ama birisi itirafta bulunur da öbürü bulunmazsa, itirafçı bir yıllık hafif bir ceza yiyecek, itirafçının hapis hane arkadaşısı ise 20 yıllığına içeri girecektir.

Bu seçişler, «kazanç matrisi» adlı verilen bir tablo hâlinde sergilenebilir. Matris, en iyi genel sonucun, her iki tutuklunun, hem A hem de B'nin, konuşmamakta anlaşmaları durumunda sağlandığını gösteriyor. İş birliği yapabilirler, bağlayıcı bir bağit üzerinde anlaşmaya varabilirlerse, her ikisi susar ve hafif cezalar alırlar. Peki, iş birliği yapamazlarsa ne olur? Soruna A'nın açısından bakalım. B susarsa, konuşmak A'nın yararınadır — iki yerine yalnız bir yıl için hapse girer. B konuşursa, konuşmak gene A'nın yararınadır — 20 yerine 10 yıl için hapse girer. Demekki B neye karar verirse versin, itirafta bulunmak A'nın yararınadır.

Sorunun B açısından görünümü tıpatıp aynıdır. Onun da susacağına itirafta bulunması gerekir. O hâlde oyunun sonucu, her ikisinin itirafta bulunması ve iki yerine 10 yıl için hapse girmeleridir. Rasyonel bir bireysel öz çıkar arayışı, toplumsal bakımdan optimum bir sonucu götürmemektedir.

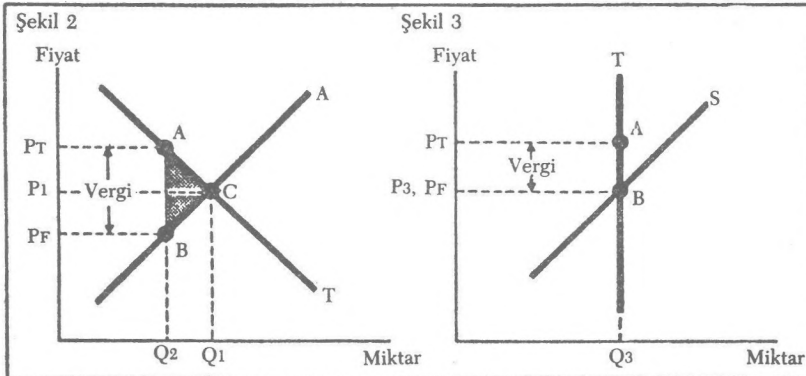
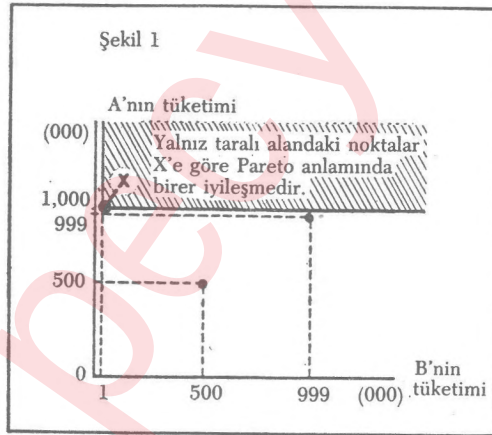
Psikologlar, (hapis cezaları yerine bir ödülleri sistemi kullanarak) tutukluların ikilemi deneyleri yapmışlardır. Denemelerin yinelenildiği durumlarda tutukluların, bazı denemelerde, öteki tutuklunun da aynı biçimde davranıp davranmayacağını anlamak için, susmayı önererek «iletişim kurmaya» çalıştıkları görülmüştür. Bazen tutuklular, el yordamıyla bir konuşmama anlaşmasına varabilmekte, böylece en sonunda optimum ortak konumlarına ulaşmaktadırlar. Böyle bir dav-

ranış gene de akıl dışıdır. Neden böyle olduğunu anlamak için son denemede tutuklu arkadaşınızla iş birliği yapmak için herhangi bir iktisadî sebep bulunmadığını hatırlayalım — siz itirafta bulunursanız gelecek denemede itiraf edip misilleme yapamaz. Öyleyse rasyonel tutukluların ikisi de, son denemede itirafta bulunur. Ama sondan bir önceki denemede son denemede öbürünün ne olursa olsun itirafta bulunacağını bilirlerse, sondan bir önceki denemede de itirafta bulunmak rasyonel olur. Bu muhakemeyi genişletirsek, itiraftın her denemede rasyonel olduğu ortaya çıkar.

Tutukluların ikilemi

	B konuşmaz	B konuşur
A konuşmaz	A, 2; B, 2	A, 20; B, 1
A konuşur	A, 1; B, 20	A, 10; B, 10

Oyun teorisinin yanlış olduğunu gösterir mi bu? Hiç de değil. Ortaya çıkan, rasyonellik kavramının, salt biçimsel bir karar-verme teorisinin farkına varabileceğinden daha derin olduğudur. Oyun teorisinin, başlangıçta iktisadî dönüştüreceğini umanların umutlarını boşa çıkarmış olduğu doğrudur. Bunun nedeni, biraz da, daha ileri teorilerinin, klâsik mikro-iktisadın zarafet ve açıklık bulduğu yerde belirsizlikler ve kuşkululuklar keşfetmiş olmasıdır. Gene de oligopol, rekabet dengesi, ücret pazarlığı ve hükümet politikasının inanırlığı gibi konularda oyun-teorisi yaklaşımlarının gücü artmaya devam etmektedir.

200 D'den 300 E'ye yeni Mercedes'ler

Mercedes farklıdır...

Yeni model Mercedes'ler, yıllardır değişmeyen seçkin Mercedes güzelliği ile aerodinamik dizaynın uyumlu bütünlüğünü sunuyor.

Bu modeller, tümüyle yeni olan motor dizaynından yapıyı oluşturan çizgilere kadar her yönüyle "Mercedes farkı"nın altını çizmekte...

Daha hafif yapı, daha güçlü motor. Olağanüstü sürüş güvenliği, Mercedes standartlarında sağlamlık. Daha yüksek verim, yakıt tüketiminde % 12-25 arası ekonomi.

Mercedes'in "dünyada ilk kez" niteliğindeki teknik aşamalarından doğan farklar...

Çağdaş dizaynın güzelliğe katkısı vurgulayan yeni Mercedes'ler...

Mercedes-Benz

OTOMARSAN

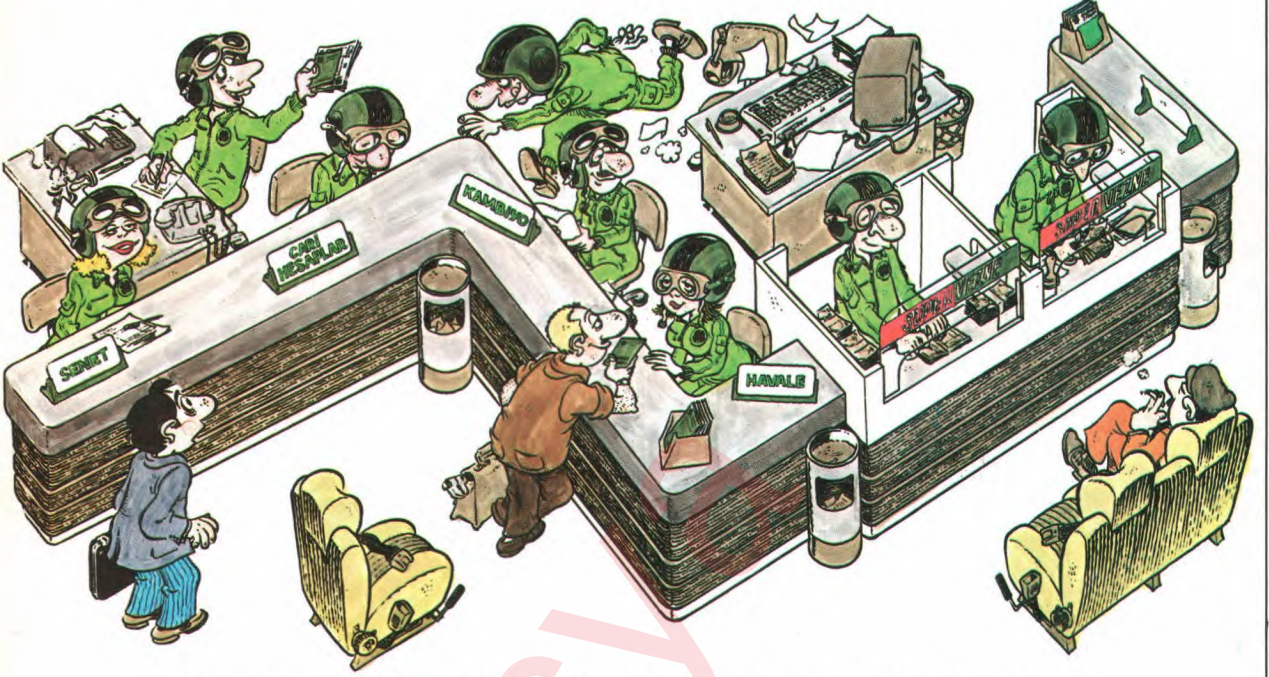
DAIMLER-BENZ AG Türkiye Genel Müessili

Londra Asfaltı Yenibosna/Bakırköy-İstanbul Tel: 584 50 00

4 silindirli 200 D	4 silindirli 200 / 230 E
5 silindirli 250 D	
6 silindirli 300 D	6 silindirli 260 E / 300 E

Bütün Garanti Bankası Şubelerinde size hizmet verenlerin jet pilotu ruhu taşıdığını biliyor musunuz?

Her gün kuyruklarda bekletilenler! Rötarlı taşıtları bekleyenler! Gecikmiş havaleleri bekleyenler! Randevularında bekletilenler! Vakit kaybedenler! Acınızı çıkarmak için Garanti Bankası'na gelin! İşlemleri çabuklaştıran, çağın gerektirdiği dinamizme ulaştıran Süper Sistem'iyle Garanti Bankası, beklemekten bunalanların, beklemeye vakti olmayanların hizmetindedir. Garanti Bankası sadece işlemlerinin süratiyle değil, şubelerinin yaygınlığıyla da vakit keybetmenizi önler. Garanti Bankası'nı her aradığınız yerde, veya hemen ötede mutlaka bulursunuz. Bankamızın gülyüzlü, nazik kadroları işinize gereken ilgiyi gösterir; havalelerinizi gecikmeden yerine ulaştırır, çekinizi anında öder. Garanti Bankası, süratiyle, etkin organizasyonuyla, yakınlığıyla ve deneyimli, ilgili kadrolarıyla, aksamayan hizmet demektir. Süratli işlem ve gülyüzlü hizmet için Garanti Bankası'na gelin. Çok aramanız gerekmiyor, hemen yakınınızdayız!

GARANTİ BANKASI